

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΠΟΛΙΣ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

(Συνέχεια εκ του τόμου Ε', σ. 101)

ΡΩΜΑΪΚΑΙ ΑΠΟΙΚΙΑΙ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΑΥΤΩΝ

Αί πόλεις τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἦσαν τριῶν κατηγοριῶν: 1) *αἱ ὑπήκοοι*, 2) *αἱ αὐτόνομοι* καὶ *ἐλεύθεροι*, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος ἀλλαγῶ¹, καὶ 3) *αἱ ρωμαϊκαὶ* πόλεις. Αἱ ρωμαϊκαὶ πόλεις διέφερον ὄχι μόνον τῶν ὑπηκόων ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλευθέρων (*liberae*). Αἱ τελευταῖαι πρότυπον εἶχον τὴν ἑλληνικὴν πόλιν καὶ βάσει αὐτῆς διεμόρφωσαν τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησίν των, ἐνῶ αἱ ρωμαϊκαὶ πρότυπον εἶχον τὴν Ρώμην καὶ αὐτὴν ἐμιμήθησαν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσίν των².

Αἱ ρωμαϊκαὶ πόλεις εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦσαν πέντε: οἱ Φίλιπποι, ἡ Πέλλα, τὸ Δίον, ἡ Κασσάνδρεια καὶ οἱ Στόβοι. Ἐξ αὐτῶν αἱ τέσσαρες πρῶται ἦσαν ἀποικίαι (*coloniae*), οἱ Στόβοι ἰσοπολίτις (*municipium*). Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὁμως, ποιούμενοι λόγον περὶ τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, μνημονεύουν πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Βουλλίν (*Byllis*)³, πόλεις τῆς Ἰλλυρίας. Ἄλλ' ἡ *provincia Macedonia*⁴ ἦτο εὐρυτέρα τῆς λεγομένης κυρίως Μακεδονίας,

¹ Μακεδονικά 4 (1955-60), 245 κέ. 5 (1961-63), 15 κέ.

² Βλ. Ernst Kornemann, RE IV, 583 κέ., Art. Coloniae καὶ RE XVI, 615, Art. Municipium.

³ Plin. n. hist. III, 145: Epidamnum colonia propter inauspicatum nomen a Romanis Dyrrachium appellata. IV, 35: coloniae Bullidenses et Dienses. Δίων Κάσσ. 51,4,6: *ἐκείνων δὲ δὴ τοῖς μὲν πλείοσι τό τε Δυρράχιον καὶ τοὺς Φιλίππους ἄλλα τε ἐποικεῖν ἀντέδωκε* κλπ. Dig. I, 15, 8, 8: in provincia Macedonia Dyrracheni, Cassandrenses, Philippenses, Dienses, Stobenses. Περὶ τῆς Βουλλίδος (Βυλλίδος) βλ. Tomasek, RE III, 1105/6.

⁴ Χαρακτηριστικὴ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐπαρχίας εἶναι ἡ ἐκφρασις ἐν ἐπιγραφῇ τῶν Φιλίππων (BCH 59 (1935), 403, ἀρ. I): [V]iam a Dyrrachi(o) usque Acontisma per provinciam Macedoniam.

περιλαμβάνουσα ἐκτὸς αὐτῆς καὶ ἄλλας περιοχὰς καὶ μέρη τῆς Ἰλλυρίας καὶ ἐνίοτε τὴν Θεσσαλίαν¹. Δι' αὐτὸ τὸ Δυρράχιον καὶ ἡ Βουλλίς, ὡς μὴ μακεδονικαὶ πόλεις, δὲν συμπεριελήφθησαν ἐνταῦθα.

I. Χρόνος ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν. Χαρακτῆρ αὐτῶν.

Ἡ ἀρχαιότερα τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικιῶν εἶναι

1. ἡ **Κασσάνδρεια**. Ἰδρύθη πρὸ τῆς μάχης τῶν Φιλίππων, ὅταν κύριοι τῶν πραγμάτων εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦσαν οἱ δημοκρατικοὶ Βρούτος καὶ Κάσσιος. Διασωθὲν νόμισμα τῆς ἀποικίας², τὸ ὅποιον ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς φέρει τὴν εἰκόνα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Κοῖντου Ὀρτηνσίου (Q. HORTENSIVS PRO[COS.])³, ἐπὶ τῆς ἐτέρας δὲ τὴν ἐπιγραφὴν [...] P. F. COLON(iae) DED(ucendae) L[EG(atus)], δεικνύει ὅτι ἡ ἀποικία ἰδρύθη ἐπὶ τῆς ἀνθυπατείας αὐτοῦ κατὰ τὸ 44-42 π.Χ. Ὁ *legatus* τοῦ Ὀρτηνσίου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν ἐσώθη ἐπὶ τοῦ νομίσματος, θὰ πρέπει νὰ ἦτο ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Κασσανδρείας, ὅπως πολὺ ὀρθῶς συμπεραίνει ὁ Collart⁴ ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ νομίσματος μὲ παρόμοια τῶν Φιλίππων, ἐνθα ὁμοίως ἐμφανίζεται ὁ *c(oloniae) d(educendae) leg(atus)*. Πιθανώτατα ἡ ἀποικία ἰδρύθη τῇ συναινέσει τοῦ Βρούτου ἢ καὶ τῇ ὑποδείξει αὐτοῦ. Ἐπειδὴ μετέπειτα εἰς τὰ νομίσματα τῆς ἀποικίας ἀναγράφεται ἡ ἐπιγραφὴ COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) CASSANDRE(nsis) ἢ CASSANDRENS(is)⁵, συνάγεται ὅτι ἡ ἀποικία ἀνευρέθη ἐπὶ Αὐγούστου τὸ 30 π.Χ., ἐγένετο δηλ. δευτέρα *deductio* εἰς τὴν Κασσάνδρειαν πρὸς ἀποκατάστασιν πιθανῶς βετεράνων. Ἡ ἀποικία μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πλινίου, n. hist. IV, 36, καὶ ὑπὸ τοῦ νομομαθοῦς Παύλου, Dig. L, 15, 8, 8⁶.

2. Οἱ **Φίλιπποι** ἔγιναν ρωμαϊκὴ ἀποικία τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς δευ-

¹ Περὶ τῶν συνόρων τῆς ἐπαρχίας βλ. J. M a r q u a r d t, Römische Verwaltung, Leipzig 1881, I, 318 κέ. J. Keil ἐν CAH XI, 566/7 καὶ F. P a r a z o g l u, Les cités macédoniennes à l' époque romaine (σερβ.), Σκόπια 1957, 74 κέ. (340/1).

² H. G a e b l e r, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, Berlin 1935, III, 2, 52, 1 καὶ εἰκ. I, 10.

³ Περὶ τοῦ Ὀρτηνσίου βλ. M ü n z e r, RE VIII, 2468/9, ἀρ. 8 Art. Hortensius.

⁴ P. C o l l a r t, Philippes ville de Macédoine, Paris 1937, 235/6, ὑπόσημ. 4.

⁵ H. G a e b l e r, ἔ.ἀ. 53, ἀρ. 6-8. B. H e a d - 'I. Σ β ο ρ ῶ σ ο υ, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, I, 279.

⁶ Βλ. K o r n e m a n n, RE IV, 549, ἀρ. 244. J. A. O. L a r s e n, Roman Greece ἐν An Economic Survey of Ancient Rome τοῦ Tenney Frank, Baltimore 1938, τόμ. IV, 448. A. H. M. J o n e s, The Greek City from Alexander to Justinian, Oxford 1940, 61 καὶ σημ. 80 (σ. 312). Περὶ τῆς τύχης τῆς Κασσανδρείας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους βλ. ὀλίγα τινὰ παρὰ Δ ἤ μ ι τ σ α, Γεωγραφία, Ἀθῆναι 1874, 401 καὶ F. P a r a z o g l u, Les cités macédoniennes, 304/5.

τέρας τριανδρίας καὶ δὴ εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν δμώνυμον μάχην (42 π.Χ.)¹. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀσφαλῶς ἀναφέρεται ἡ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος, VII, ἀπόσπ. 41, καθ' ἣν οἱ Φίλιπποι, οἱ ὁποῖοι πρότερον ἦσαν μικρὰ πόλις (*κατοικία*), ἠϋξήθησαν «μετὰ τὴν περὶ Βροῦτον καὶ Κάσσιον ἦταν». Ἀκόμη τὰ παλαιότερα νομίσματα τῆς ἀποικίας δεικνύουν ὅτι ἡ πρώτη *deductio* ἐγένεε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ μάλιστα κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀντωνίου· τὰ ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως γράμματα AICVP ἀποτελοῦν συμφώνως πρὸς τὴν ὀρθὴν λύσιν, τὴν ὁποίαν ἔδωσαν οἱ H. Gaebler, *Zeitschr. f. Numism.* 39 (1929), 260 καὶ Imhoof-Blumer, *Mon. grecq.* 253 κέ., τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῆς φράσεως A(ntonio) I(ussu) C(olonia) V(ictrix) P(hilippensis). Ἐκτελεστὴς τῆς ἐντολῆς τοῦ Ἀντωνίου ὑπῆρξεν ὁ *legatus* αὐτοῦ Q. Raquius Rufus, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου σημειώνεται ἐπὶ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τῶν νομισμάτων². Ὅπως εἰς τὴν Κασσάνδρειαν, καὶ εἰς τοὺς Φιλίππους ἐγένεε δευτέρα *deductio* ἐπὶ Αὐγούστου μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀκτίου τὸ 30 π.Χ. Κατὰ τὸν Δίωνα Κάσσιον ὁ Ὀκτάβιος μετὰ τὴν νίκην του ἐγκατέστησεν εἰς τοὺς Φιλίππους, τὸ Δυρράχιον καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας ἐκτοπισθέντας ἐκ τῆς Ἰταλίας ὁπαδοὺς τοῦ Ἀντωνίου, τῶν ὁποίων τὰ κτήματα καὶ τὰς πόλεις διένειμεν εἰς τοὺς βετεράνους του³. Ὁ δεύτερος οὗτος ἀποικισμὸς ὑπερέβαλε τόσον τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου γενόμενον εἰς ἕκτασιν καὶ πληθυσμόν, ὥστε αὐτὸς μόνον νὰ μείνῃ εἰς τὴν ἀνάμνησιν τῶν μεταγενεστέρων, ὁ δὲ Αὐγούστος νὰ θεωρῆται ὑπὸ τῶν ἰδίων Φιλιππέων ὡς δεύτερος οἰκιστὴς μετὰ τὸν Φίλιππον τὸν Μακεδόνα⁴. Ἐκτοτε ἡ ἀποικία, ὅπως καὶ ὄσαι ἄλλαι ἐκτίσθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου, φέρει τὸ ὄνομά του, δηλ. *Colonia Iulia Philippensis*, μετὰ δὲ τὴν 16ην Ἰουλίου τοῦ 27 π.Χ. καὶ τὸν τίτλον *Colonia Iulia Augusta Philippensis* (ἢ *Colonia Augusta Iulia Philippensis*)⁵. Ὁ τελευταῖος τίτλος ἐμφανίζεται εἰς τὰς πηγὰς μας

¹ J. Marquardt, *Römische Verwaltung*, I, 320. Gardthausen, *Augustus und seine Zeit*, I, 187. II, 22. Charlesworth ἐν *CAH X*, 26. P. Collart, *Philippes 227*. Johanna Schmidt, *RE XIX*, 2233, Art. Philippi.

² H. Gaebler, *Die erste Colonialprägung in Philippi*, *Zeitschr. f. Numism.* 39 (1929), 261 κέ. καὶ Pl. I, ἀρ. 10-14. Περὶ τοῦ Κ. Πακουίου Ρούφου βλ. Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ προσωπογραφία*, Θεσσαλονικὴ 1955, ἀρ. 1111.

³ Δίων Κασσ. 51, 4, 6: *τοὺς γὰρ δήμους τοὺς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ τοὺς τὰ Ἀντωνίου προνήσαντας ἐξοικίσας τοῖς μὲν στρατιώταις τὰς τε πόλεις καὶ τὰ χωρία αὐτῶν ἐχαρίσατο, ἐκείνων δὲ δὴ τοῖς μὲν πλείοσι τὸ τε Δυρράχιον καὶ τοὺς Φιλίππους ἄλλα τε ἐποικεῖν ἀντέδωκε, τοῖς δὲ λοιποῖς ἀργύριον ἀντὶ τῆς χώρας τὸ μὲν ἔνειμε, τὸ δὲ ὀπέσχετο* (ἐκδ. I. Melber 1928). Πρβ. καὶ *Res gestae Augusti* I, 17 κέ. Suet. 17. Hygin. *Gromat., Constit. limit.* I, 142.

⁴ *BCII* 59 (1935), 148, ἀρ. 42: *κτίσματος Φιλίππειο καὶ Αὐγούστου βασιλῆος*.

⁵ Νομίσματα: Mionet, *Description de médailles antiques grecques et romaines*, I, 142.

μέχρι τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος¹. Ἡ ἀποικία ὅμως, ἡ colonia Philippensis², μαρτυρεῖται μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (324-337 μ.Χ.)³, ἂν καὶ αὐτή, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι, θὰ πρέπει νὰ ἔχασε τὴν πρωτεύραν σημασίαν μετὰ τὴν παραχώρησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ρωμαίου πολίτου διὰ τῆς constitutio Antoniniana (212 μ.Χ.) εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ κράτους.

3. Ἡ **Πέλλα**, ἡ παλαιὰ πρωτεύουσα τοῦ μακεδονικοῦ κράτους⁴,

maines, I, 486 κέ., ἀρ. 280 κέ. H. Cohen, Description historique de monnaies imperiales (ἐκδ. 2α) VIII, 465. 469. H e a d - Σ β ο ρ ὄ ν ο υ, ἔ.ἀ. I, 285. H. G a e b l e r, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, 103, ἀρ. 17. 18 καὶ εἰκ. XX, 16. 17. — Ἐπιγραφαί: CIL 3, 386 [=ILS, ἀρ. 2718]: Col. Iul. Philippens. (ὄχι πρὸ τοῦ Κλαυδίου). BCH 53 (1929), 82/3, ἀρ. 7 [=BSA 23 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21]. 56 (1932), 192, ἀρ. 1. 57 (1933), 316/7, ἀρ. 2. 327/8, ἀρ. 6. 62 (1938), 409/10, ἀρ. 1: Colonia Iulia Augusta Philippensis.

¹ Βλ. P. Collart, Philippes 238.

² Οἱ παρσιδιδόμενοι τύποι εἶναι: colonia Philippensis (BCH 47 (1923), 76, ἀρ. 36. 90/1, ἀρ. 13. 56 (1932), 209 κέ., ἀρ. 7. 9. AE 1950/51, 56/7, ἀρ. 3) καὶ μετὰ τὸ ἐπίθετον [spr]lendiss[ima colonia] Philipp. (BCH 47 (1923), 90/1, ἀρ. 13) καὶ ἑλλην. [ἡ τῶν Φιλίππεω]ν κολονία (BCH 59 (1935), 151, ἀρ. 43) ἢ respublica colonia Philippensis (—ium) (CIL 3, 14206, 4. AE, ἔ.ἀ. 53/4, ἀρ. 1) ἢ ἀπλῶς colonia, κολωνία (Πραξ. Ἀποστ. XVI, 12. Plin. ἔ.ἀ. IV, 42. CIL 3, 7340 [=BCH 57 (1933), 340/1, ἀρ. 10]. BCH 61 (1937), 414, ἀρ. 7 [=RA 12 (1938), 324, ἀρ. 53].

³ BCH 56 (1932), 209/10, ἀρ. 7.

⁴ Ἡ Πέλλα διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ἀμφιπόλεως (167 π.Χ.), καθ' ἣν ἡ Μακεδονία διηρέθη εἰς τέσσαρας δημοκρατίας (*μερίδας*), ἔπαυσεν ἕκτοτε νὰ εἶναι πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας καὶ κατέστη ἀπλῶς ἕδρα τῆς τρίτης *μερίδος*. Μετὰ δὲ τὸ 148 π.Χ., ὅταν ἡ Μακεδονία μετετρέπη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἔπαυσε νὰ εἶναι πρωτεύουσα καὶ τοῦ ἐνὸς τετάρτου τῆς Μακεδονίας. Αἱ πληροφορίαι μας διὰ τὴν περαιτέρω ἱστορίαν τῆς πόλεως εἶναι ἐλάχισται. Ἀπὸ ἓνα συμφωνητικὸν (*ὁμολογία*) τοῦ συλλόγου τῶν ἰσθμικῶν τεχνιτῶν, τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἐνώπιον τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Γναίου Κορνηλίου Σισέννα τὸ 121/20 π.Χ., μανθάνομεν ὅτι οὗτος εὑρίσκετο τότε ἐν Πέλλῃ (Ditt. Syll. II³, 704 I col. IV. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 777. 1303. 1514). Βεβαίως ἐκ τῆς μαρτυρίας αὐτῆς εἶναι δύσκολον νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ Πέλλα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦτο ἕδρα τοῦ Ρωμαίου διοικητοῦ καὶ δι' αὐτὸ οὗτος εὑρίσκετο ἐκεῖ. Ἀκόμη δυσκολώτερον εἶναι νὰ πιστεῦσωμεν ὅτι ὁ ἀνθύπατος μετέβη εἰς τὴν Πέλλαν ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ὑπογραφήν τοῦ συμφωνητικοῦ. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ διοικητὴς κατὰ ρωμαϊκὴν συνήθειαν ἐξετέλει τότε περιοδεῖας ἀνά τὴν ἐπαρχίαν πρὸς ἐπιτόπιον διεκπεραιώσιν διαφόρων ὑποθέσεων, ἰδίως δικαστικῶν, κατὰ τὰς ὁποίας αὐτὸς ἐστάθμευεν εἰς τὰ σημαντικώτερα κέντρα τῆς ἐπαρχίας. Ἄρα ἡ Πέλλα κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος ἔθεωρεῖτο ἀκόμη σημαίνουσα πόλις. Μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας ἐν αὐτῇ ἀναμφιβόλως ἡ θέσις τῆς ἐνισχύθη ἔτι περισσότερον (Πρβ. E u g e n O b e r h u m m e r, RE XIX, 347), ὄχι ὅμως τόσον, ὥστε νὰ καταστῇ αὕτη maxima et illustris μεταξὺ τῶν μακεδονικῶν πόλεων. ὅπως τὴν θέλει ὁ κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα (ἐπὶ Κλαυδίου) ζήσας Ρωμαῖος χρονογράφος Πομπώνιος Μέλας (βλ. F. P a r a z o g l u, Les cités

μετετράπη εἰς ρωμαϊκὴν ἀποικίαν (Pella colonia, colonia Pellensis) ἐπίσης ἐπὶ Αὐγούστου τὸ 30 π.Χ. Ρητὴ μαρτυρία περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει, ὅπως ἔχομεν διὰ τοὺς Φιλίππους. Συμπεραίνουσι¹ ὁμως τοῦτο ἐκ τοῦ γε-

macédoniennes 113, 27. Ὁ περὶ τὰ τέλη ὁμοῦ τοῦ αἰῶνος ἐπισκεφθεὶς τὴν πόλιν ῥήτωρ Δίων ὁ Χρυσόστομος μᾶς δίδει πολὺ διάφορον εἰκόνα, ἐμφανίζων ταύτην ὡς παντελῶς κατεστραμμένην (XXI 11, 27, ἐκδ. Guy de Budé : *ὅστε νῦν εἴ τις διέρχοιτο Πέλλαν, οὐδὲ σημεῖον ὄψεται πόλεως οὐδὲν, δίχα τοῦ πολλὸν κέραμον εἶναι συντετριμμένον ἐν τῷ τόπῳ*). Ἐπίσης καὶ ὁ κατὰ 50 ἔτη μεταγενέστερός του Λουκιανὸς (Ἄλεξ. 6), ποιούμενος λόγον περὶ Πέλλης, χαρακτηρίζει ταύτην ὡς «χωρίον», «ταπεινοὺς καὶ ὀλιγίστους οἰκήτορας ἔχον». Κατὰ τὴν φιλολογικὴν λοιπὸν παράδοσιν ἡ Πέλλα περὶ τὰ μέσα τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος εἶναι μία τῶν ἀξιολογωτέρων πόλεων τῆς Μακεδονίας, περὶ τὸ τέλος ὁμοῦ τοῦ αἰῶνος αἰφνης οὐδὲ ἔχνη τῆς πόλεως ὑπάρχουν καὶ τὸν ἐπόμενον διατηρεῖται αὐτὴ ὡς ἄσημον χωρίον. Ἀλλὰ ποῖον μέγα γεγονός ἢ ποία μεγάλη καταστροφή συνέβη κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος, ὥστε νὰ ἐξαφανισθῇ ἡ πόλις ; Οὐδὲν μᾶς παραδίδεται. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ οἱ τρεῖς συγγραφεῖς υπερβάλλουν τὰ πράγματα. Ἰδιαιτέρως τῶν δύο τελευταίων αἱ μαρτυρίαι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἀξιόπιστοι. Ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἔργων τῶν οὐδεὶς δύναται νὰ ἐγείρῃ ἀξιώσεις ἱστορικῆς ἀκρίβειας. Καθ' ὅσον ὁ μὲν Δίων ὁ Χρυσόστομος ὡς ῥήτωρ ἀποβλέπει εἰς τὴν δημιουργίαν ἐντυπώσεων καὶ δι' αὐτὸ φυσικὸν εἶναι νὰ υπερβάλλῃ τὰ πράγματα (Πρβ. καὶ Eugen Oberhummer, ἔ.ἀ. 347 καὶ J. A. O. Larsen, ἔ.ἀ. 481), ὁ δὲ Λουκιανὸς εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τοῦ ἔργου του ἀπλῶς θέλει νὰ τονίσῃ τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς παλαιᾶς Πέλλης, τῆς εὐδαίμονος πρωτεύουσος τῶν ἰσχυρῶν βασιλείων τῆς Μακεδονίας, καὶ τῆς τότε ἐπαρχιακῆς πόλεως καὶ δι' αὐτὸ σκοπίμως ὑποτιμᾷ αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ παράδοσις, ἡ ὁποία δὲν γνωρίζει ὑπερβολὰς καὶ σχήματα λόγου, δὲν ἐπιβεβαιοῖ ποσῶς τὰς μαρτυρίας τῶν δύο τελευταίων συγγραφέων. Ἀπὸ ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν τῆς Δερριόπου τοῦ 2ου ἢ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος (N. V u l i z', Srpska Akademija nauka, Spomenik 98 (1941-48), 170, ἀρ. 354) μανθάνομεν ὅτι γυνὴ τις τῆς πόλεως ταύτης ὑπανδρεύθη καὶ ἔζησεν ἐν Πέλλῃ (*ἐβίωσεν ἐν Πέλλῃ*). Ἐκ δὲ τῶν νομισμάτων γνωρίζομεν ὅτι ἡ Πέλλα ὡς ρωμαϊκὴ ἀποικία ἐξέδιδεν αὐτόνομα νομίσματα μέχρι τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἄραβος (H. G a e b l e r, Die antiken Münzen, 97 κέ., ἀρ. 20-36), μέχρι δηλ. τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. Ἐκ τῶν ἐπιγραφικῶν λοιπῶν μαρτυριῶν συμπεραίνομεν ὅτι ἡ Πέλλα κατὰ τοὺς δύο αἰῶνας, καθ' οὓς οἱ δύο συγγραφεῖς θεωροῦν αὐτήν ὡς μὴ ὑπάρχουσαν ἢ τοῦλάχιστον ἀσήμαντον χωρίον, ὄχι μόνον ἦτο κατοικήσιμος, ἀλλὰ καὶ κοινοτικὴν ὀργάνωσιν εἶχε, διὰ νὰ ἐκδίδῃ αὐτόνομα νομίσματα. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἀρχαιότητος βλ. F. P a r a z o g l u, ἔ.ἀ. 115. Πότε ὁμοῦ αὐτὴ ἤρχισε νὰ φθίνῃ ἢ ἀκόμη πότε κατεστράφη ὀριστικῶς δὲν ἠμποροῦμεν μὲ βεβαιότητα νὰ εἰπωμέν τι. Ὁ μνημονεύομενος εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμένην σύνοδον (451 μ.Χ.) ἐπίσκοπος Πέλλης Ζεβέννος (MANSI 6, 568. 610), ὅστις παλαιότερον (Δ ἡ μ ι τ σ α, Γεωγραφία 100) ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο ἐπίσκοπος τῆς μακεδονικῆς Πέλλης, μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐπίσκοπος τῆς ὁμωνύμου Πέλλης τῆς Κοίλης Συρίας.

¹ Kornemann, RE IV, 549. H. Gaebler, Zeitschr. f. Numism. 36 (1926), 120. P. Collart, ἔ.ἀ. 229/30. 316, ὑποσημ. 1. 511, ὑποσημ. 2. J. A. O. Larsen, ἔ.ἀ. 448. Eugen Oberhummer, ἔ.ἀ. Προγενεστέρη βιβλιογραφία παρὰ P. Collart, ἔ.ἀ. 229, ὑποσημ. 5. Ὁ A. H. M. Jones, ἔ.ἀ. 61 περιέρχων συγχρονίζει τὴν ἴδρυσιν τῆς ἀποικίας Πέλλης μὲ τὴν τῶν Φιλίππων καὶ Δυρραχίου κατὰ τὴν πρώτην πενταετίαν τῆς τριανδρίας.

γονότος, ὅτι καὶ αὐτὴ φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Αὐγούστου εἰς τὸν τίτλον τῆς: col(onia) Iul(ia) Aug(usta), καθὼς καὶ ἐκ τοῦ γνωστοῦ χωρίου τοῦ Δίω-
 νος Κασσίου 51, 4, 6, ὅπου διὰ τοῦ «*ἄλλα τε ἐποικεῖν ἀντέδωκε*» ἐννο-
 οῦν πλήν τῆς Κασσανδρείας καὶ τοῦ Δίου καὶ τὴν Πέλλαν. Ἦδη ἐπιτύμ-
 βιος ἐπιγραφὴ, εὑρεθεῖσα ἐσχάτως κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Πέλλης, ἔρ-
 χεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὸ γεγονός. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι δίγλωσσος καὶ ἔχει
 οὕτως: Athenodorus Leontus (sic) f(i)lius | Heracleotes ex Italia ; salve
 καὶ ἑλλ. Ἐπιγραφὴ Ἀθηνόδωρος Λέοντος | Ἡρακλεώτης τῶν | ἐξ Ἰταλίας· χαῖρε. Ἐκ
 τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς, τὸ ὁποῖον ἀκριβολογεῖ περισσότε-
 ρον, συνάγεται ὅτι ὁ Ἀθηνόδωρος δὲν ἐγκατεστάθῃ εἰς τὴν ἀποικίαν με-
 μονωμένως, ἀλλ' ὡς μέλος ὁμάδος Ἰταλῶν ἀποίκων (τῶν ἐξ Ἰταλίας).
 Τοιαύτη ὁμως ἐγκατάστασις Ἰταλῶν ἀποίκων ἐγένετο, ὅπως εἶδομεν, μόνον
 τὸ 30 π.Χ. ὑπὸ τοῦ Ὀκταβίου. Κατόπιν τούτου δὲν μένει καμμία ἀμφιβο-
 λία ὅτι τότε καὶ εἰς τὴν Πέλλαν ἐγκατεστάθησαν, ὅπως εἰς τὸ Δυρράχιον
 καὶ τοὺς Φιλίππους, Ἰταλοὶ ἀποικοὶ καὶ δικαίως περιελάμβανον καὶ αὐ-
 τὴν εἰς «*τὰ ἄλλα*» τοῦ Δίωτος Κασσίου. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς συμπεραίνο-
 μεν ἀκόμη ὅτι εἰς τοὺς Ἰταλοὺς, τὸς τὰ Ἀντωνίου φρονήσαντας, τοῦ
 Δίωτος ἀνήκον καὶ Ἕλληνας ἐξ Ἰταλίας, πρᾶγμα ποὺ μόνον τώρα γίνε-
 ται γνωστόν.

Ἡ ἀποικία μαρτυρεῖται εἰς τὰ αὐτόνομα νομίσματα, τὰ ἐκδιδόμενα
 ὑπ' αὐτῆς¹, καὶ εἰς τὸν Πλίνιον, ἔ.ἀ. IV, 34, τὴν παρακολουθοῦμεν δὲ μέ-
 χρι τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, μέχρι τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἀραβός.
 Ὁ ἐπίσημος τίτλος αὐτῆς εἶναι colonia Pellensis (ἢ Pella) καὶ ἀπὸ τοῦ
 Ἀδριανοῦ col(onia) Iul(ia) Aug(usta) Pella.

4. Καὶ τὸ Δῖον² ἐγίνετο ρωμαϊκὴ ἀποικία ἐπὶ Αὐγούστου τὸ 30 π.Χ.
 Τοῦτο ἀσφαλῶς συνάγεται ἐκ τοῦ ἐπίσημου τίτλου τῆς: colonia Iulia
 Diensis καὶ τοῦ πληρεστέρου colonia Iulia Augusta D[i]jensium³. Ἡ

¹ H. G a e b l e r, Die antiken Münzen, 97, κέ., ἀρ. 20-36.

² Τὸ Δῖον τοποθετεῖται παρὰ τὸ σημ. χωρίον Μαλαθριά, 4 χλμ. περίπου ἀπὸ
 τῆς παραλίας. Περί τῆς θέσεώς του καὶ γενικότερον περὶ αὐτοῦ ἔχουν γραφῆ πολλά.
 Ἀρκοῦμαι νὰ σημειώσω τὰ σημαντικότερα τῶν ἔργων: W. M. L e a k, Travels in nor-
 thern Greece, London 1835, τόμ. III, 409 κέ. 419. L. H e y z e y, Mission en Macédoi-
 ne 267 κέ. καὶ Le mont Olympe et l'Acarnanie, Paris 1840, 116 κέ. Δ ἡ μ ι τ σ α, Ἡ
 Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγόμενοις κλπ. 113 κέ. P h i l i p p s o n, RE V, 833, ἀρ. 1.
 Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας, Ἀθῆναι 1914. Γ. Σ ω τ η ρ ι ἄ δ ο υ,
 Ἀνασκαφαὶ Δίου Μακεδονίας ἐν ΠΑΕ 1928, 59 κέ. 1929, 69 κέ. 1930, 36 κέ. 1931, 43
 κέ. τοῦ ἰδίου Ἐπιστ. Ἐπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολ. Πανεπιστ. Θεσσαλον. 2 (1932), 7 κέ.
 G e y e r, RE XIV, 662. X. M α κ α ρ ὄ ν α, Νέαι εἰδήσεις ἐκ Δίου τοῦ Πιεριοῦ
 ἐν ΑΕ 1938, 527 κέ. Ν. Κ ο τ ζ ι ἄ, ΑΕ 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 25 κέ. C h. E d s o n,
 Strepsa (Thucydides I, 61, 4) ἐν Cl. Phil. 50 (1955), 187, σημ. 63. F. P a p a z o g l u,
 ἔ.ἀ. 102, 23.

³ IG III, 1, 471 [=CIL 3, 7281]. Βλ. H. G a e b l e r, Zeitschr. f. Nu-

ἀποικία μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν φιλολογικὴν παράδοσιν¹, τὰς ἐπιγραφὰς² καὶ τὰ ὑπ' αὐτῆς ἐκδιδόμενα αὐτόνομα νομίσματα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Γαλλιανοῦ³, μαρτυρεῖται δηλ. μέχρι τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω συνήθης εἶναι καὶ ὁ τίτλος: colonia Diensis⁴.

5. Οἱ **Στόβοι** διέφερον ὄλων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν πόλεων, καθ' ὅσον οὗτοι δὲν ἦσαν colonia, ἀλλὰ municipium⁵. Παλαιότερον ἐπιστεύετο ὅτι τὸ municipium Stobensium ἰδρύθη συγχρόνως μὲ τὰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας ἐν Μακεδονίᾳ, δηλ. ἐπὶ Αὐγούστου. Ἐν τούτοις ἀπὸ τοῦ H. Gaebler⁶ ἀρχίζει νὰ κατακτᾷ ὅλον ἐδαφος ἢ ἀποψις, ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐγινε μᾶλλον μετὰ ἓνα αἰῶνα καὶ συγκεκριμένως ἐπὶ Βεσπασιανοῦ, ὑπὸ τοῦ ὁποῦ ἡ πόλις ἔλαβε καὶ τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας. Ἡ ἀποψις αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι Βεσπασιανοῦ δὲν εὐρέθησαν εἰς τοὺς Στόβους⁷.

Τὸ municipium Stobensium παρακολουθοῦμεν εἰς τὰς πηγὰς μας

mism. 1926, 128, 1. J. A. O. Larsen, ἔ.ἀ. 448. P. Collart, ἔ.ἀ. 229/30. 511, ὑποσημ. 2, ἐνθα καὶ προγενεστέρα βιβλιογραφία. Ἐν τούτοις ὁ A. H. M. Jones, ἔ.ἀ. 61, τοποθετεῖ οὐχὶ ὀρθῶς τὴν ἰδρυσιν τῆς ἀποικίας εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν, ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ὅταν δηλ. ἐκτίσθη καὶ ἡ ἀποικία τῆς Κασσανδρείας. Καὶ δι' αὐτὴν μὲν, καθὼς εἶδομεν, ὑπάρχει μαρτυρία καὶ ὀρθῶς ὁ A. H. M. Jones τὴν ἀνάγει εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, δὲν ἠμποροῦμεν ὅμως νὰ εἴπωμεν τὸ ἴδιον καὶ διὰ τὸ Δῖον.

¹ Plin. n. hist. IV, 35. Πτολεμ. III, 12, 12: Δῖον κολωνία. Dig. L, 15, 8, 8.

² IG, ἔ.ἀ. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50. BCH 47 (1923), 166. AE 1937, 2, 528.

³ B. Head - Ἰ. Σβορώνου, ἔ.ἀ. 310/1. H. Gaebler, Die antiken Münzen III, 2, 60 κέ., ἀρ. 1-9.

⁴ H. Gaebler, ἔ.ἀ. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. BCH 47 (1923), 166.— Τὸ Dienses (βλ. Δήμιτσα, ἔ.ἀ. ἀρ. 197=CIL 3, 591) εἶναι ἡ λατινικὴ ἀπόδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ Διεῖς (βλ. π.χ. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Δῖον. IG XII, 8, 233). Ὅθεν καὶ τὸ Δεῖον πόλις τῆς ὑπὸ τοῦ Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 8 ἀρ. 4 δημοσιευθείσης ἐπιγραφῆς δέον νὰ διορθωθῇ Δεῖον πόλις. Παρὰ τοῦτον ὑπῆρχε καὶ ὁ γνήσιος μακεδονικὸς τύπος Δεῖσται, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς τὴν ἐπιγραφὴν IG III, 1, 471 καὶ παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ ἐν λ. Πιάσται. Τὰ ἔθνικα εἰς-ἔσται ἢ -ησται εἶναι συνήθη εἰς τοὺς Μακεδόνας, π.χ. Ὀρέσται, Κρανέσται, Λυγκησται, Δοληνέσται (ἢ Δοληνησται).

⁵ Περὶ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς colonia καὶ τοῦ municipium κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους βλ. προχείρως E. Kornemann, RE IV, 513. Toutain, Dictionn. d. ant. 3, 2030. E. Abbott - H. Johnson, Municipal Administration in the Roman empire, Princeton 1926, 4 κέ. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μακεδονίαν ἀναφέρονται καὶ ἄλλα δύο municipia, ἡ Δένδα καὶ ὁ Λίσσος (Plin. n. hist. III, 144. 145). Ταῦτα ὅμως εὐρίσκοντο ἐπὶ ἱλλυρικοῦ ἐδάφους.

⁶ H. Gaebler, ἔ.ἀ. 111 κέ. Βλ. καὶ J. A. O. Larsen, ἔ.ἀ. 449.

⁷ Βλ. κατωτέρω.

μέχρι τοῦ τέλους σχεδὸν τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. Οὕτως εἰς τὰ αὐτόνομα νομίσματα μνημονεύεται μέχρι τοῦ Καρακάλλα (ἢ τοῦ Ἐλαγαβάλου)¹, ἐκ δὲ τῶν ἐπιγραφῶν εἰς δύο² μόνον ρητῶς, εἰς μίαν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ (119/20 μ.Χ.)³ καὶ εἰς ἄλλην τοῦ τέλους τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος⁴. Εἰς τὰς ἄλλας σημειώνεται ὄχι τὸ ὄνομα τῆς ἰσοπολίτιδος, ἀλλὰ τὸ τῆς φυλῆς (Αἰμιλία)⁵· ἐκ τῶν τελευταίων μία ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου (193/4 μ.Χ.)⁶. Τέλος σημειοῦμεν τὸ ὀνομαστὸν χωρίον τῆς συγγραφῆς *De censibus* τοῦ Ρωμαίου νομομαθοῦς Παύλου⁷, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπαριθμοῦνται ὅλαι αἱ ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι, εἰς ἃς ἐχορηγήθη τὸ *jus Italicum*. Εἰς ταύτας περιλαμβάνον-

¹ Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, III, 1, 808, σημ. 1 (Ἐλαγάβαλος). Kornemann, ἔ.α. 549. Saria, RE 2R IV, 54. H. Gaebler, ἔ.α. 111 (Καρακάλλας). Ἡ διάκρισις μεταξὺ τοῦ Καρακάλλα καὶ τοῦ Ἐλαγαβάλου δὲν εἶναι πάντοτε δυνατὴ λόγῳ τῆς ὁμωνυμίας τῶν: M. Aurelius Antoninus. Ὁ J. A. O. Larsen, ἔ.α. 449, θεωρεῖ τελευταῖον ὄριον τῆς ἐκδόσεως τῶν αὐτονόμων νομισμάτων τῆς ἰσοπολίτιδος τὴν ἀρχὴν τοῦ Γέτα, ἀδελφοῦ τοῦ Καρακάλλα.

² Δὲν συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Balduin Saria (ÖJh 26 (1930), 68/9. Βλ. καὶ J. H. St. 51 (1931), 273) δημοσιευθεῖσα ἐπιγραφή τοῦ ἔτους 118/19 μ.Χ., καθ' ὅσον ἡ φράσις τοῦ στίχου: [dec(urio) mun(icipii) Stob(ensium)] εἶναι συμπληρωσις τοῦ ἐκδότου καὶ δὲν φαίνεται πιθανή (βλ. κατωτέρω).

³ CIL 3, 629 [=Δήμιτσα, ἀρ. 297].

⁴ AA 53 (1938), 106, σημ. 1 [=RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113]. Βλ. καὶ ÖJh 32 (1940), 7, σημ. 2: Deo Caes(ari) Aug(usto) | p(atr) p(atr)iae et muni(cipio) | Stob(ensium) Ultricem | Augustam | Sex. Cornelius | Audaleo | et C. Fulcinius | Epictetus | et L. Mettius | Epictetus, | augustales, f(ecerunt). Ἡ F. Parazoglu (*Z'iva Antika* 1 (1951), 288 κέ. καὶ *Les cités macédoniennes à l'époque romaine* (σερβ.), Σκόπια 1953, 236) ὀρθῶς συμπεραίνει ἀπὸ τὸν τίτλον *deus*, τὸν ὁποῖον εἰς τὰς λατινικὰς ἐπιγραφὰς συναντῶμεν μόνον μετὰ τὸν Αὐρηλιανὸν (270-275 μ.Χ.) (βλ. καὶ Herzog-Hauser, RE Supplb. IV, 850), ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ὄχι εἰς τὰς ἀρχάς.

⁵ CIL 3, 8203 [=ILS, ἀρ. 7177]. 6, 2382. 10, 6096. Kubitschek, *Imperium Romanum*, 244. RM 5 (1890), 90. Spomenik 1909, 146 [=RA σειρ. 4η, 16 (1910), 453/4, ἀρ. 146=ÖJh 13 (1910), 216/7, ἀρ. 29]. ILS, ἀρ. 7177.

⁶ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 77, ἀρ. 147. (Τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐπιγραφῆς ὑπὸ τοῦ Avi-Yonah δὲν εἶδον). Ἡ ἐπιγραφή ἀνήκει εἰς ἐπιτύμβιον στρατιώτου τῆς τετάρτης λεγεῶνος Φλαβίας, ταφέντος εἰς τὴν Νεάπολιν τῆς Παλαιστίνης. Ἡ IV legio Flavia, ἡ ὁποία συνήθως ἐστάθμευεν ἐν Παννονίᾳ, πιθανώτατα μετεκινήθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου ἐναντίον τοῦ Πεσκιννίου Νίγρου (193/4 μ.Χ. Βλ. RA, ἔ.α. 77), θά ἦτο δὲ μία τῶν ἐναπομεινασῶν εἰς τὸν αὐτοκράτορα πιστῶν λεγεῶνων τῆς Παννονίας. Μετακίνησις τῆς λεγεῶνος ἐπὶ Σεβήρου δὲν μᾶς παραδίδεται ἄλλοθεν. Ἄλλ' ὁ τίτλος αὐτῆς IV legio Flavia, ὅστις ἀπαντᾷ μόνον μετὰ τὸν Ἀδριανόν, μᾶς ἀναγκάζει νὰ τὴν τοποθετήσωμεν εἰς μίαν τοιαύτην ἐποχὴν. Πρβ. Ritterling, RE XII, 1544.

⁷ Dig. L, 15, 8, 8: in provincia Macedonia Dyrracheni, Cassandrenses, Philippenses, Dienses, Stobenses iuris Italici sunt.

ται καὶ οἱ Στόβοι. Ἡ συγγραφὴ αὕτη ἐγράφη πιθανώτατα ἐπὶ Ἐλαγαβάλου. Ἄρα μέχρι τότε τοῦλάχιστον οἱ Στόβοι διετήρουν ἀκόμη τὴν ιδιότητα τῆς ἰσοπολίτιδος.

Ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνωτέρω χωρίου καὶ μιᾶς ἀμφιβόλου μαρτυρίας τοῦ Στεφ. Βυζαντίου ἐν λ. Στρόβος (ἀντὶ Στόβοι), εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Στόβοι χαρακτηρίζονται *Ῥωμαίων ἀποικοι*, οἱ πλείστοι τῶν ἐρευνητῶν¹ εἶχον καταλήξει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ *municipium Stobensium* προήχθη εἰς *colonia* ἐπὶ Ἐλαγαβάλου ἢ ὀλίγον ἐνωρίτερον. Ἐναντίον τῆς καθολικῆς σχεδὸν αὐτῆς ἀπόψεως ἐτάχθη τελευταίως ἡ F. Parazoglu². Ἡ Parazoglu πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι ἡ παρουσία τῶν Στόβων εἰς τὸ χωρίον τοῦ *De censibus* τοῦ Παύλου μεταξὺ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν (*coloniae*) δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ὅτι οὗτοι ἔγιναν *colonia* ἐπὶ Ἐλαγαβάλου, καθ' ὅσον διὰ τοῦ χωρίου αὐτοῦ ὁ νομοθέτης ἀπλῶς θέλει νὰ μᾶς καταστήσῃ γνωστὸν εἰς ποίας ρωμαϊκὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας παρεχωρήθη τὸ *jus Italicum* καὶ τίποτε περισσότερον. Ὅτι δὲ πράγματι τὴν πρόθεσιν αὐτὴν εἶχε καταφαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι εἰς τὸν πίνακα δὲν περιλαμβάνει τὰς ἀποικίας Πέλλαν καὶ Βουλλίν, καθὼς καὶ τὰ *municipia* Denda καὶ Lissus, ποὺ δὲν εἶχον λάβει τὸ *jus Italicum*. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ὁ Παῦλος ἐγνώριζε τὴν διαφορὰν, ἡ ὁποία ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς ἰσοπολίτιδος καὶ τῶν ἄλλων ἀποικιῶν, καὶ ἐδῶ φαίνεται ὅτι ὑποδηλοῖ ταύτην, ὅταν παραθέτῃ πρῶτον τὰς ἀποικίας κατὰ σειρὰν καὶ τελευταίαν τὴν ἰσοπολίτιν. Ἐξ ἄλλου δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ *jus Italicum* παρεχωρεῖτο ὄχι μόνον εἰς τὰς ἀποικίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ *municipia* καὶ τὰς λατινικὰς ἀκόμη κοινότητας³. Τὸ ἰσχυρότερον ὅμως καὶ πειστικώτερον ἐπιχείρημα κατὰ τῆς θεωρίας περὶ προαγωγῆς τῶν Στόβων εἰς *colonia* εἶναι ὅτι καὶ εἰς μεταγενεστέρως ἀκόμη τοῦ Ἐλαγαβάλου ἐπιγραφάς, ὡς δεικνύει ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα τιμητικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ τέλους τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, ἀπαντᾷ μόνον ὁ τίτλος *municipium Stobensium* (ἢ *Stobensis*) καὶ ὄχι *colonia Stobensium*.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀποικίας δὲν πρέπει νὰ περιληφθῇ ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ Δεκίου Τραϊανοῦ (249-251 μ.Χ.) φέρει τὸν τίτλον τῆς *κολωνίας*⁴. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην οὐδέ-

¹ J. Marquardt, ἔ.ἀ. I, 320. E. Kornemann, RE IV, 549, ἀρ. 246 καὶ RE XVI, 633. Saria, RE 2R V, 49 Art. Stobi. P. Collart, ἔ.ἀ. 230, ὑποσημ. 3. J. A. O. Larsen, ἔ.ἀ. 449.

² F. Parazoglu, Ζῖνα Antika, ἔ.ἀ. 282 κέ. καὶ Les cités macédoniennes, ἔ.ἀ.

³ Βλ. v. Premerstein, RE X, 1241: Aber auch den municipia civium Romanorum (z. B. Stobi) war das i. I. zugänglich, ebensowohl auch den latini-schen Gemeinden. Πρβ. καὶ 1242.

⁴ Mionet, Description des monn. ant. Suppl. 3, 180 κέ., ἀρ. 1073. 1074.

ποτε οί Ρωμαῖοι ἴδρυσαν ἀποικίαν, ἂν καὶ πολλοὶ Ρωμαῖοι ἀξιωματοῦχοι καὶ ἰδιῶται ὑπῆρχον εἰς αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐπαρχίας. Ὁ τίτλος «*κολωνία*» ἦτο τιμητικὸς¹ καὶ ἐδίδοτο συνήθως εἰς πόλεις, αἵτινες προσέφερον ὑπηρεσίας εἰς τὸ κράτος, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη εἰς τὸν κατὰ τῶν Γότθων πόλεμον τῶν Ρωμαίων².

Ποῖοι ἦσαν οἱ λόγοι τῆς ἰδρύσεως τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν ἐν Μακεδονίᾳ; Ὁ Δίων Κάσσιος, ὅπως εἶδομεν, μᾶς παραδίδει ὅτι εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ὀκταβίου ἰδρυθείσας ἀποικίας ἐν Μακεδονίᾳ ἐγκατεστάθησαν Ἴταλοί, πολιτικοὶ ὁπαδοὶ τοῦ Ἀντωνίου, οἱ ὅποιοι ἐξετοπίσθησαν ἐκ τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων των, διὰ τὰ παραχωρηθῶν ταῦτα εἰς τοὺς βετεράνους τοῦ νικητοῦ. Κατὰ τὸν Δίωνα Κάσσιον λοιπὸν πολιτικοὶ λόγοι ὑπηγόρευσαν τὴν πράξιν αὐτὴν τοῦ Ὀκταβίου. Ἐν τούτοις ὁ ἴδιος ὁ Αὐγουστος εἰς τὴν διαθήκην του³ μᾶς διαβεβαίει ὅτι μόνον στρατιωτικὰς ἀποικίας ἴδρυσεν εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους καὶ φυσικὰ καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει μαζὶ μὲ τὰς ἄλλας. Παρ' ὅλα ταῦτα ἡ μαρτυρία αὐτὴ τοῦ ἰδρυτοῦ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικιῶν δὲν ἀναιρεῖ τὴν πληροφορίαν τοῦ Δίωνος Κασσίου, διαπιστωθεῖσαν ἄλλωστε, καθὼς εἶδομεν, καὶ ἀπὸ ἐπιγραφικῆν πηγῆν. Ἦδη ὁ Mommsen⁴ δὲν διαβλέπει ἀντίφασιν εἰς τὰς δύο μαρτυρίας καὶ παραδέχεται ὅτι ἡ μεταφορὰ τῶν Ἰταλῶν εἰς τὰς ἀποικίας δὲν ἀποκλείει ταυτόχρονον ἐγκατάστασιν καὶ στρατιωτῶν τοῦ Αὐγούστου. Ἐπίσης ὁ Perdrizet⁵, ποιούμενος λόγον εἰδικῶς

1075. Duchesne - Bayet, Mémoire sur une mission au mont Athos, 13/4, ἀρ. 3. Head - Σβορώνου, ἔ.ἀ. 311/2. H. Gaebler, ἔ.ἀ. 117. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904 [=Στ. Πελεκίδη, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1934, 86, ὑποσημ. 4]. 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 5 [=REG 20 (1907), 40=Πελεκίδη, ἔ.ἀ. 72, ὑποσημ. 2]. 7 [=Πελεκίδη, ἔ.ἀ. 74, ὑποσημ. 3]. 8 [=AEM 17 (1894), 118, 2 = AM 22 (1897), 224]. 25 [=Πελεκίδη, ἔ.ἀ. 84, ὑποσημ. 5]. 32 [=Πελεκίδη, ἔ.ἀ. 86, 3]. Πελεκίδη, ἔ.ἀ. 54, ἀρ. 2. 62 κέ., ἀρ. 18. 19. 20. 21. 23. Γενικώτερον περὶ τῆς Θεσσαλονίκης ὡς κολωνίας βλ. Mordtmann, Inschriften aus Thessaloniki ἐν AEM 17 (1894), 118. Δήμιτσα, ἔ.ἀ. 399. Kornemann, RE IV, 549. O. Tafrafi, Thessalonique des origines au XIVe siècle, Paris 1919, 25, 2. Πελεκίδη, ἔ.ἀ. 84 κέ. Geyer, RE XIV, 768. Eugen Oberhummer, RE 2R VI, 147. Art. Thessalonike.

¹ Βλ. Th. Mommsen, Römisches Staatsrecht III, 1, 774/5 (ἔκδ. 1887).

² Ζώσιμ. I, 29. Ζωναρ. XII, 23 (ἔκδ. Βόννης). Ἄλλας πηγὰς εὐρίσκει τις παρὰ Χέρτζβεργκ, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Γ', 190, ὑποσημ. 7 (μετάφρ. Καρολίδου).

³ Res gestae divi Augusti V, 35/6: colonias in Africa, Sicilia, [M]acedonia, utraque Hispania, Achai[a], Asia, S[y]ria, Gallia Narbonensis, Pi[s]idia militum deduxit.

⁴ Th. Mommsen, Res gestae divi Augusti, 119.

⁵ Paul Perdrizet, Voyage dans la Macédoine première ἐν BCH 21 (1897), 537 καὶ ὑποσημ. 3.

περὶ τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων, δέχεται ὅτι αὕτη ἀπετελέσθη ἀπὸ δύο κατηγοριῶν ἀποίκους, ἀπὸ στρατιώτας τοῦ νικητοῦ καὶ ἡττημένου ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀπὸ τοὺς Ἴταλοὺς ἀφ' ἑτέρου, καὶ ὅτι ἐσχηματίσθη μὲν ἡ ἀποικία κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ Ἴταλοῦς, ἐπισήμως ὅμως ἦτο στρατιωτικὴ ἀποικία, ἰδρυθεῖσα ἀπὸ μίαν κοόρτην πραιτωριανῶν. Τέλος ὁ Collart¹, ὅστις συστηματικώτερον ἠρεύνησε τὸ πρόβλημα, ὀρθῶς ἀποφαίνεται ὅτι αἱ ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι εἶχον πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν συνάμα χαρακτῆρα καὶ διὰ τὸν Αὐγούστον πρὸ παντὸς στρατιωτικόν. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τοῦ στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων προβάλλει τὴν ἐγκατάστασιν μιᾶς πραιτωριανῆς κοόρτης, ἡ ὁποία πιθανῶς ἐγκατεστάθη εἰς αὐτὴν τὸ 30 π.Χ. καὶ ταυτοχρόνως μὲ τοὺς Ἴταλοὺς ἀποίκους, πρὸς δὲ πρόσφατον ἐπιγραφικὴν μαρτυρίαν, ἐξ ἧς συμπεραίνει ὅτι ἤδη ἐπὶ Ἀντωνίου, κατὰ τὴν πρώτην deductio, εἶχον ἐγκατασταθῆ στρατιῶται τῆς 28ης λεγεῶνος. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αἱ ἀποικίαι Φίλιπποι καὶ Κασσάνδρεια ἐδέχθησαν ὡς ἀποίκους, ὅταν τὸ πρῶτον ἰδρῦθησαν πρὸ τοῦ 30 π.Χ., κατ' ἐξοχὴν λεγεωναρίους, ἡ μὲν στρατιώτας τῶν δημοκρατικῶν, οἱ δὲ τοῦ Ὀκταβίου καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Ἀντωνίου. Διὰ τὴν Κασσάνδρειαν μάλιστα ἔχομεν ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις περὶ ἐγκαταστάσεως στρατιωτῶν ἀποίκων, τὰ στρατιωτικὰ σήματα, τὰ ὁποῖα διακρίνονται ἐπὶ τῶν ἐκδοθέντων τότε ὑπὸ τῆς ἀποικίας νομισμάτων². Ἀποικίσεις στρατιωτῶν (βετεράνων) εἰς τὰς ἀποικίας ἐν Μακεδονίᾳ ἐγίναν ἀναμφιβόλως καὶ μετὰ ταῦτα. Ἦδη ἐπὶ Αὐγούστου συναντῶμεν εἰς ἐπιτυμβίους ἐπιγραφάς, εὐρεθείσας εἰς διαφόρους τόπους τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πέντε στρατιώτας, οἱ ὅποιοι, στρατολογηθέντες εἰς τὰς ἰλλυρικὰς λεγεῶνας (δύο εἰς τὴν legio XV Apollinaris, ἀνὰ εἷς εἰς τὴν I. VII καὶ τὴν I. XI καὶ εἷς εἰς μίαν legio, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δὲν ἐσώθη)³, πιθανῶς κατὰ τὴν μεγάλην δαλματικὴν ἐπανάστασιν (6-9 μ.Χ.)⁴, φέρονται ὡς πολιτογραφηθέντες εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ ἀνήκοντες εἰς τὴν φυλὴν Βολτινίαν, εἰς ἣν ὑπήγετο ἡ ἀποικία. Δὲν γνωρίζομεν ἂν οὗτοι κατήγοντο ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Φιλίππων ἢ ἐξ ἄλλων περιοχῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης⁵. Πάντως τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν πρέπει νὰ ἔλαβον μετὰ τὴν

¹ P. Collart, *Philippes* 231 κέ.

² P. Collart, ἔ.ἀ. 231 καὶ ὑποσημ. 3.

³ CIL 3, 2031 (Σάλωνα). 2717 (Δελμίνιον Δαλματίας). 5636 [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 971] (Rottenmann ἐν Νωρικῶ). 14933 (Gardun). A. Benz, *Inscriptionen aus Carnuntum* ἐν ÖJh 37 (1948), 240 κέ., ἀρ. 1 (Beibl.).

⁴ Βλ. Otto Cuntz, *Legionare des Antonius und Augustus aus dem Orient* ἐν ÖJh 25 (1929), 75/6. Ὁ Cuntz ἔχει συγκεντρώσει δέκα ἐπιγραφάς, ἀναφερομένας εἰς ἰσαριθμοὺς λεγεωναρίους ἐκ Μακεδονίας. Εἰς ταύτας ὁ Arthur Benz, ἔ.ἀ. προσθέτει καὶ ἑνδεκάτην.

⁵ Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν μισθοφόρων, οἱ ὅποιοι ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὰς

στρατολόγησιν των¹, ἀφοῦ συνάμα ἐπολιτογραφήθησαν εἰς τοὺς Φιλίππους, ὅπου θὰ ἐγκαθίσταντο ὡς πολῖται (coloni) τῆς ἀποικίας ὀριστικῶς μετὰ τὴν ἀποστράτευσιν των. Φυσικὰ δὲν θὰ ἦσαν μόνον αὐτοί, οἱ ὁποῖοι τυχαίως μᾶς ἔγιναν γνωστοὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν. Καὶ ἄλλοι λεγεωνάριοι καὶ ἀξιωματοῦχοι τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ θὰ πρέπει νὰ ἐπολιτογραφήθησαν εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας καὶ ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἀνωτέρω, οἱ ὁποῖοι ἀπέθανον εἰς τὴν ξένην, θὰ ἐγκατεστάθησαν μετὰ τὴν ἀποστράτευσιν των εἰς τὴν νέαν των πατρίδα. Τοιοῦτους ἀποίκους γνωρίζομεν ἐκ μεταγενεστέρων ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς ἀποικίας. Ἔτσι εἰς τοὺς Φιλίππους μᾶς εἶναι γνωστὰ ἐκ δύο ἐπιγραφῶν² τέσσαρα μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Μουκκίων, ἐξ ὧν δύο ὑπηρέτησαν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν, ὁ C. Mucius Scaeva ὡς primipilus leg(ionis) VI Ferratae καὶ praef(ectus) c(o)hort(is), ὁ ἀδελφός του P. Mucius, ὡς centurio leg(ions) VI Fer(ratae), ὁ πατὴρ των Q. Mucius καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πρώτου C. Mucius Scaeva. Ἐξ αὐτῶν μόνον ὁ P. Mucius φέρει τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς, εἰς ἣν ὑπήγοντο οἱ ἄποικοι τῶν Φιλίππων, τὸ τῆς Βολτινίας, ὁ C. Mucius Scaeva καὶ ὁ ὁμώνυμος υἱὸς του τὸ τῆς Φαβίας. Ὁ πατὴρ Q. Mucius δὲν φέρει τὸ ὄνομα φυλῆς τινος, θὰ πρέπει ὅμως νὰ ἀνήκε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Φαβίαν. Ἐκ τοῦ διαφοροῦ ὀνόματος τῆς φυλῆς πρέπει νὰ συναγάγωμεν ὅτι οἱ δύο στρατιωτικοὶ ἀδελφοὶ κατελέγησαν μετὰ τὴν ἀποστράτευσιν των εἰς τοὺς ἀποίκους τῶν Φιλίππων καὶ ὁ μὲν P. Mucius ἐνετάγη εἰς τὴν φυλὴν τῆς ἀποικίας, ὁ ἕτερος ὅμως διετήρησε τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των³. Ὅπως δὲποτε ἀποκλείεται νὰ κατήγοντο αὐτοὶ καὶ ἡ οἰκογένειά των ἐκ Φιλίππων, διότι θὰ ἦτο ἀκατανόητον μέλη τῆς οἰκογενείας, γεννηθέντα ἐν Φιλίπποις, νὰ ἐγγραφοῦν εἰς ἄλλην φυλὴν⁴. Ὁμοίως ὁ C. Vibius Quartus, mil(es) leg(ionis) V Macedonic(ae), decur(io) alae Scubulor(um), praef(ectus) coh(ortis) III Cyrenei[c(ae)] καὶ [tribunus mil(itum) le]g(ionis) II Augu(stae), φέρει τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς του : Cor(nelia)⁵. Ἄλλος στρατιωτικὸς, ὁ L. Junius Maximus, ὅστις ἀπέθανεν εἰς τοὺς Φιλίππους, φέρει τὸ ὄνομα ὄχι μόνον τῆς φυ-

ἀνατολικὰς λεγεῶνας ὑπὸ τῆς τριανδρίας, βλ. P a r k e t, The Roman legions 169 κέ.

¹ Βλ. O. C u n z, ἔ.ἀ. Πρβ. καὶ B e n z, ἔ.ἀ. 243.

² BCH 57 (1923), 354, ἀρ. 19. 20. Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ῦ λ η, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 947. 948. 950. 951.

³ Πρβ. P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 261.

⁴ Βλ. Δ. Κ α ν α τ σ ο ῦ λ η, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 4 (1955-60), 266 ὑπόσημ. 5.

⁵ CIL 3, 647 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1000 = ILS, ἀρ. 2538]. Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ῦ λ η, Μακεδονικὴ προσωπογραφία ἀρ. 1087.

λῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς του : M(a)e(cia) Neapoli, δηλ. τῆς Νεαπόλεως τῆς Καμπανίας¹. Ὁ στρατιωτικὸς [...]us D. f. Octavianus Se[er]undus, ὅστις μάλιστα ἐξελέγη καὶ βουλευτὴς εἰς τὴν ἀποικίαν (adlectus decurio in colonis), κατήγετο ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Σαβείνων Κύρεις (ἐποχὴ Ἀδριανοῦ)². Παρόμοια παραδείγματα συναντῶμεν καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας: Εἰς τὸ Δῖον δύο βετεράνοι, ὁ M. Valerius Verona (Ιος μ.Χ. αἰ.)³ καὶ ὁ C. Pomponius Aquila (ἐποχὴ Τιβερίου ἢ Καλλιγούλα)⁴, εἰς τὰ ἐπιτύμβιά των φέρουν οὐχὶ τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς, εἰς ἣν ὑπήγετο ἡ ἀποικία, τῆς Παλατίνης, ἀλλὰ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των: Pub(lia), Lem(onia). Ἐπίσης ὁ ἀξιωματοῦχος τῆς ἀποικίας (colonia Diensis) Gn. Domitius Secundus φέρει τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς Σκαπτίας ὄχι τῆς Παλατίνης. (Εἰς τὸ μνημεῖον δὲν ἀναφέρεται, ἂν ὑπῆρέτησεν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν)⁵. Εἰς τοὺς Στόβους (;) ὁ C. Julius Bassus, mis(sus) vete(ranus) ex leg(ione) VIII Aug(usta) (ἐποχὴ Βεσπασιανοῦ)⁶, φέρει ὁμοίως τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς καὶ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς του: Mae(cia) Pelagonia⁷. Ὅλοι αὐτοί, ὅπως βλέπομεν, δὲν κατήγοντο ἐκ τῶν ἀποικίων, εἰς τὰς ὁποίας εὐρέθησαν αἱ ἐπιγραφαί, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς αὐτὰς μεταγενεστέρως, πιθανώτατα μετὰ τὴν ἀποστράτευσίν των, χωρὶς νὰ ἐγγραφοῦν εἰς τὴν φυλὴν τῆς νέας των πατρίδος. Θὰ ἠδύνατό τις βέβαια νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ναὶ μὲν τὰ μνημεῖα αὐτῶν, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἐπιτύμβια, εὐρέθησαν εἰς τὰς ἀποικίας, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν, ὅτι οἱ μνημονευόμενοι εἰς αὐτὰ ἄνδρες εἶ-

¹ CIL 3, 645 [= Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 956] (Μπόριαν).

² CIL 3, 7334 [= BCH 12 (1888), 424 κέ. = ILS, ἀρ. 2080]. Βλ. καὶ BCH 13 (1889), 182/3. 47 (1923), 52, ἀρ. 5. P. Collart, Philippes, 266 καὶ ὑποσημ. 1. Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. ἀρ. 1007.

³ Γ. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας, 35, ἀρ. 57. Βλ. καὶ BCH 47 (1923), 166. Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. ἀρ. 1050.

⁴ Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 34, ἀρ. 55. Βλ. Année épigr. 1915, ἀρ. 115. BCH, ἔ.ἀ. 164/5. Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. ἀρ. 1173. Περὶ τῆς χρονολογίας Ritterling, RE XII, 1558.

⁵ Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 29, ἀρ. 50. Βλ. καὶ BCH 47 (1923), 167.

⁶ Βλ. Ritterling, ἔ.ἀ. 1651.

⁷ CIL 3, 630 [= Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 249 = N. Vulić, Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 75 (1933), 22, ἀρ. 43]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. ἀρ. 571. Κατὰ τὸν M o m s e n (CIL 3, 630) ἡ ἐπιγραφή εὐρέθη εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μοριχόβου, ὄχι μακρὰν τῶν Στόβων, μετεφέρθη ὁμως ἀργότερον εἰς τὸ ἀγγλικὸν προξενεῖον τοῦ Μοναστηρίου. Τοῦτο ἀμφισβητεῖται σφοδρῶς ὑπὸ τοῦ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἔ.ἀ. σ. 274, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν δύναται νὰ προσαγάγῃ μαρτυρίαν περὶ μὴ μεταφορᾶς τοῦ λίθου ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Στόβων εἰς τὸ Μοναστήρι. Ἡ F. Parazoglu, Les cités macédoniennes 206, πιστεύει ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ Μοριχόβου ὑπήγετο εἰς τὴν Πελαγονίαν καὶ ὄχι εἰς τοὺς Στόβους.

χον ἐγκατασταθῆ ὡς ἄποικοι εἰς αὐτάς· δυνατόν οὗτοι νὰ ἀπέθανον, φέρ' εἰπεῖν, κατὰ τὴν διέλευσιν τῶν μετακινουμένων λεγεόνων των διὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ νὰ ἐτάφησαν ἐκεῖ. Ἐν τούτοις τοιαύτη ἐρμηνεία δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῆ ἐκ τῶν ἰδίων τῶν ἐπιγραφῶν. Οὕτως ὁ [...]us D. f. Octavius Secundus καὶ ὁ Gn. Domitius Secundus ὄχι μόνον ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς ἀποικίας, ἀλλὰ καί, ὅπως βλέπομεν εἰς τοὺς cursus honorum αὐτῶν, ἀνεμείχθησαν ἐνεργῶς εἰς τὰ κοινὰ τῆς κοινότητός των· ὁ εἰς διετέλεσε decurio εἰς τοὺς Φιλίππους, ὁ ἕτερος ἔλαβε διαφόρους ἀρχὰς εἰς τὸ Δῖον. Διὰ τοὺς ἄλλους θὰ ἠδύνατο ἐπίσης νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι ἦσαν μονίμως ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς ἀποικίας, ὅπου εὐρέθησαν τὰ ἐπιτύμβιά των, καθ' ὅσον μετ' αὐτῶν μνημονεύονται καὶ οἱ οἰκεῖοί των, δηλ. τὰ τέκνα, οἱ κληρονόμοι, οἱ ἀπελεύθεροί των, οἱ ὅποιοι καὶ ἐμερίμνησαν διὰ τὴν ταφήν των. Τὰ διασωθέντα αὐτὰ ὀνόματα ἀποτελοῦν βεβαίως ἐλαχίστας ἐνδείξεις ἐγκαταστάσεων βετεράνων εἰς τὰς ἀποικίας κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ βετεράνοι, ἀπολυόμενοι ἐκ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ, ἐτοποθετοῦντο εἰς τὰς ἀποικίας ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων συνήθως ὁμαδικῶς, ἠμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν πόσοι τοιοῦτοι ἄποικοι εἰσῆγοντο κατὰ καιροὺς εἰς αὐτάς. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικιῶν συναντῶμεν καὶ μέγαν ἀριθμὸν βετεράνων, στρατιωτῶν καὶ ἀξιωματῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, εἰς τοὺς ὁποίους, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀνωτέρω, δὲν σημειώνεται ἄλλος τόπος καταγωγῆς, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τῆς ἀποικίας καὶ τῆς φυλῆς των (π.χ. Voltinia Philippis, Aemilia Stobis)¹, ἢ οὐδὲν δηλοῦται², εἰμὴ ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ

¹ **Φιλίπποι** : CIL 3, 386 [= ILS, ἀρ. 2718]. 646 [= Δήμιτσα, ἀρ. 994] (1ος μ.Χ. αἰ.). 1457 [= ÖJh 4 (1901), 91, στ. 18, Beibl.] (2ος μ.Χ. αἰ.). 14933. 6, 32516 [= 2405], στ. 18 (126 μ.Χ.). 3559 [= ILS, ἀρ. 9081]. 3597 (3ος μ.Χ. αἰ.). 32515b, στ. 32 (119 μ.Χ.). 32518a [= 2377], στ. 3 (136 μ.Χ.). 32520a, col. 3, στ. 10 (144 μ.Χ.). 32624b, 3. 4. 5. 20. 23. 24 (ἐποχὴ Σεπτιμίου Σεβήρου). 32625a [= 2386], στ. 12. 14 (ὁμοίως). 8, 1026 [= ILS, ἀρ. 2127] (ἐποχὴ Βεσπασιανοῦ). 10, 2538. ÖJh 17 (1914), 151/2 (71 μ.Χ.). Bull. inst. arch. Bulg. 6 (1930/31), 146 [= RA σειρ. 5η, 35 (1932), 203/4, ἀρ. 27] (ἐποχὴ Βεσπασιανοῦ). BCH 56 (1932), 213/4, ἀρ. 8 [βλ. καὶ 56 (1932), 213/4, ἀρ. 9. 62 (1938), 420/1, ἀρ. 7] (δεύτερον ἡμισυ 1ου μ.Χ. αἰ.). 57 (1933), 321, ἀρ. 4 (1ος μ.Χ. αἰ.). P. Collart, ἔ.ἀ. 294. AE 1950/51, 56 κέ., ἀρ. 3. 4. 70/1, ἀρ. 14. **Στόβοι** : RM 5 (1890) 90. Spomenik 1909, 146 [= ÖJh 13 (1910), 216/7, ἀρ. 29, Beibl.]. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 77, ἀρ. 147.— Ἀντιθέτως ὁ μνημονεύμενος ἐν CIL 9, 4684c Iulius Longinus κατήγετο ἐκ Φιλίππων, ἐνεγράφη ὁμως ὡς πολίτης εἰς τὴν Reate.

² **Φιλίπποι** : CIL 3, 644. 648. 14206, 14. BCH 47 (1923), 63, ἀρ. 23. 57 (1933), 377, ἀρ. 34. P. Collart, ἔ.ἀ. 294. BCH 61 (1937), 417/8, ἀρ. 11. 12 [= RA 12 (1938), 324, ἀρ. 55. 56]. **Στόβοι** : ÖJh 24 (1929), 85, ἀρ. 2 (πρῶτον ἡμισυ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ.). 26 (1930) 68/9 [= J. H. St. 51 (1931), 273]. (118/19 μ.Χ.). 28 (1933), 138/9, ἀρ. 12. N. Vulić, Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 75 (1933), 22, ἀρ. 42. 24, ἀρ. 51. **Δῖον** : Δήμιτσα, ἀρ. 190. Γ. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας, 28/9, ἀρ. 49 (βλ. καὶ BCH 47 (1923), 166/7). 32, ἀρ. 52 (βλ. καὶ BCH 47 (1923), 164).

προέρχονται ἐκ τῶν ἀποικιῶν. Δυστυχῶς δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλουν νὰ ἐξακριβώσωμεν, ἂν οὗτοι ἦσαν πολῖται τῶν ἀποικιῶν πρὸ τῆς κατατάξεώς των εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν ἢ μετὰ τὴν ἀποστράτευσίν των εἰσηχθησαν καὶ ἐπολιτογραφήθησαν εἰς αὐτάς. Μόνον ὅσοι φέρονται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ὡς ἐν ἐνεργείᾳ στρατιωτικοὶ καὶ σημειώνεται εἰς αὐτάς τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς καὶ τῆς ἀποικίας¹, αὐτοὶ δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ἦσαν πολῖται τῶν ἀποικιῶν πρὸ τῆς ἐπιστρατεύσεώς των. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι πολλοὶ θὰ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς ἀποικίας μετὰ τὴν ἀποστράτευσίν των, ὅπου καὶ ἐπολιτογραφήθησαν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐρεύνης τῶν πηγῶν συνάγομεν τὰ ἑξῆς: Αἱ πρὸ τοῦ 30 π.Χ. ἰδρυθεῖσαι ἀποικίαι ἀπετελέσθησαν ἀπὸ στρατιώτας καὶ βετεράνους τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων, ἢ Κασσάνδρεια (44-42 π.Χ.) ἀπὸ στρατιώτας καὶ βετεράνους τῶν δημοκρατικῶν, οἱ Φίλιπποι ἀπὸ τοὺς τοῦ Ἄντωνίου καὶ τοῦ Ὀκταβίου. Αἱ δύο αὐταὶ ἀποικίαι εἶχον τότε καθαρῶς στρατιωτικὸν χαρακτῆρα. Ἐπὶ Αὐγούστου ὅμως καὶ αἱ ὑπάρχουσαι καὶ αἱ νεοῖδρυθεῖσαι (Πέλλα, Δῖον), ἐκτὸς τῶν στρατιωτῶν καὶ βετεράνων, δι' ἰδιάζοντας λόγους ἐδέχθησαν μέγαν ἀριθμὸν πολιτικῶν ἀντιπάλων τοῦ Αὐγούστου. Τότε αὐταὶ λαμβάνουν πολιτικοστρατιωτικὸν χαρακτῆρα. Κατὰ τοὺς μετέπειτα ὅμως χρόνους αἱ ἀποικίαι διετήρησαν τὸν στρατιωτικὸν χαρακτῆρα. Αἱ ἐγκαταστάσεις αὐταὶ ἀπέβλεπον μὲν κυρίως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀποστρατευομένων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐδραίωσιν τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας τῶν περιοχῶν ἀπὸ πάσης ἀπειλῆς ἐκ μέρους τῶν ἠττηθέντων ἀντιπάλων καὶ κατακτηθέντων λαῶν. Τὴν στρατιωτικὴν σημασίαν τῶν ἀποικιῶν μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐπιλεγείσα θέσις πρὸς ἴδρυσιν αὐτῶν. Ὅλαι σχεδὸν εὐρίσκονται ἐπὶ τῶν σημαντικωτέρων στρατιωτικῶν ὁδῶν, αἱ ὁποῖαι διέσχίζον τὴν ἐπαρχίαν, τὸ Δυρράχιον, ἢ Πέλλα καὶ οἱ Φίλιπποι ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας, οἱ Στόβοι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Θεσσαλονίκης-Στενῶν-Ἀντιγονείας-Στόβων καὶ τὸ Δῖον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἢ ὁποῖα συνέδεε τὴν Μακεδονίαν μὲ τὴν νότιον Ἑλλάδα διὰ τῶν Τεμπῶν². Ἐπειδὴ οἱ δρόμοι αὐτοὶ ἐξυπηρέτουν ὄχι μόνον στρατιωτικοὺς σκοπούς, ἀλλὰ καὶ τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἐτελεῖτο δι' αὐτῶν, αἱ ἀποικίαι εἶχον διὰ τοὺς Ρωμαίους καὶ ἐμπορικὴν σημασίαν. Ἡ παρουσία Ρωμαίων συμπραγματευτῶν καὶ negotiatores εἰς πόλεις, εὐρισκομένας κατὰ μῆκος τῶν ὁδῶν αὐτῶν, π.χ. εἰς τὴν Ἐδεσσαν καὶ τὴν Ἀμφίπολιν³ (Ἐγνατία), μαρτυρεῖ τὸ

¹ Βλ. π.χ. CIL 6, 32515b, 32. 32516, 18. 52518a, 3. 32520a, col. 3, στ. 10. 32624b, 3. 4. 5. 20. 23. 24, 32625a, 12. 14. 8, 1026. 10, 2538.

² Περί τῶν ὁδῶν, αἱ ὁποῖαι διέσχίζον τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, βλ. π.χ. Geyer, RE XIV, 677-680 καὶ F. Parazoglou, Héraclée I (Musée national de Bitola), Bitola 1961, 9.

³ AEM 12 (1888), 189, ἀρ. 6 [= Δήμιτσα, ἀρ. 3]. RL σειρ. 6η, 24 (1945), 53/4, ἀρ. 6 [Βλ. καὶ 26 (1946), 229, ἀρ. 230].

ἐμπορικὸν ἐνδιαφέρον, πού εἶχον οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἐν γένει οἱ Ἴταλοὶ διὰ τὰς περιοχὰς αὐτάς.

II. Ἐθνολογικὴ σύστασις τῶν ἀποικιῶν. Μὲ τὸν ἀποικισμὸν Ῥωμαίων καὶ Ἴταλῶν εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις δὲν πρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι οἱ παλαιοὶ κάτοικοι αὐτῶν ἐξηφανίσθησαν. Οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς ἀποίκους ἐγκαθίστων συνήθως εἰς τὴν ἀπὸ τῆς κατακτῆσεως ἐκχωρηθεῖσαν εἰς τὸ δημόσιον γῆν (*ager publicus*), δὲν ἐξετόπιζον πανδημεὶ τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων, ὅπου ἴδρυν ἀποικίας. Εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας ἰθαγενεῖς ὑφίσταντο πάντοτε μετὰ τὸν ἀποικισμὸν. Περὶ αὐτοῦ οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει. Εἰς ταύτας συνεχῶς συναντῶμεν ὄχι μόνον λατινικὰς ἐπιγραφάς, ἀλλὰ καὶ ἑλληνικὰς, καὶ ἐν αὐταῖς παραλλήλως πρὸς τὰ ρωμαϊκὰ ὀνόματα ἑλληνικὰ καὶ θρακικὰ. Τὸ πρόβλημα ὁμοῦ δὲν εἶναι ἂν διετηρήθη ὁ ἰθαγενῆς πληθυσμὸς, ἀλλ' ἂν οἱ ἀποικοὶ εἶχον τοιαύτην πλειοψηφίαν, ὥστε νὰ ἀλλοιώσουν τὸν ἐθνολογικὸν καὶ γλωσσικὸν χαρακτῆρα τῶν μερῶν, εἰς τὰ ὅποια ἐγκατεστάθησαν οὗτοι, ὅπως συνέβη εἰς τὰ βορειότερας περιοχὰς τῆς Βαλκανικῆς. Τὴν ἀπάντησιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ δύναται νὰ μᾶς δώσῃ μόνον ἡ μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἰδιαίτερος ἡ ἐξέτασις τῶν ὀνομάτων τῶν ἐν αὐταῖς μνημονευομένων προσώπων. Δυστυχῶς τὸ ἐπιγραφικὸν ὑλικόν, τὸ ὅποιον σήμερον ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας, δὲν εἶναι πάντοτε ἱκανοποιητικόν. Οὕτω τῶν Φιλίππων αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι ἀφθονώταται, τοῦ Δίου καὶ τῶν Στόβων σχετικῶς ἀρκεταί, ἀλλὰ τῆς Πέλλης καὶ τῆς Κασσανδρείας ἐλάχισται. Ἐκ τῶν Φιλίππων ἀπριθμήσαμεν περὶ τὰς 445, ἐξ ὧν 340 λατινικὰς¹ καὶ περὶ τὰς

¹ Εἰς τὰς λατινικὰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων περιελήφθησαν καὶ ὅσαι εὐρέθησαν ἐκτὸς τῆς ἀποικίας, ἀναφέρονται ὁμοῦ εἰς Φιλιππεῖς. CIL 3, 386 (Ἀλεξάνδρεια Τρωάδος). 632-651. 653-662. 664-696. 670. 672-674. 676-680. 682-684. 686. 688. 689-705. 707. 709. 710. 2031 (Salona). 2717. (Δαλματία) 5636. 6115a. 7334. 7335. 7340 [= Δήμιτσα, ἀρ. 968 = BCH 57 (1933) 341, σημ. 5]. 7345. 7347. 7348. 7350. 7370. 13706. 14203, 41. 14206, 4. 6. 10. 12. 13. 14. 15. 17. 18. 20. 28. 14207. 14406a. d. 14507 (Viminacium). 14933 (Δαλματία). 6, 3559. 3597 (Ρώμη). 32515b, 32 [= 2375c]. 32516, 18 [= 2405]. 32520a, col. 3, στ. 10. 32624b, 3. 4. 5. 20. 23. 32625a [= 2386], στ. 12. 14 (Ρώμη). 8, 1026 [= ILS, ἀρ. 2127] (Καρχηδών). 9, 4684 (Reate). 10, 2538 (Μισσηνόν).— Στ. Μερτζίδη, Αἱ χῶραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμέναί τοποθετήσεις, Ἀθήναι 1885, 29, ἀρ. 11. 13. 17.— Δήμιτσα, ἀρ. 944. 945. 947. 949. 958. 963. 965. 982. 983. 985. 996. 1017. 1042. 1046. 1050. 1052. 1059. 1064. 1072. 1074. 1099 (Ὅλοι αἱ περιλαμβανόμεναι εἰς τὴν συλλογὴν Δήμιτσα δὲν σημειοῦνται, ἐπειδὴ πολλαὶ ὑπάρχουν εἰς τὸ CIL κ.ά.).— BCH 21 (1897), 531 κέ. 24 (1900), 544/5, ἀρ. 2. 47 (1923), 50 κέ., ἀρ. 1. 4. 8. 10. 11. 14. 15. 17-19. 21. 23-38. 40. 41. 81 κέ. ἀρ. 1. 4-8. 12-17. 19-21. 23. 25-27. 29. 30. 53 (1929), 82 κέ. 181. 54 (1930), 376 κέ. 55 (1931), 201 κέ. 56 (1932), 192 κέ., ἀρ. 1-10. 12-20. 57 (1933), 313 κέ., ἀρ. 1. 2. 4-13 A.B.C. 14-22. 25-29. 31-38. 58 (1934), 449 κέ., ἀρ. 1a.b-5, 7-37. 59 (1935), 403-61 (1937), 410 κέ., ἀρ. 1-16. 62 (1938), 409 κέ., ἀρ. 1-11. 476 (Chron. d. fouill. 1938), ἀρ. 1.

100 ἑλληνικάς¹, μίαν λατινικὴν μὲ ἑλληνικὰ γράμματα² καὶ δύο δι-
γλώσσους (ἑλληνολατινικάς)³, τοῦ Δίου περὶ τὰς 110⁴, ἐξ ὧν 74 ἑλ-
ληνικάς⁵ καὶ μίαν δίγλωσσον⁶, τῶν Στόβων 67, ἐξ ὧν 33 λατινικάς⁷, 32
ἑλληνικάς⁸ καὶ δύο διγλώσσους⁹, τῆς Πέλλης 13 λατινικάς¹⁰, 10 ἑλλη-
νι-

74 (1950), 307. J. H. St. 16 (1896), 317, ἀρ. 12. AM 33 (1908), 45, ἀρ. 11. RA 33 (1949),
34, ἀρ. 21. 22. BSA 23 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21. ÖJh 4 (1901), 98 (Beibl.). 17 (1914),
151/2. 37 (1948), 240 κέ. Bull. inst. archéol. Bulg. 6 (1930/31), 145. AE 1950/51,
53 κέ., ἀρ. 1-7. 9. 14. 16-18. 24 (Θεσσαλονίκη). RHR 86 (1922), 122. 148. 156. 169.
P. Collart, ἔ.ἀ. 261. 294. 394. 399. 414, ὑποσημ. 1. 415, 4. 5. 417, 2. 442, 1. 3. H.
Gaebler, ἔ.ἀ. 102/3, ἀρ. 10-18 καὶ Zeitschr. f. Numism. 39 (1929), 260 κέ. (νο-
μίσματα).

¹ Στ. Μερτζίδη, ἔ.ἀ. 48 κέ., ἀρ. 24(;) . 25. 27(;) . 28. Τοῦ ἰδίου, Οἱ
Φίλιπποι. Κωνσταντινούπολις 1897, 118, ἀρ. 20. 187. Δήμιτσα, ἀρ. 823. 824. 929.
931. 933. 973 [βλ. καὶ BSA 23 (1918/19), 81]. 1007. 1054. 1103. BCH 17 (1893), 634
[=24 (1900), 317]. 18 (1894), 445. 21 (1897), 528, ἀρ. 3. 533/4. 22 (1898), 349/50, 2. 24
(1900), 305 κέ. 35 (1911), 114/5. 320/1. 47 (1923), 51 κέ., ἀρ. 1-3. 9. 13. 16. 22. 34. 39. 83
κέ., ἀρ. 2. 3. 9-11. 18. 24. 33. 36. 48 (1924), 289. 293. 49 (1925), 240. 53 (1929), 76 κέ., ἀρ.
1-4. 55 (1931), 200 κέ., ἀρ. 14. 16. 56 (1932), 226 κέ., ἀρ. 17. 21. 59 (1935), 127 κέ., ἀρ.
38-53. 56. 60 (1936), 43 κέ., ἀρ. 2-6. 337. AM 33 (1908), 43, ἀρ. 3 [=SEG 15 (1958),
108, ἀρ. 417]. 62 (1938), 476. PAA 12 (1937), 484-488. P. Collart, ἔ.ἀ. 414, 1. 415,
4. 5. V. Besevliev - G. Mihailof, Belomorski Pregled 1 (1942), 318 κέ.
RA 24 (1945), 44 κέ. P. Lemerle, Philippes et la Macédoine, 28.

² BCH 54 (1930), 376 κέ. καὶ εἰκ. VII.

³ P. Collart, ἔ.ἀ. 397, 2. BCH 62 (1938), 476 (Chron. d. fouill. 1938).

⁴ Λατινικάι: Δήμιτσα, ἀρ. 187-191. 197. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 28 κέ.
ἀρ. 49-57. A. Plassart, BCH 47 (1923), 166 κέ., ἀρ. 1-4. AE 1937, 2, 528 κέ.,
ἀρ. 12. 1948/49, 37, ἀρ. 5-7. H. Gaebler, ἔ.ἀ. III, 2, 60 κέ., ἀρ. 1-9 (νομίσματα).

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 163-166. 168-186. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 8 κέ., ἀρ. 4-47.
A. Plassart, ἔ.ἀ. 168/9, ἀρ. 5-8. ΠΑΕ 1930, 50. AE 1948/49, 38, ἀρ. 4.

⁶ CIL 3, 548 [=IG III, 1, 471].

⁷ CIL 3, 629. 14206, 37. 16, 72 [=ÖJh 17 (1914), 159]. Δήμιτσα, ἀρ. 298.
311 [=ILS, ἀρ. 7177]. 312. RM 5 (1890), 90. AM 27 (1902), 319, ἀρ. 47. ÖJh 6 (1903),
10/1, ἀρ. 13 (Beibl.). 13 (1910), 216/7, 29 (Beibl.) (περιοχὴ Σκοπίων). 28 (1933),
134 κέ., ἀρ. 11. N. Vulić, Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 71 (1931), ἀρ.
152(;) . 75 (1933), 22 κέ., ἀρ. 42. 43. 51. RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113. 33 (1949),
77, ἀρ. 147. H. Gaebler, ἔ.ἀ. 111 κέ., ἀρ. 1-16 (νομίσματα).

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 296 [=IG III, 2, 1893]. AM 27 (1902), 317 κέ., ἀρ. 43. 47.
RA 1934, 2, 285, ἀρ. 214. BCH 56 (1932), 291. N. Vulić, ἔ.ἀ. 71 (1931), ἀρ. 142(;) .
75 (1933), 26 κέ., ἀρ. 58. 70. 79. 77 (1934), 40 κέ., ἀρ. 18. 20. 98 (1941-48), 44, ἀρ. 94.
ÖJh 6 (1903), 5 κέ., ἀρ. 6 [=AM, ἔ.ἀ. ἀρ. 40]. 7. 8 [=Δήμιτσα, ἀρ. 295]. 9 [=Δή-
μιτσα, ἀρ. 294]. 10 [=AM, ἔ.ἀ. ἀρ. 41]. 11 [=AM, ἔ.ἀ. ἀρ. 42]. 12 (Beibl.). 15
(1912), 52, ἀρ. 20. 24 (1929), 86, ἀρ. 3. 4. 28 (1933), 133 κέ., ἀρ. 2. 3. 4. 6. 8-10. 13. 32
(1940), 32 κέ. (Beibl.). AA 53 (1938), 106, 2. REG 70 (1957), 113.

⁹ ÖJh 26 (1930), 68/9. 28 (1933), 138/9, ἀρ. 12.

¹⁰ CIL 3, 528. Δήμιτσα, ἀρ. 154. BCH 47 (1923), 186. H. Gaebler,
ἔ.ἀ. ἀρ. 21-29 (νομίσματα). Ἐνέκδοτος ἐπιγραφή, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον Πέλ-

κάς¹ και δύο διγλώσσους² και της Κασσανδρείας 26, έξ ὧν 20 λατινικάς³ και 6 ἑλληνικάς⁴. Τῶν ἐπιγραφῶν πολλαὶ εἶναι χρονολογημέναι ἢ δύνανται κατὰ προσέγγισιν (κατὰ αἰῶνας) νὰ χρονολογηθοῦν. Τὰς ἄλλας δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν ἀπλῶς εἰς τὴν μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῶν ἀποικιῶν περίοδον βάσει διαφόρων τεκμηρίων, ὡς τῆς παρουσίας τοῦ ὀνόματος τῆς φυλῆς (Voltinia π.χ.), διαφόρων ἀξιωματῶν, ἀσκουμένων ἐν ταῖς ἀποικίαις (π.χ. duovir, aedilis, flamen, sevir augustalis), τῶν λέξεων colonia (Philippensis, Diensis) και res publica (Philipp.), πρὸς δὲ βάσει τοῦ τύπου τῶν γραμμάτων και τῶν κυρίων ὀνομάτων⁵. Ἐκ τῶν χρονολογημένων ἢ δυναμένων πῶς νὰ χρονολογηθοῦν ἐπιγραφῶν ἔχομεν: εἰς τοὺς Φιλίππους 50 περίπου λατινικάς⁶ και 6 ἑλληνικάς⁷ τοῦ Ἰου ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως

λης: C. Fictorio | Heracleoni(?) | Fulvia Caeropolis uxor fecit.

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 128. 130. 131. 139 [βλ. και SEG 12 (1955), 94/5, ἀρ. 350]. 140. 143. 147. N. Vulic', Srpska Akademija Nauka, Spomenik 98 (1941-48), 170, ἀρ. 354. BCH 80 (1956), 316.

² Δύο ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαί, ἀποκείμεναι εἰς τὸ Μουσεῖον: 1) Athenodorus Leontus (sic) f. | Heracleotes ex Italia; salve. | Ἀθηνόδορος Λέοντος | Ἡρακλεώτης τῶν Ἰταλίας· χαῖρε. 2) Marcia P. f.; salve. | Μαρκία· χαῖρε.

³ Duchesne - Bayet, ἔ.ἀ. 73/4, ἀρ. 114. SEG 14 (1957), 100, ἀρ. 478. H. Gaebler, ἔ.ἀ. 52/3, ἀρ. 1-18 (νομίσματα).

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 374. 749. 765. 769. 771. IG VII, 2726.

⁵ Δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ὡς προρρωμαϊκαὶ ἢ προγενέστεραι τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν ἐπιγραφαί: τῆς Πέλλης παρὰ Duchesne - Bayet, ἔ.ἀ. 109, ἀρ. 154. 155. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 135. IG III, 2855. IV, 1, 103. IX, 2, 369. Ditt. Syll. I³, 267B. II³, 585. 603. 704. Col. IV. Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου, Κατάλ. τῶν ἐν τῷ Ἀθανασακείῳ Μουσ. Βόλου ἀρχαιοτ., Ἀθῆναι 1909, ἀρ. 16. BCH 47 (1923), 185. 52 (1928), 189, ἀρ. 5. Ph. Petsas, Balkan Studies, Θεσσαλονίκη 1963, 158 κέ., τῆς Κασσανδρείας ἐν IG II, 4, 963. 46. 3055. 3056. 3057. 3058b, add. II, 5, 3055. III, 2, 2515. IV, 1, 617. 20. V, 550. VII, 247. IX, 2, 1180. XII, 1, 429. 430. XII, 5, 1062. 1069(γ). XII, 9, 617. 828. Ditt. Syll. I³, 380. II³, 585, 186. SGDI, 2766. BCH 19 (1895), 336. 52 (1928), 189, ἀρ. 5. Ἀρβανιτοπούλου, ἔ.ἀ. ἀρ. 11. 18. 71. 167. Τὰς πρὸ τῆς ἰδρύσεως ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων βλ. παρὰ P. Collart, ἔ.ἀ. 178 κέ.

⁶ CIL 3, 386. 646. 650. 651. 660. 665. 2031. 2717. 5623. 13706. 14206, 14. 15. 14933. 6, 3597. 8, 1026. 9, 4684. Στ. Μερτζίδου, ἔ.ἀ. 29 κέ., ἀρ. 11. 13(γ). Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 983. BCH 21 (1897), 531, ἀρ. 4. 532. 47 (1923), 55 κέ., ἀρ. 11. 26. 35(γ). 87 κέ., ἀρ. 5. 29. 56 (1932), 202 κέ., ἀρ. 2. 5. 8. 9. 57 (1933), 321 κέ., ἀρ. 4. 19. 58 (1934), 449 κέ., ἀρ. 1. 28. 62 (1938), 420 I, ἀρ. 7. AM 33 (1908), 45, ἀρ. 11. ÖJh 17 (1914), 151/2. 37 (1948), 240 κέ., ἀρ. 1 (Beibl.). Bull. inst. archéol. Bulg. 6 (1930/31), 145. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. H. Gaebler, ἔ.ἀ.

⁷ Στ. Μερτζίδου, ἔ.ἀ. 53, ἀρ. 27(γ). 28. BCH 24 (1900), 307/8. 308a. 309. 47 (1923), 63, ἀρ. 22.

αἰῶνος, 31 λατινικὰς¹ καὶ 8 ἑλληνικὰς² τοῦ 2ου, 10 λατ.³ καὶ 20 ἑλλ.⁴ τοῦ 3ου καὶ μίαν λατ.⁵ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος· εἰς τὸ Δῖον 7 λατ.⁶ καὶ 3 ἑλλ.⁷ τοῦ 1ου, 3 λατ.⁸ καὶ 2 ἑλλ.⁹ τοῦ 2ου καὶ μίαν λατ.¹⁰ καὶ 8 ἑλλ.¹¹ τοῦ 3ου αἰῶνος· εἰς τοὺς Στόβους 2 λατ.¹² καὶ οὐδεμίαν ἑλλ. τοῦ 1ου, 4 λατ.¹³ καὶ 8 ἑλλ.¹⁴ τοῦ 2ου, 4 λατ.¹⁵ καὶ 6 ἑλλ.¹⁶ τοῦ 3ου καὶ μίαν λατ. τοῦ 4ου αἰῶνος¹⁷, μίαν δίγλωσσον τοῦ 1ου καὶ ἑτέραν τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος¹⁸· εἰς τὴν Πέλλαν

¹ CIL 3, 633 I. II. III. 642. 670. 689. 7334. 7340. 13706. 14206, 4. 14406 d. 14507. 6, 3559. 32515b, 32. 32516, 18. 32518a, 3. 32520a, col. 3, στ. 10. BCH 47 (1923), 57, ἀρ. 18. 80 κέ., ἀρ. 1 (2ος ἢ ἀρχαί τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.). 56 (1932), 192 κέ., ἀρ. 1. 57 (1933), 313 κέ., ἀρ. 1. 62 (1938), 412 κέ., ἀρ. 4. 8. 10 (2ος ἢ 3ος μ.Χ. αἰ.). RA 33 (1949) 34, ἀρ. 21.

² Σ τ. Μ ε ρ τ ζ ἰ δ ο υ, ἔ.ά. 48, ἀρ. 24(ς). BCH 24 (1900), 308b. 317. 35 (1911), 114/5. 60 (1936), 43, ἀρ. 2 (ἢ 3ος μ.Χ. αἰ.). 337 (ἢ ἀρχαί τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.). RA σειρ. 6η, 24 (1945), 44/5. 45. 6.

³ CIL 3, 633 IV. 14207. 6, 32624b, 3. 4. 5. 20. 23. 32627a, 12. 14. BCH 56 (1932), 209, ἀρ. 6. 57 (1933), 336, ἀρ. 9. 61 (1937), 415/6 κέ., ἀρ. 9. 12. 62 (1938), 414. 5, ἀρ. 5. AE, ἔ.ά. 53/4, ἀρ. 1.

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 823. 824. 929. BCH 21 (1897), 533/4. 24 (1900), 314. 47 (1923), 89 κέ., ἀρ. 9. 11. 53 (1929), 76 κέ., ἀρ. 1-3. 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38-41. 60 (1936), 53 κέ., ἀρ. 4-6. 62 (1938), 37 κέ. RA 10 (1937), 339, ἀρ. 48 (ἢ 4ος μ.Χ. αἰ.). SEG 2 (1924), 72, ἀρ. 416.

⁵ BCH 56 (1932), 209/10, ἀρ. 7.

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 190. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, ἔ.ά. 30 κέ., ἀρ. 51. 55 (βλ. καὶ P l a s s a r t, ἔ.ά. 164/5). 57. H. G a e b l e r, ἔ.ά., 60, ἀρ. 2. 3. 4.

⁷ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 186. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, ἔ.ά. 17 κέ., ἀρ. 14. 26.

⁸ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 197. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, ἔ.ά. 32 κέ., ἀρ. 53. IG III, 1, 47 (μικτή).

⁹ Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, ἔ.ά. 17 κέ., ἀρ. 15. 22.

¹⁰ Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, ἔ.ά. 32, ἀρ. 52 (βλ. καὶ P l a s s a r t, ἔ.ά. 164).

¹¹ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 169 [= K a i b e l, Epigr. graec. 544] (ἢ 4ος μ.Χ. αἰ.). 178. 180. 181(ς). Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, ἔ.ά. 13 κέ., ἀρ. 8 (ἢ 4ος μ.Χ. αἰ.). 9. 31 (ἢ 4ος μ.Χ. αἰ.) 32(ς). 36.

¹² N. V u l i c', Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 75 (1933), 22, ἀρ. 42. 43 [= Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 249].

¹³ CIL 3, 629 [= Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 297]. 16, 78. ÖJh 6 (1903), 9, ἀρ. 12 (Beibl.). 24 (1929), 85, ἀρ. 2.

¹⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 295 [= ÖJh 6 (1903), 6/7, ἀρ. 8 (Beibl.)]. AM 27 (1902), 317/8, ἀρ. 42 [= ÖJh. ἔ.ά., ἀρ. 11]. ÖJh. ἔ.ά. 7, ἀρ. 9. 10(ς). 12 (Beibl.). 28 (1933), 134, ἀρ. 4. N. V u l i c', ἔ.ά. 66. ἀρ. 193. REG 70 (1957), 113.

¹⁵ ÖJh 24 (1929), 85, ἀρ. 1. S p o m e n i k 71 (1931), ἀρ. 152(ς). RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113. 33 (1949), 77, ἀρ. 147.

¹⁶ ÖJh 6 (1903), 5 κέ., ἀρ. 6 (ἢ 4ος μ.Χ. αἰ.). 7 (Beibl.). 28 (1933), 133 κέ., ἀρ. 28. BCH 56 (1932), 291 κέ. RA 1934, 2, 285, ἀρ. 214.

¹⁷ ÖJh 6 (1903), 10/1, ἀρ. 13 (Beibl.).

¹⁸ ÖJh 26 (1930), 68/9. 28 (1933), 138/9, ἀρ. 12.

10 λατ.¹ και ουδεμίαν ελληνικήν τοῦ 1ου, ουδεμίαν λατινικήν και 2 ἑλλ.² τοῦ 2ου, μίαν λατ.³ και 2 ἑλλ.⁴ τοῦ 3ου (ἢ τοῦ 2ου) και μίαν δίγλωσσον τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου· εἰς τὴν Κασσάνδρειαν 2 λατ. (νομίσματα) τοῦ 44-42 π.Χ.⁵ και 3 ἑλλ. τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος⁷.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγομεν ὅτι ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ουδέποτε ἔπαυσαν ὑφιστάμεναι παραλλήλως πρὸς τὰς λατινικὰς εἰς ὅλας τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας και καθ' ὅλους σχεδὸν τοὺς αἰῶνας τῆς ζωῆς αὐτῶν· αἱ λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν Φιλίππων ἔχουν καταφανῆ ὑπεροχὴν ἐναντι τῶν ἑλληνικῶν, ὅχι ὅμως και αἱ τῶν ἄλλων ἀποικιῶν· τέλος αἱ δυνάμεναι νὰ χρονολογηθοῦν λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ ὑπερέχουν τῶν ἑλληνικῶν κατὰ τὸν πρῶτον ἰδίως αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν, ὑπολείπονται ὅμως αὐτῶν κατὰ τοὺς ἄλλους, πρὸ παντὸς κατὰ τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα.

Σοβαρὸν κώλυμα διὰ τὸν ἐπιχειροῦντα βάσει τῶν ὀνομάτων νὰ καθορίσῃ τὴν ρωμαϊκὴν ἢ μὴ ρωμαϊκὴν καταγωγὴν τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα συναντᾷ εἰς τὰς ἐπιγραφάς, ἀποτελεῖ ὁ ἐκτεταμένος ἐκρωμαϊσμὸς τῶν ὀνομάτων, ὁ γενόμενος εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Οὕτω ρωμαϊκὰ ὀνόματα φέρουν ὅχι μόνον οἱ Ρωμαῖοι ἀποικοὶ και ἐν γένει οἱ ἐγκατεστημένοι ἐν αὐτῇ Ρωμαῖοι, ἀλλὰ συνηθέστατα και οἱ ἐντόπιοι Ἑλληνας, Θραῖκες, Ἑβραῖοι και ἄλλοι, ἰδίᾳ ὅσοι ἐλάμβανον τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν. Ἡ δὲ γλῶσσα μόνον, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι γραμμένοι αἱ ἐπιγραφαί, ἑλληνικαὶ ἢ λατινικαί, δυστυχῶς δὲν μᾶς βοηθεῖ εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς καταγωγῆς, ἐπειδὴ ἑλληνικὰ ὀνόματα δυνάμεθα κάλλιστα νὰ συναντήσωμεν εἰς λατινικὰς ἐπιγραφάς και ἀντιθέτως ρωμαϊκὰ εἰς ἑλληνικὰς. Καὶ ὅμως προσεκτικὴ μελέτη τῶν ὀνομάτων και ἐπιγραφῶν, εἰς τὰς ὁποίας μᾶς παραδίδονται τὰ ὀνόματα, δύναται νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς συμπεράσματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀσφαλῆ. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ γενόμενοι Ρωμαῖοι πολῖται συνήθως ἐλάμβανον τὰ δύο πρῶτα ὀνόματα, τὸ *praenomen* και τὸ *gentilicium*, ἀπὸ τὸν παραχωρήσαντα εἰς αὐτοὺς τὴν *civitas Romana* ἢ συνεργήσαντα πρὸς τοῦτο, διετήρουν

¹ CIL 3, 598 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 153]. H. G a e b l e r, ἔ.ἀ. 97 κέ., ἀρ. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29 (νομίσματα).

² Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 139 [=J. M. R. C o r m a c k, Studies presented to D. M. Robinson 2 (1953), 376/7, ἀρ. 2=REG 67 (1954), 146=SEG 12 (1955), 94/5, ἀρ. 350]. 147.

³ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 154.

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 143. N. V u l i c', Srpska Akademija Nauka XCIII, Spomenik 98 (1941-48), 170, ἀρ. 354.

⁵ Ἀνέκδοτος ἐπιγραφή τοῦ Μουσείου Πέλλης (βλ. ἀνωτέρω σ. 6).

⁶ H. G a e b l e r, ἔ.ἀ. 52, ἀρ. 1.2.

⁷ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 749 [=CIG 2007 h], 769 [=CIG 2209 add. =IG XII, 2, 409]. IG VII, 2726

ὅμως τὸ ἰθαγενὲς ὄνομά των. Λαμβάνοντες ὡς βάσιν τὴν συνήθειαν ταύτην, θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ θεωρήσωμεν ὅτι πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἰς τὰς ἐπιγραφὰς φέρουν μόνον λατινικὰ ὀνόματα (*tria nomina*), εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ρωμαϊκῆς ἢ ἰταλικῆς καταγωγῆς ἢ τοῦλάχιστον ἀνήκουν εἰς οἰκογενεῖας ἀπὸ μακροῦ ἐκρωμαϊσθείσας, πρόσωπα ὅμως, τὰ ὁποῖα ἔχουν μόνον ἑλληνικὰ ὀνόματα ἢ ἐκτὸς τῶν ρωμαϊκῶν καὶ ἔν ἑλληνικόν, ἰδίως τὸ *cognomen*, εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Εἰς τοὺς Φιλίππους συναντῶμεν πρόσωπα μὲ θρακικὰ ὀνόματα, ἐνίοτε ἀνάμικτα μὲ λατινικά· ταῦτα ἀναμφισβητήτως εἶναι θρακικῆς προελεύσεως. Ἐπίσης καὶ ὅσα πρόσωπα φέρουν μόνον λατινικὰ ὀνόματα, μαρτυροῦνται ὅμως εἰς τὰς ἐπιγραφὰς συγγενεῖς αὐτῶν (γονεῖς, ἀδελφοί) μὲ ἑλληνικὰ ἢ θρακικὰ ὀνόματα, πρέπει καὶ αὐτὰ νὰ θεωρηθοῦν ὅτι εἶναι ἑλληνικῆς ἢ θρακικῆς καταγωγῆς. Πάντως δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι σπανιώτερον συμβαίνει πρόσωπα ρωμαϊκῆς ἢ ἰταλικῆς καταγωγῆς νὰ ἔχουν *cognomen* ἑλληνικόν, ἐνῶ συνηθέστερον εἶναι πρόσωπα μὲ ὅλα τὰ ὀνόματα λατινικὰ νὰ εἶναι ξενικῆς προελεύσεως. Οὕτως οὐδεὶς θὰ ὑποπτεύετο π.χ. ὅτι ὁ C. Iulius Maximus Mucianus ἐκ τῶν Φιλίππων ἦτο θρακικῆς καταγωγῆς, ἂν δὲν ἐγνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τὸν ἀδελφόν του C. Iulius Teres, τὸν θρακάρχην, ὅστις, ὡς δεικνύει τὸ *cognomen* Teres, ἦτο Θραξ¹, ἢ ὅτι ὁ L. Licinius Saturninus ἐπίσης ἐκ Φιλίππων ἦτο ἑλληνικῆς προελεύσεως, ἂν δὲν μᾶς παρεδίδοντο τὰ ὀνόματα τῶν γονέων καὶ τῆς συζύγου του (L. Licinius Euhemer, Licinia Semne, Veturia Philumene), οἵτινες εἶχον ἐπώνυμον ἑλληνικόν². Ἐχοντες ὡς βάσιν τὴν ἀρχὴν αὐτὴν κατελήξαμεν ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὀνομάτων εἰς τὰ ἑξῆς:

1) Εἰς τοὺς Φιλίππους ἀπληριθμήσαμεν ἐν συνόλῳ 690 περίπου πρόσωπα, ἐξ ὧν περὶ τὰ 360 ρωμαϊκῆς καταγωγῆς, 195 ἑλληνικῆς καὶ 135 θρακικῆς ἢ βαρβαρικῆς προελεύσεως³.

2) Εἰς τὸ Δῖον 163 ἐν ὄλῳ, ἐξ ὧν 120 ἑλληνικῆς, 42 ρωμαϊκῆς καὶ ἐν θρακικῆς καταγωγῆς⁴.

3) Εἰς τοὺς Στόβους περὶ τὰ 95, ἐξ ὧν ὑπὲρ τὰ 40 ρωμαϊκῆς, περὶ τὰ 45 ἑλληνικῆς καὶ ἐν ἑβραϊκῆς καταγωγῆς⁵.

¹ BCH 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. Βλ. καὶ CIL 3, 689. 7337.

² AE 1950/51, 62/63, ἀρ. 6.

³ Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ P. Collart, *Philippes* 297, 3. 301, 5 χρησιμοποιοηθείσας 50 ἐπιγραφὰς μὲ θρακικὰ ὀνόματα δέον νὰ προστεθοῦν ἀκόμη πέντε λατινικαὶ καὶ μία ἑλληνικὴ [Δήμιτσα, ἀρ. 1107. BCH 61 (1937), 416, ἀρ. 10. 62 (1938), 476, ἀρ. 1 (Chron. d. fouill. 1938). RA σειρ. 6η, 24 (1945), 45/6. AE 1950/51, 64 κέ., ἀρ. 7. 16].

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 164.

⁵ BCH 56 (1932), 291. Βλ. καὶ Δ. Κανασόλη, *Μακεδονικὴ προσωπογραφία*, ἀρ. 744.

4) εις τὴν Πέλλαν 36, ἐξ ὧν 26 ἑλληνικῆς καὶ 10 ρωμαϊκῆς καταγωγῆς.

5) εις τὴν Κασσάνδρειαν 13, ἐξ ὧν 9 ἑλληνικῆς καὶ 4 ρωμαϊκῆς καταγωγῆς. Καὶ εις τὰ ὀνόματα προσώπων βλέπομεν ὅτι ὑπάρχει ἡ ἴδια σχεδὸν ἀναλογία, ὅπως καὶ εις τὰς ἐπιγραφάς, μὲ μικρὰν μείωσιν τῶν λατινικῶν. Εἰς τοὺς Φιλίππους ὁμοῦς δὲν εἶναι καταφανῆς ἡ ὑπεροχὴ τῶν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων ἔναντι τῶν ἑλληνικῶν καὶ θρακικῶν μαζί, ὡς ἡ τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν.

Γενικῶς ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν ὀνομάτων διαπιστοῦμεν τὰ ἑξῆς:

α) Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα οὐδέποτε ἔπαυσε χρησιμοποιουμένη ἐν ταῖς ἀποικίαις. Μόνον κατὰ τοὺς ἀμέσους μετὰ τὴν ἴδρυσίν των χρόνους ὑπέστη περιορισμὸν τινα πρὸς ὄφελος τῆς λατινικῆς, σὺν τῷ χρόνῳ ὁμοῦς, εὐνοουμένη καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ ἀποικίαι εὐρίσκοντο ἐν μέσῳ ἑλληνοφώνων πληθυσμῶν, ἀνέκτησε τὴν προτέραν τῆς θέσιν ἤδη τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα κυριαρχεῖ εις τὴν ζῶν τῶν ἀποικιῶν. Ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ αὕτη, καθὼς βλέπομεν εις ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, ὄχι μόνον ὑπὸ ἰδιωτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ τῶν συλλόγων αὐτῆς¹. Ἐπειδὴ ὄλαι αἱ δυνάμεναι νὰ χρονολογηθοῦν ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, αἱ περιέχουσαι τιμητικὰ ψηφίσματα τῆς πόλεως², ἀνήκουν εις τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου εἶχε πλέον καταστῆ ἐπίσημος, ὅπως καὶ ἡ λατινικὴ.

β) Ὁ ρωμαϊκὸς ἀποικισμὸς δὲν ἐγένε μετὰ τὴν αὐτὴν ἔντασιν εις ὅλας τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας. Ἐντονώτερος καὶ εις μεγάλην ἔκτασιν³ ἐγένε εις τοὺς Φιλίππους, λίαν περιορισμένος εις τὸ Δῖον (74 ἑλλ. ἐπιγραφαὶ ἔναντι 35 λατ., 120 ἑλλ. ὀνόματα ἔναντι 42 ρωμ.). Εἰς τοὺς Στόβους περιέργως, ἂν καὶ διετηρήθη ἡ προτέρα κοινοτικὴ ὀργάνωσις⁴, τὸ λατι-

¹ F r. C u m o n t, Rev. de l' instruct. publ. en Belg. 1898, ἀρ. 12. 13 (Ἀνάτυπον). Γ. Ο ἰ κ ο ν ὀ μ ο υ, ἔ.ἀ. 13, ἀρ. 6. BCH 59 (1935), 128 κέ., ἀρ. 38. 39. 40. 41. [= RA σειρ. 6η, 8 (1936), 263, ἀρ. 43. 44. 45. 46].

² F r. C u m o n t, ἔ.ἀ. [βλ. καὶ BCH 22 (1898), 349/50, 2]. (Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τιμᾶται ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Φιλιππέων ὁ Ρωμαῖος Λ. Οὐελλεῖος Μάξιμος). BCH 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38 [βλ. καὶ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 927. RA, ἔ.ἀ. ἀρ. 43. PIR I, 348, ἀρ. 30 καὶ II, XVII, 30]. (Ἐπὸ τοῦ ἰδίου δήμου τιμᾶται ὁ Βαίβιος Οὐαλέριος Φίρμος). BCH, ἔ.ἀ. 131, ἀρ. 39 [βλ. καὶ RA, ἔ.ἀ. 44. PIR II, XXII, 1151a] (ὁμοίως [...]*ος Κλωδιανός τις ἀπὸ ἐπιτρόπων τῶν ἐν Μουσεῖῳ σπειτουμένων*). Εἰς τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα ἀνήκουν καὶ δύο τιμητικὰ ψηφίσματα τῶν *θηρσκευτῶν* τοῦ Σαράπιδος ὑπὲρ τοῦ Κο(ίντου) Φλαβίου Ἐρμαδίωνος, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ ὁμωνύμου υἱοῦ αὐτοῦ. BCH, ἔ.ἀ. ἀρ. 40. 41. Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ὑ λ η, ἔ.ἀ. ἀρ. 1433. 1433a.

³ Περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀποικίας βλ. P. P e r d r i z e t, BCH 21 (1897), 536 κέ. καὶ ἰδίως P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 276 κέ.

⁴ Βλ. κατωτέρω σ. 26 κέ.

νικὸν στοιχεῖον ἦτο ἰσχυρὸν (33 λατ. ἐπιγραφαὶ ἔναντι 32 ἑλλ., ὑπὲρ τὰ 40 ρωμ. ὀνόματα ἔναντι 45 ἑλλ.).

γ) Ἡ ἔλλειψις λατινικῶν ἐπιγραφῶν εἰς τοὺς Στόβους κατὰ τὸν Ιον αἰῶνα τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι Βεσπασιανοῦ ἐνισχύει τὴν ἄποψιν, ὅτι τὸ *municipium Stobensium* ἰδρύθη κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ Ιου αἰῶνος, ὄχι ἐπὶ Αὐγούστου. Πρὸς τοῦτοις ἡ μικρὰ εἰς ἀριθμὸν διαφορά, τὴν ὁποίαν παρατηροῦμεν μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ὀνομάτων, δεικνύει ὅτι οἱ Στόβοι, ἂν καὶ μετὰ ἓνα αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῶν ρωμαϊκῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικιῶν ἔγιναν ἰσοπολίτις, ὑπέστησαν ἰσχυροτέραν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ λατινικοῦ στοιχείου, προφανῶς λόγῳ τῆς θέσεως καὶ γειτνιασεῶς των μὲ περιοχὰς ἐκρωμαϊσθείσας.

δ) Εἰς τοὺς Φιλίππους πλὴν τοῦ πολυπληθοῦς λατινικοῦ στοιχείου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπῆρχε καὶ τὸ θρακικόν. Τοῦτο, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ πλῆθος τῶν θρακικῶν ὀνομάτων, τὰ ὅποια συναντῶμεν εἰς λατινικὰς καὶ ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῆς ἀποικίας, ἦτο ὄχι ἀνάξιον λόγου¹, διετηρήθη δὲ ἀκμαῖον μέχρι τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος². Πότε ἐξηφανίσθη δὲν γνωρίζομεν. Πάντως κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὑπῆρχον ἀκόμη Θράκες εἰς τὴν ἀνατολικὴν Βαλκανικὴν³.

Οἱ Θράκες εἰς τὸν γραπτὸν λόγον ἐχρησιμοποιοῦν τὴν ἑλληνικὴν ἢ τὴν λατινικὴν ἀδιαφόρως, εἰς τὴν καθημερινὴν των ὁμως ὀμιλίαν τὴν θρακικὴν. Δυστυχῶς ἐπιγραφικὸν ἵχνος τῆς θρακικῆς γλώσσης δὲν ἐσώθη οὔτε καὶ ἀπὸ τὴν παλαιότεραν ἐποχὴν, δυνάμεθα ὁμως ἕκ τινος ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αὕτη ἦτο ἀκόμη ἐν χρήσει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαιοκρατίας. Ἡ ἐπιγραφή ἐδημοσιεύθη πρὸ 60 ἐτῶν ὑπὸ τοῦ P. Perdrizet ἐν BCH 24 (1900), 307 καὶ ἀναφέρεται εἰς ἐπιτύμβιον μνημεῖον Θράσσης γυναικός, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ θρακικοῦ ὀνόματος αὐτῆς καὶ τοῦ πατρὸς τῆς: *Μάντα, ῥε[σκου]βίτου τυγά[τηρ] | ἐτῶν λ' ἐν[τάδε] | κεῖται*. Ἡ βαρβαρική προφορὰ τοῦ θ¹ εἰς τὰς λέξεις «θυγάτηρ» καὶ «ἐνθάδε» προδίδει τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἀλλογλώσσου ἀναθέτου ἢ τοῦ τεχνίτου περὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν φθόγγων τινῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

¹ Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 296 κέ.

² Ἐκ τῶν δυνάμενων νὰ χρονολογηθοῦν ἐπιγραφῶν (ἐν ὄλφ 12) μὲ θρακικὰ ὀνόματα τέσσαρες ἀνήκουν εἰς τὸν Ιον μ.Χ. αἰῶνα [BCH 24 (1900), 307/8. 308a. 309. ÖJh 17 (1914), 151/2], ἕξ εἰς τὸν 2ον [CIL 3, 689 [=7339]. BCH, ἔ.ἀ. 308b. 317. 35 (1911), 114/5. 62 (1938), 421/2. RA σειρ. 6η, 24 (1945), 45/6] καὶ δύο εἰς τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα [BCH 21 (1897), 533/4 (βλ. καὶ P. C o l l a r t, Philippes 280 καὶ ὑποσημ. 3). 60 (1936), 337].

³ Βλ. προχείρως περὶ τοῦ ζητήματος τούτου Σ τ. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, Περί τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης, Θεσσαλονίκη 1960, 17 κέ.

⁴ Πρβ. καὶ τὸ Bitys ἀντὶ Bithys τῆς λατινικῆς ἐπιγραφῆς AE 1950/51, 72, ἀρ. 16.

Τοῦτο βεβαίως δὲν θὰ συνέβαινε ἐν εἰς ἄνθρωπον, ἔχοντα ὡς μητρικὴν τὴν γλῶσσαν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ χρησιμοποιοῦντα ταύτην εἰς τὴν καθημερινὴν του συναναστροφὴν. Βαρβαρισμοὺς καὶ ἄλλους σολοικισμοὺς περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς συναντῶμεν καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων, τῶν ὁποίων οἱ ἀναθέται εἶναι Θραῖκες ¹.

ε) Μικρὰς ἐβραϊκὰς μειονότητας συναντῶμεν εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ τοὺς Στόβους, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας μακεδονικὰς πόλεις ².

Τέλος τὸ πλέον ἐνδιαφέρον συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον προκύπτει ἐξ ὅλης αὐτῆς τῆς ἐρεῦνης τῶν πηγῶν, εἶναι ὅτι τὸ λατινικὸν στοιχεῖον εἰς τὰς ἀποικίας δὲν ὑπερεῖχεν ἀριθμητικῶς τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ. Καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Φιλίππους, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι πολλοὶ τῶν ἀποίκων, τῶν ἐγκατασταθέντων κατὰ καιροῦς, ἦσαν ἑλληνικῆς ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει μὴ ρωμαϊκῆς καταγωγῆς, πρὸς δὲ ὅτι οἱ *coloni* ὡς Ρωμαῖοι πολῖται ἦσαν οἱ ἰσχυρότεροι καὶ εὐπορώτεροι κάτοικοι τῆς ἀποικίας, ὥστε νὰ ἔχουν μεγαλυτέραν εὐχέρειαν νὰ ἀναθέτουν τιμητικὰ ἢ ἐπιτύμβια μνημεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων μᾶς εἶναι γνωστοὶ σήμερον, πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ἂν τὸ λατινικὸν στοιχεῖον καὶ ἐκεῖ ἦτο πολυπληθέστερον ὅλων τῶν ἄλλων ὁμοῦ.

Ποίαν θέσιν ἐντὸς τῆς ἀποικίας εἶχον οἱ κάτοικοι τῆς παλαιᾶς πόλεως, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνῆκον εἰς τοὺς ἀποίκους (*coloni*) καὶ οὐτε εἶχον λάβει τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν; Ἐπεὶ γὰρ ἀπετέλουν οὗτοι ἰδίαν κοινότητα, ὅπως εἰς τὴν Ἑράκλειαν τὴν Ποντικὴν³, ἔχουσαν ἰδίαν ὀργάνωσιν, ἴδια διοικητικὰ καὶ νομοθετικὰ σώματα καὶ ἄρχοντας, ἢ ὑπήγοντο εἰς τὴν ἀποικίαν ὡς ὑπήκοοι αὐτῆς;⁴ Εἶναι ἀλήθεια ὅτι εἰς ὠρισμένας ἀποικίας συναντῶμεν ἐνίοτε ἑλληνικοὺς ὄρους κοινοτικῶν θεσμῶν, ὁμοίους μὲ ἐκεῖνους, τοὺς ὁποίους βλέπομεν εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Μακεδονίας, π.χ. *ἀγορανομίας*⁵, *βουλευτής*, *ἀντιστράτηγος*, *φορολόγος*⁶, ἀκόμη καὶ τοὺς γνωστοὺς ὄρους *δῆμος*, *βουλή*, *ψ(ηφίσματι) β(ουλῆς)*⁷. Θὰ ἦτο βέβαια πολὺ τολμηρὸν,

¹ Βλ. π.χ. BCH 24 (1900), 305/6, ἀρ. 2: *καταλείπει δὲ κοινῶν/πιάσιν Καλαπουρούται(ι)ς *ρν'*. παρακάουσιν δὲ ἀπαξ τοῦ ἔτους ὁδοῖς. 47 (1923), 95, ἀρ. 36: *καὶ ἐαυτῆ ζώουσα* (sic). RA σειρ. 6η, 24 (1945), 45/6: *Μωμό, Μέστω θυγάτηρ, Γαζορία, Οὐ(ε)νερία καὶ Γαῖω Τουργκούτου καὶ ἐαυτῆς, ζώση κλπ.*

² Περὶ τῶν ἐγκατεστημένων Ἑβραίων εἰς μακεδονικὰς πόλεις ἐγένετο ἡδη λόγος ἀνωτέρω, Μακεδονικά 4 (1955-60), 261 κέ.

³ Στράβ. XII, p. 542/3. Πρβ. καὶ p. 546.

⁴ Περὶ τῆς θέσεως τῶν ἰθαγενῶν καὶ γενικώτερον τῶν ξένων ἐντὸς τῆς ἀποικίας βλ. π.χ. A. H. M. J o n e s, *The Greek City*, 173.

⁵ AE 1948/49, Ἄρχ. χρον. 36, ἀρ. 4 [= RA σειρ. 6η, 44 (1954), 173, ἀρ. 22].

⁶ BCH 21 (1897), 533/4. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ξ.ά. 280, 3.

⁷ BCH 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38 [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 927]. 39. 60 (1936), 43, ἀρ. 2 [= RA σειρ. 6η, 10 (1937), 338, ἀρ. 47].

στηριζόμενοι εἰς τοιοῦτους ὄρους, σποραδικῶς ἀπαντῶντας, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς τὰς ἀποικίας ὑπῆρχε παραλλήλως πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν κοινότητα καὶ ἄλλη κοινότης τῶν ἑλληνοφόνων κατοίκων αὐτῆς. Οἱ ὄροι οὗτοι ἀπαντοῦν εἰς ἐπιγραφὰς μεταγενεστέρως ἐποχῆς (3ος μ.Χ. αἰ.), καθ' ἣν ἢ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς, ὅπως εἶδομεν, καθίσταται συχνότερα εἰς τὰς ἀποικίας, ὄροι δὲ ἑλληνικοί, ἀντίστοιχοι πρὸς τοὺς λατινικούς, χρησιμοποιοῦνται εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς καὶ ἐνίοτε καὶ εἰς τὰς λατινικάς. Οὕτως ὁ ἀγορανόμος τῶν ἐπιγραφῶν μας οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ὁ ἀντίστοιχος λατινικός aedilis, συνηθέστατος εἰς τὰς ἀποικίας, ὁ *βουλευτὴς decurio*¹, ὁ ἀντιστράτηγος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν *duoviri*², ὁ δῆμος πρὸς τὸν *populus* καὶ ἡ τυπικὴ φράσις *ψ(ηφίσματι) (βουλῆς)* πρὸς τὴν λατινικὴν *d(ecreto) d(ecurionum)*, συνηθεστάτην καὶ αὐτὴν εἰς τὰς ἀποικίας. Πλὴν τούτων καὶ ἄλλοι ὄροι εἶχον εἰσαχθῆ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ὀρολογίας εἰς τὴν δημοσίαν ζωὴν τῶν ἀποικίων, ὡς *irenarcha*³, *choragiarius*⁴, *promisthota* (ἀντὶ τοῦ λατινικοῦ *locator scaenicorum*)⁵, *γυμνασίάρχος*⁶ κ.ἄ. Ἡ παρουσία λοιπὸν ἑλληνικῶν τεχνικῶν ὄρων εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικίων ἀπλῶς μαρτυρεῖ τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν αὐτῶν, ὄχι ὅμως καὶ τὴν ὑπαρξίν ἰδιαιτέρας ὀργανώσεως τοῦ ἑλληνοφώνου πληθυσμοῦ. Ἀντιθέτως θεσμοὶ καὶ ἀξιώματα ρωμαϊκά, συνήθη εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπαντοῦν συχνότατα καὶ εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας, ὡς *decuriones*, *duoviri i. d.*, *quaestores*, *aediles*, *curatores rei publicae*, *flamines* κλπ.⁷, μετέχουν δὲ αὐτῶν ὄχι μόνον οἱ ἐγκατεστημένοι ἄποικοι, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες ἑλληνικῆς ἢ σπανιώτερον θρακικῆς καταγωγῆς, οἱ ὅποιοι κατὰ τεκμήριον ἀνῆκον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν γηγενῆ πληθυσμόν⁸. Μᾶλλον λοιπὸν πρέπει νὰ θεωρηθῆ βέβαιον ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς δὲν εἶχον

¹ Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἄ. 280.

² Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἄ. 281. Ἐπίσης οἱ στρατηγοὶ τῶν Φιλίππων, οἱ ὅποιοι μνημονεύονται εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων 16, 19/20 ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἴσως εἶναι ἀπόδοσις τοῦ λατινικοῦ *duoviri*. Βλ. P. Collart, ἔ.ἄ. 263.

³ BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἄ. 262. 313, 3.

⁴ BCH 58 (1934), 471, ἀρ. 8.

⁵ CIL 3, 7343 [= ILS, ἀρ. 5208]. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἄ. 272/3. 304.

⁶ BCH 59 (1935), 147, ἀρ. 41 [= RA σειρ. 6η, 8 (1936), 263, ἀρ. 46].

⁷ Περί ἑνὸς ἐκάστου τούτων βλ. κατωτέρω.

⁸ CIL 3, 633 I, 1. 659. BCH 47 (1923), 71, ἀρ. 26. 58 (1934), 472, ἀρ. 6. 61 (1937), 413, ἀρ. 6. 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. AE 1937, 2, 528, ἀρ. 1. 1948/49, Ἄρχ. χρον. 37, ἀρ. 5. H. Gaebler, ἔ.ἄ. 98/9, ἀρ. 28. 29. Ἡ ἑλληνικὴ ἢ θρακικὴ προέλευσις τῶν μνημονευομένων εἰς τὰς ἐπιγραφὰς προσώπων καταφαίνεται ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἢ θρακικοῦ *cognomen*: Philadelphus, Daphnus, Alexander, Plato, Macedonicus, Teres, Amphio, Hyla, Theophilus.

ιδίαν πολιτικήν κοινότητα, ἀλλ' ὑπήγοντο εἰς τὴν ἀποικίαν ὡς ὑπήκοοι αὐτῆς καὶ μόνον, ὅταν ἀπέκτων τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν, ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν. Τοῦτο ἰσχύει μόνον διὰ τὰς τέσσαρας ἀποικίας (coloniae), ὄχι ὅμως καὶ διὰ τὸ municipium Stobensium. Εἰς τὰς ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἀπὸ τοὺς Στόβους ἢ ἔχουν σχέσιν μ' αὐτούς, συχνὰ συναντῶμεν ἑλληνικοὺς τίτλους ἀξιομάτων καὶ θεσμῶν, συνήθεις εἰς τὰς μεκεδονικὰς πόλεις, ὡς *βουλή*, *ἱερώτατον ταμεῖον*, *ἀρχιερεὺς*, *ἀρχιερεία* Στοβαίων, *ἰερεία*, ἀκόμη καὶ τὴν συνήθη τυπικὴν φράσιν τῶν ἑλληνικῶν ψηφισμάτων: *κατὰ τὸ δόξαν τῆ κρατίστη βουλῆ καὶ τῶ ἱερωτάτῳ δήμῳ*¹. Ἐπίσης παρὰ τὸ χωρίον Γκλίσιτς, τὸ ὁποῖον κεῖται βορείως τοῦ Kanadarei (περὶ τὰ 10 χλμ. ἀπὸ τοὺς Στόβους) καὶ τοῦ ὁποῖου ἢ περιοχὴ πιθανῶς ὑπήγετο εἰς τοὺς Στόβους, εὐρέθῃ ἐπιτύμβιον μνημεῖον *βουλευτοῦ*². Ὁ τίτλος αὐτὸς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι μετάφρασις τοῦ λατινικοῦ *decurio*, καθὼς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὸ ὄνομα *Ζώϊλος Δ* [...], τὸ ὁποῖον ἀνεγράφη κατὰ μακεδονικὴν συνήθειαν (ὄνομα-πατρώνυμον) καὶ ὄχι ρωμαϊκὴν. Ὁ *decurio* εἰς τὰς ρωμαϊκὰς πόλεις προϋποθέτει ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν καὶ φυσικὰ τὰ *tria nomina* τοῦ Ρωμαίου πολίτου. Ἡ παρουσία τόσων ἑλληνικῶν τίτλων δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ἄνευ σημασίας. Θὰ ἦτο δὲ διαβολικὴ σύμπτωσις νὰ φθάσουν μέχρις ἡμῶν οἱ ἀντίστοιχοι ἑλληνικοὶ ὄροι καὶ ὄχι οἱ ἀρχικοὶ λατινικοὶ τίτλοι. Χαρακτηριστικὸν ἀκόμη εἶναι ὅτι δύο Στοβαῖοι, οἱ ὁποῖοι φέρουν ρωμαϊκοὺς τίτλους ἀξιομάτων, ὁ *Sex. Caelidius Secundus* τοὺς τῆς *aedilitas* καὶ τοῦ *decurionatus* καὶ ὁ *M. Octavius Valens* τοὺς τοῦ *decurio* καὶ *pontifex*, τὰ ἀξιώματα ταῦτα ἔλαβον ὄχι εἰς τὴν πατρίδα των, ἀλλ' εἰς τὴν γειτονικὴν ἀποικίαν τῶν Σκούπων (*colonia Scuporum*, *colonia Flavia felix Domitiana*)³. Πάντα ταῦτα ἐμφανίζουσιν τοὺς Στόβους, ὡς ἐὰν εἶχον κοινοτικὴν ὀργάνωσιν παρομοίαν μὲ ἐκείνην, ἣν συναντῶμεν εἰς τὰς ὑποφόρους καὶ «ἐλευθέρας» πόλεις τῆς Μακεδονίας, καὶ ὄχι τὴν ρωμαϊκὴν τῶν ἀποικιῶν. Εἰς ἐπιγραφὴν ὅμως τῆς πόλεως συναντῶμεν θεσμόν, τὸν ὁποῖον δὲν εὐρίσκομεν εἰς πόλεις, ὠργανωμένας κατὰ τὸ ἑλληνικὸν σύστημα, τοὺς *augustales*⁴. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἐμφανίζονται

¹ ÖJh 28 (1933), 133 κέ., ἀρ. 2. 8. RA 1934, 2, 285, ἀρ. 214 [=Spomenik 98 (1941-48), 43, ἀρ. 93]. REG 70 (1957), 113.

² Spomenik 71 (1931), ἀρ. 142: *Ζώϊλος Δ* [...], *βουλευτῆς ζῶν ἐαυτῷ καὶ τῆ συμβίῳ κατοχομένη* (sic) *Ἰουλίᾳ Θεογένους μνείας χάριν διὰ τεχνείτου Παραμόνου*.

³ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 311 [=ILS, ἀρ. 7177]: *cui ordo col(oniae) | Scup(orum) onores* (sic) *aedil(itatem) et decurio[n]atus con|tulit*. ÖJh 13 (1910), 216/7, ἀρ. 29 (Beibl.) [=RA σειρ. 4η, 16 (1910), 453/4, ἀρ. 173=Spomenik 1909, ἀρ. 146]: *dec(urio), | pontif(ex) col(oniae) F(laviae) f(elicis) D(omitianae)*.

⁴ Βλ. κατωτέρω περὶ τῶν *augustales*.

τρεις *augustales*, οἱ ὅποιοι ἀναθέτου μνημεῖον εἰς τὸ Νεμεσεῖον τῶν Στόβων πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ *municipium Stobensium*¹. Ἐὰρ γε ἡ παρουσία αὐτῶν ἀποτελεῖ ἔνδειξιν, ὅτι καὶ ὅλη ἡ ὀργάνωσις τῶν Στόβων ἦτο ρωμαϊκὴ; Ἐκτὸς τῶν τριῶν αὐτῶν συναντῶμεν καὶ ἕνα ἄλλον *augustalis* εἰς λατινικὴν ἐπιγραφὴν ὄχι ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀλλ' εἰς τὴν γειτονικὴν περιοχὴν τοῦ *Kavadarei*². Τὸ *Kavadarei* εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Στόβους καὶ ὀλίγον νοτιώτερον τοῦ Γκλίσιτς, ὅπου εὐρέθη, ὡς εἶδομεν, ἡ ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ μὲ τὸν ἑλληνικὸν τίτλον «*βουλευτής*», καὶ πιθανῶς, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς αὐτὸ καὶ εἰς τὴν περιοχὴν του εὐρέθησαν καὶ ἄλλαι λατινικαὶ ἐπιγραφαί, ὑπήγετο καὶ αὐτὸ εἰς τὸ *municipium*. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ἀμφότεραι αἱ περιοχαὶ τοῦ Γκλίσιτς καὶ τοῦ *Kavadarei* ὑπήγοντο εἰς τὸ *municipium*, παρατηροῦμεν καὶ ἐδῶ ὅτι καὶ εἰς τὰς ἐπιγραφάς, ποὺ εὐρέθησαν ἐντὸς τῆς πόλεως, παραλλήλως δηλ. πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς θεσμοὺς ἐμφανίζεται καὶ ὁ ρωμαϊκὸς *augustalis*. Ἡ παρουσία λοιπὸν τῶν *augustales* εἰς τὸ *municipium* δὲν λύει τὸ ζήτημα ὑπὲρ τῆς ρωμαϊκῆς ὀργανώσεως αὐτοῦ. Μόνον ἂν εἰς τὰς πηγὰς μας μᾶς παρεδίδοτο ἔστω καὶ ἕν μόνον πολιτικὸν ἀξίωμα ἀπ' αὐτά, ποὺ συναντῶμεν εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας, οὐδεμία ἀμφιβολία θὰ μᾶς ἔμενε περὶ αὐτῆς. Δυστυχῶς ὁμοῦ οὐδὲν ὑπάρχει. Ὁ [*dec(urio) mun(icipi) Stob(ensium)*], τὸν ὅποιον βλέπομεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ *Balduin Saria* ἐκδοθεῖσαν ἐπιγραφὴν ἐν *ÖJh* 26 (1930), 68/9, εἶναι συμπλήρωσις τοῦ ἐκδότου καὶ δὲν δύναται νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν. Ἀλλὰ τότε πῶς δικαιολογεῖται ἡ παρουσία τῶν *augustales* εἰς μίαν πόλιν, ἡ ὁποία καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα εἶχεν ὀργάνωσιν ἑλληνικὴν; Νὰ δεχθῶμεν ὅτι παραλλήλως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα μὲ τὸν δῆμον, τὴν βουλὴν καὶ τοὺς ἄρχοντάς της ὑπῆρχε καὶ ἄλλη τῶν ἀποίκων καὶ Ρωμαίων πολιτῶν ἐν γένει μὲ τὴν ἰδικὴν της ὀργάνωσιν δὲν εἶναι δυνατόν. Καθ' ὅσον πολῖται τῶν Στόβων μὲ ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν λαμβάνουν τὰ γνωστὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς πόλεως ἀξιώματα μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους πολίτας, οὕτω π.χ. ὁ Π. Σέντιος Σεπτίμιος Νικόλαος καὶ ἡ σύζυγός του Γρανία Ἀλεξάνδρα τὴν ἀρχιερωσύνην³, ἡ Κλαυδία Πρεῖσκα τὴν ἱερωσύνην τῆς Λοχίας Ἀρτέμιδος καὶ τῶν Σεβαστῶν⁴. Ἀντιθέτως ρωμαϊκὰ ἀξιώματα, ἀπαντῶν-

¹ RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113. Βλ. κατωτέρω.

² N. Vulić, *Srpska kraljevska Akademija, Spomenik* 71 (1931), ἀρ. 152: [*sacrum Apoll[ini] [.] Memmius Anencletu[s], aug[ustalis]*].

³ *ÖJh* 28 (1933), 133, ἀρ. 2.

⁴ N. Vulić, *Srpska kraljevska Akademija, Spomenik* 71 (1931), 329, ἀρ. 637. Βλ. καὶ Ch. Picard, *REG* 70 (1957), 112 κέ. καὶ J. - L. Robert, *REG* 71 (1958), 266 κέ., ἀρ. 303.

τα εις τὰς ἀποικίας, ὡς τοῦ *aedilis*, *pontifex*, καὶ ὁ *decurio*, ἀπονέμονται εἰς Ῥωμαίους πολίτας τῶν Στόβων μόνον εἰς τὴν ἀποικίαν τῶν Σκούπων. Ἐὰρ γε μήπως τὸ ἴδιον συνέβαινε καὶ μὲ τοὺς *augustales*, ποὺ συναντῶμεν εἰς τοὺς Στόβους καὶ τὴν περιοχὴν των; Μήπως δηλ. καὶ αὐτοὶ ἐξελέγοντο ἀποφάσει τῶν *decuriones* τῶν Σκούπων; Τὸ πρᾶγμα εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδείξωμεν, δὲν φαίνεται ὁμως καὶ ἀπίθανον, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὅσιν ὅτι *augustalis* ἠδύνατό τις νὰ ἀναδειχθῆ ταυτοχρόνως εἰς διάφορα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας, τ.ἔ. εἰς διαφόρους ρωμαϊκὰς ἀποικίας. Δέον νὰ σημειωθῆ ὅτι τὸ ἴδιον ζήτημα ἀνακύπτει καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι αἱ ἀνωτέρω περιοχαὶ δὲν ἀνήκον εἰς τὸ *municipium Stobensium*, ἀλλ' ὑπήγοντο εἰς ἄλλην πόλιν, φυσικὰ ὑποτελεῖ, φέρ' εἰπεῖν, εἰς τὴν Ἀντιγόνοιαν. Πάλιν κατὰ παρόμοιον τρόπον πρέπει νὰ δικαιολογηθῆ ἡ παρουσία τοῦ *augustalis* τοῦ Καναταρεῖ εἰς περιοχὴν πόλεως, ὠργανωμένης κατὰ τὸ ἑλληνικὸν σύστημα.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ Ῥώμη (τ.ἔ. ὁ αὐτοκράτωρ), ὅταν ἀνέδειξε τὴν ἐπαρχιακὴν πόλιν τῶν Στόβων εἰς *municipium* καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐγκατάστασιν βετεράνων καὶ ἄλλων Ῥωμαίων πολιτῶν, δὲν εἰσήγαγε τὴν ἀπαντῶσαν εἰς τὰς ἀποικίας κοινοτικὴν ὀργάνωσιν, ἀλλὰ διετήρησε τὴν πατροπαράδοτον διοίκησιν τῆς πόλεως¹. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἀνάληψις ρωμαϊκῶν ἀξιωμάτων ἐκ μέρους Στοβαίων ρωμαϊκῆς ἰθαγενείας ὄχι εἰς τὸ *municipium*, ἐκ τοῦ ὁποίου κατήγοντο, ἀλλ' εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἀποικίαν τῶν Σκούπων. Τοῦτο ἄλλωστε ἀπέρρεεν ἐκ τοῦ δικαιώματος τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν νὰ ἐκλέγωνται εἰς πλείονας τῆς μιᾶς ρωμαϊκᾶς πόλεις².

III. Tribus. Ἐκάστη ἀποικία ὑπήγετο εἰς μίαν γνωστῶν *tribus* τῆς Ῥώμης. Οὕτως οἱ Φίλιπποι ἀνήκον εἰς τὴν Βολτινίαν (*Voltinia*)³, τὸ Δῖον εἰς τὴν Παλατινάν (*Palatina*)⁴, ἡ Κασσάνδρεια εἰς τὴν Παπιρίαν (*Papiria*)⁵ καὶ οἱ Στόβοι εἰς τὴν Αἰμιλιάν (*Aemilia*). Διὰ τὴν Πέλλαν δὲν μᾶς παραδίδεται τὸ ὄνομα τῆς *tribus*. Εἰς τοὺς Στόβους ἐπὶ πλέον οἱ πολῖται ἦσαν κατανεμεμημένοι εἰς ἰδιαιτέρα τμήματα, ὅπως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βέροιαν, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο *φυλαί*. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν τρεῖς, τὴν *Μαρτίαν*, τὴν *Ὀθαλερίαν* καὶ τὴν [*Μερκ;*]ουρίαν⁶.

¹ Τὰ *municipia* εἰς τὰς ἐπαρχίας δὲν ἦσαν ἀποικίαι, ὡς αἱ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἰδρυθεῖσαι εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐσχηματίζοντο δὲ ταῦτα διὰ τῆς παραχωρήσεως τῆς *civitas Romana* εἰς ἐπαρχιακὴν πόλιν. Πρβ. *Abbott - Johnson*, ἔ.ἀ. 8. *A. H. M. Jones*, ἔ.ἀ. 132.

² Βλ. *Kübler*, *RE* IV, 2327.

³ Βλ. *Μακεδονικά* 4 (1955-60), 266, ὑποσημ. 5, πρὸς δὲ *BCH* 62 (1938), 420/1, ἀρ. 7. 429/30, ἀρ. 10. *RA* σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. 22.

⁴ Βλ. *Μακεδονικά*, ἔ.ἀ. 267, ὑποσημ. 4.

⁵ Βλ. *Μακεδονικά*, ἔ.ἀ., ὑποσημ. 5.

⁶ *ÖJh* 32 (1940), 32 (*Beibl.*). Βλ. καὶ *Μακεδονικά*, ἔ.ἀ. 267, ὑποσημ. 7.

IV. Κῶμαι, ὑπαγόμεναι εἰς τὴν ἀποικίαν. Οἱ ἀποικοὶ (coloni) ἦσαν ἐγκατεστημένοι ὄχι μόνον ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς εἰς τὰ ἀγροκτήματά των ἢ εἰς τὰς κώμας τῆς περιοχῆς, καθὼς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὰς πολυαρίθμους ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν πόλεων καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Αἱ κῶμαι (vici), εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχε καὶ ἑλληνικὸς καὶ θρακικὸς (εἰς τοὺς Φιλίππους) πληθυσμός, ὑπήγοντο εἰς τὴν ἀποικίαν¹, τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις ἐνίοτε ἦτο ἄρκετὰ μεγάλη². Δυστυχῶς ἐξ ὄλων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους ἡ παράδοσις μᾶς διέσωσεν ἄρκετὰ ὀνόματα κωμῶν, τὰ ὁποῖα συνελέγησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ P. Collart, Philippes 286/7³. Αἱ κῶμαι αὐταί, τὰς ὁποίας ἀναγνωρίζομεν εἰς τὴν λέξιν vicani (=κωμηται) καὶ εἰς τὰ παραδιδόμενα ἔθνηκα, εἶναι: οἱ vicani Mediani⁴ (Σελιάνι, νῦν Μεσόρρεμα), vicani Satriceni (ὁμοίως), *Καλπαπουρεῖται* (μεταξὺ Φιλίππων καὶ Καβάλας), vicani (Δοξᾶτον), *Προυπτοσουρηνοὶ* (Τσατάλτσα, νῦν Χωριστή), vicani Sc[...], Nicaenses et Coreni et Scambu[...] (Κουμπάλιστα, νῦν Κοκκινόγεια), vicani (ὁμοίως), Scaporeni (Προσωτσάνη), Tasibasteni (Ρεσίλοβο, νῦν Χαριτωμένη), Montani, Suritani (Κιοῦπ-Κιοῖ, νῦν Πρώτη), *Ἰολλῖται, Τριπολῖται* (περιοχὴ Δράμας). Ἐπίσης ἡ Πίμπλεια κατὰ τὸν Στράβωνα (ἀποσπ. 17) ἦτο *κώμη* τοῦ Δίου.

V. Διοικήσεις. Εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας τῆς Μακεδονίας συναντῶμεν τὰ διοικητικὰ καὶ νομοθετικὰ ὄργανα, τὰ γνωστὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν τῆς αὐτοκρατορίας, τ.ἔ. α) τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, β) τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον καὶ γ) τοὺς ἄρχοντας.

α. **Ἡ συνέλευσις τοῦ λαοῦ.** Περί τῶν λαϊκῶν συνελεύσεων τῶν

¹ K ü b l e r, ἔ.ἀ. 2323.

² Περί τῆς ἐκτάσεως τῶν Φιλίππων βλ. P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 276/7 καὶ F. P a r a z o g l u, ἔ.ἀ. 299 κέ. Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δίου ἀνήκε κατὰ τὴν F. P a r a z o g l u, ἔ.ἀ. 103 κέ. ἡ Πίμπλεια καὶ τὰ Λεῖβηθρα καὶ πιθανῶς τὸ Ἡράκλειον, ἡ Φίλα, ἡ Πύδνα καὶ ἡ Πέτρα. Ὅπωςδῆποτε εἰς τὸ Δίον ἀνήκον αἱ σημεριναὶ τοποθεσίαι Αἰάνι, Σφίγγι, Καρύτσα, Λιάσκοβο καὶ Βροντοῦ, ὅπου εὑρέθησαν ἐπιγραφαὶ (βλ. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 188. 189. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, ἔ.ἀ. 32 κέ. 52. 53. 57. A. P l a s s a r t, BCH 47 (1923), 167, ἀρ. 2). Ἐκ τινος λατινικῆς ἐπιγραφῆς τῶν χρόνων τοῦ Τραϊανοῦ, εὑρεθείσης παρὰ τὸ χωρίον Καρυά, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου, δύνανται νὰ προσδιορισθοῦν τὰ σύνορα τοῦ Δίου νοτιοδυτικῶς μετὰ τὴν περραιβικὴν πόλιν Ὀλοσσόνα (CIL 3, 591 = Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 197). Περί τῆς ἐκτάσεως τῶν ἄλλων ἀποικιῶν τίποτε ἀσφαλές δὲν ἠμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν.

³ Βλ. καὶ F. P a r a z o g l u, ἔ.ἀ. 301.

⁴ Οὐχὶ ὀρθῶς καταλέγω ἐν ἀρχῇ τῆς μελέτης μου [Μακεδονικά 4 (1955-60), 251/2] τοὺς vicani Mediani καὶ ἄλλους vici τῶν Φιλίππων, ὡς καὶ τοὺς Κερδοζεῖς, εἰς τὰς ὑπηκόους πόλεις καὶ κώμας τῆς Μακεδονίας.

ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικιῶν αἱ πληροφορίες μας εἶναι πολὺ πενιχραί. Ἄκόμη καὶ αὐτὸς ὁ λατινικὸς τίτλος τοῦ σώματος (populus¹, plebs καὶ εἴ τι ἄλλο) δὲν μᾶς παραδίδεται, εἰ μὴ μόνον ὁ ἑλληνικὸς «δήμος» εἰς τρεῖς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων². Ὁ «δήμος» ἀναμφιβόλως εἶναι μετάφρασις τοῦ ἀντιστοίχου λατινικοῦ καὶ ὑποδηλοῖ τὸ σῶμα τῶν ἀποίκων (coloni) καὶ τῶν ἐγκατεστημένων καὶ ἐχόντων δικαίωμα οἰκήσεως ξένων (incolae)³. Τὰς ἀποφάσεις ἢ συνέλευσις τοῦ λαοῦ ἐλάμβανεν ἄλλοτε μόνη τῆς⁴ καὶ ἄλλοτε ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου⁵. Δι' αὐτῶν συνήθως ἀπενέμοντο τιμαὶ εἰς ἐξέχοντα πρόσωπα τοῦ κράτους ἢ τῆς πόλεως, εἰς ἄρχοντας τῆς ἀποικίας ἢ εἰς εὐεργέτας αὐτῆς. Δυστυχῶς ἄλλης φύσεως ἀποφάσεις τοῦ δήμου δὲν μᾶς ἔχουν σωθῆ. Αἱ δαπάναι, αἵτινες προέκυπτον ἐκ τῶν ἀποφάσεων του (π.χ. ἀνθήσεις ἀνδριάντος, εἰκόνας, βωμοῦ κ.τ.τ.), ἐβάρυνον τὸ ταμεῖον τοῦ δήμου, τ.ἔ. τῆς πόλεως⁶. Ὅπωςδὴποτε ἡ παρουσία τοῦ σώματος τούτου εἰς τὰς πηγὰς μας εἶναι σπανία, ἐνδεικτικὸν καὶ τοῦτο τῆς μειονεκτικῆς θέσεως, εἰς ἣν περιῆλθεν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος εἰς ὅλας τὰς ἀποικίας τοῦ κράτους, καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἀρμοδιοτήτων του ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου καὶ τῶν τοπικῶν ἀρχόντων.

Τοπικὰς λαϊκὰς συνελεύσεις εἶχον καὶ οἱ νικεῖ, οἱ ὑπαγόμενοι εἰς τὴν ἀποικίαν. Τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ κυρωτικοῦ τύπου: placuit vicaniis (=ἔδοξε τοῖς κωμήταις), ὅστις διετηρήθη (δῖς) εἰς ἐφθαρμένην ἐπιγραφὴν τοῦ Δοξάτου, περιέχουσιν πιθανώτατα ψήφισμα τῶν κατοίκων κώμης ἀγνώστου ὀνόματος⁷. Ἡ δικαιοδοσία ὅμως τῶν τοπικῶν τούτων

¹ Εἰς ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος [CIL 3, 14206, 21. Βλ. καὶ F. G. Cumont, ἔ.ἀ. ἀρ. 8. BCH 24 (1900), 544/5, ἀρ. 2. REA 4 (1902), 199 καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 502 καὶ ὑποσημ. 1] ὑπάρχει ἡ λέξις populus, ἀλλ' αὕτη δὲν ἔχει τεχνικὴν σημασίαν. Βλ. P. Erdrietz, BCH 24 (1900), 544.

² BCH 22 (1898), 349/50, ὑποσημ. 2 [βλ. Cumont, ἔ.ἀ.]. 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38 [=Δήμιτσα, ἀρ. 927]. 39. Εἰς μίαν τῶν ἐπιγραφῶν προστίθεται εἰς τὸν τίτλον καὶ τὸ ἐπίθετον «σεμνότατος», ὅπως εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι μετάφρασις τοῦ ἀντιστοίχου λατινικοῦ honestissimus.

³ Οἱ incolae εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν μόνον. Δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον καὶ νὰ ἐκλεγοῦν ἄρχοντες τῆς ἀποικίας. Βλ. E. Kornemann, RE XVI, 620. Ἀργότερον ὅμως ἀπέκτησαν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι. Ch. Lécroivain, Dict. d. ant. grecq. et rom. 3, 1543.

⁴ BCH 22 (1898), 349/50, 2. 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38. 39.

⁵ Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς δὲν μᾶς ἔχει παραδοθῆ ὁ κυρωτικὸς τύπος ordo decurionum et populus ἢ τι ἄλλο, ἀλλὰ μόνον ὁ γενικὸς ὅρος «ἡ πόλις», ὑπὸ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν καὶ τὰ δύο σώματα. Βλ. Στ. Μερτζίδου, ἔ.ἀ. 53, ἀρ. 27 [=Δήμιτσα, ἀρ. 1089], τοῦ ἰδίου, Φίλιπποι 187 [=P. Lemerle, Philippes, 28]. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 13, ἀρ. 6.

⁶ Στ. Μερτζίδου, ἔ.ἀ. 53, ἀρ. 27. BCH 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38. 39.

⁷ CIL 3, 661 [=Δήμιτσα, ἀρ. 1040]. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 288.

συνελεύσεων πρέπει νὰ περιορίζετο μόνον εἰς ζητήματα τοπικά, ἀφορῶντα δηλ. εἰς τὴν κώμην, ἐνῶ διὰ τὰ γενικώτερα ἀρμοδία ἦτο ἡ συνέλευσις τῶν κατοίκων τῆς ἀποικίας¹. Τοιαῦτα ζητήματα ἦσαν ἡ ἀνάθεσις τιμητικῶν μνημείων, ἡ προσφορὰ ἀναθημάτων καὶ ἄλλων ἱερῶν εἰς τοὺς θεοὺς, ἡ διαχείρισις τῶν κληροδοτημάτων καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν θελήσεων τῶν διαθετῶν τῆς κώμης καὶ ἄλλα παρόμοια². Πρὸς τούτοις ἡ κώμη εἶχεν ἰδίας προσόδους, προήρχοντο δὲ αὐταὶ ἐκ τῶν προσφορῶν καὶ δωρεῶν τῶν κωμητῶν καὶ ἐκ τῶν προστίμων τῶν παραβατῶν τοῦ νόμου³. Πολλοὶ νικί διὰ τῶν τοπικῶν συνελεύσεων ἠδύναντο νὰ λάβουν ἀπὸ κοινοῦ ἀπόφασιν καὶ νὰ προβοῦν εἰς κοινήν τινα ἐνέργειαν. Οὕτως οἱ νικάνι Σε[...], Νικαῖνοι, Κορένι καὶ Σκαμβοὶ [...] κατεσκεύασαν (ἢ ἀνικοδόμησαν) ἱερὸν (;) τῆς Deana Minervia⁴, οἱ Montani, [Ete]panc[i] καὶ Suritani ἤγειραν ἱερὸν (sacrum) εἰς τὸν J(uppiter) O(ptimus) M(aximus) Eterancus⁵.

β. **Τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον.** Αἱ πηγαὶ μας διὰ τὸ σῶμα τοῦτο εἶναι πλουσιώτεροι. Ὁ πλήρης τίτλος ordo decurionum ἀπαντᾷ μίαν μόνον φορὰν μαζὶ μὲ τὸ ἐπίθετον sanctissimus εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων⁶. Συνήθης ὅμως εἶναι ὁ ἀπλοῦς decuriones⁷.

Εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικιῶν κατ' ἀναλογίαν γίνεται χρῆσις τοῦ ἑλληνικοῦ ὄρου «ἡ βουλὴ» καὶ διὰ τὰ μέλη τοῦ σώματος «οἱ βουλευταί»⁸. Τὸ σῶμα εἶναι μόνιμον, τὰ δὲ μέλη του, οἱ decuriones, ἰσόβια. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ διέφερεν ὁ ordo decurionum ἀπὸ τὴν βουλὴν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἐξελέγοντο μόνον δι' ἓν ἔτος. Ποῖος ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν δὲν μᾶς παραδίδεται. Εἰς τοὺς Φιλίππους, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οὗτοι ἦσαν μία τῶν σημαντι-

¹ Περὶ τῆς σχέσεως τῶν νικί πρὸς τὴν ἀποικίαν βλ. M o m m s e n, Staatsr. III, 765 κέ. M a r q u a r d t, Römische Verwaltung I², 16 κέ. K u h n, Städtische u. bürgerliche Verfassung II, 171 κέ. A b b o t t - J o h n s o n, ἔ.ἀ. 12 κέ. A. H. M. J o n n e s, The Greek City, 172.

² CIL 3, 656 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 995]. BCH 24 (1900), 305/6, ἀρ. 2 [βλ. καὶ ÖJh 30 (1937), 132/3 (Beibl.). L. R o b e r t, Hellenica I (1900), 30, 1]. 47 (1923), 57, ἀρ. 15. 64/5, ἀρ. 24. 54 (1930), 376 κέ. καὶ εἰκ. XVII. Βλ. P. C o l l a r t, ἔ.ἀ.

³ BCH 24 (1900), 305/6, ἀρ. 2. 320/1 [=47 (1923), 50, ἀρ. 2=SEG 2 (1924), 72, ἀρ. 415]. 54 (1930), 376.

⁴ BCH 47 (1923), 64/5, ἀρ. 24 (Κοκκινόγεια).

⁵ BCH, ἔ.ἀ. 57, ἀρ. 15 (Πρώτη).

⁶ CIL 3, 14206, 13 [=BCH 22 (1898), 345 κέ. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 443 καὶ ὑπόσημ. 2].—Περὶ τῶν τιμητικῶν ἐπιθέτων τοῦ ordo βλ. K ü b l e r, RE IV, 2330.

⁷ BCH 56 (1932), 223/4, ἀρ. 12. 58 (1934), 449/50, ἀρ. 1b. 454, ἀρ. 2. 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. BSA 13 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2.

⁸ BCH 21 (1897), 533/4. 60 (1936), 43, ἀρ. 2. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 280, 3.

κατέρων ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν, πιθανώτατα ὁ ἀριθμὸς τῶν *decuriones* ἦτο ὁ συνήθης, δηλ. ἑκατὸν¹. Οἱ *decuriones* πρὸς πλήρωσιν τῶν ἐκάστοτε δημιουργουμένων κενῶν εἰς τὸ σῶμα ἢ ἐλαμβάνοντο δι' ἐπιλογῆς ὑπὸ τῶν *duoviri quinquennales* ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος ἐκ τῶν χρηματισάντων ἀρχόντων (*duoviri, quinquennales*², *aediles, quaestores*) ἢ ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ ἰδίου σώματος (*allectio, cooptatio*) καὶ σπανιώτερον ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ ἢ διορίζοντο δι' αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων³. Ἀπὸ τοῦ 2ου ἄμους μ.Χ. αἰῶνος δὲν ἦτο, φαίνεται, ἀπαραίτητος ἡ ἀνάληψις ἀξιώματος διὰ τὴν εἰσοδογὴν εἰς τὸ σῶμα τῶν *decuriones*, ἀντιθέτως τὰ ἀξιώματα συνήθως ἐδίδοντο εἰς τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν⁴. Πλὴν τοῦ κανονικοῦ ἀριθμοῦ τῶν *decuriones* ἐξελέγοντο καὶ τινες τιμῆς ἕνεκεν. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ *patroni* τῆς ἀποικίας, οἱ ὅποιοι μάλιστα εἰς τὸ *album* τῶν *decuriones* ἐνεγράφοντο πρῶτοι κατὰ σειρὰν⁵. Εἰς τοὺς Φιλίππους μᾶς παραδίδεται εἰς *patronus coloniae*, ὁ C. *Oppius*

¹ Βλ. M o m m s e n, ἔ.ἀ. III, 1, 112. III, 2, 844. K ü b l e r, ἔ.ἀ. 2323 καὶ K ü b l e r - B ι ζ ο υ κ ῖ δ ο υ, Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, 50. A b b o t t - J o h n s o n, ἔ.ἀ. 65.

² Εἰς τρεῖς ἐπιγραφάς τῶν Φιλίππων [BCH 47 (1923), 60, ἀρ. 19. 56 (1932), 224, ἀρ. 13. 14] ἀπαντᾷ στερεοτύπως ὁ τίτλος *dec. q.* Ὑποθέτω ὅτι δὲν πρόκειται περὶ δύο διαφόρων ἀξιωμάτων, τοῦ *decurio* δηλ. καὶ τοῦ (*duovir*) *quinquennalis* (ἢ τοῦ *quaestor*) ἀκόμη), ἀλλ' ὅτι τὸ διὰ τοῦ *q.* δηλούμενον εἶναι τὸ ἐπίθετον *quinquennalicus*, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν *decurio* πρὸς διάκρισιν τούτου ἀπὸ τοὺς *decuriones* ἐκείνους, οἱ ὅποιοι προήρχοντο ἐξ ἄλλων ἀρχόντων, δηλ. τοὺς *decuriones duoviralicii, d. aedilicium, d. quaestoricium*. Τὰ μέλη λοιπὸν τοῦ συμβουλίου, τὰ ὅποια κατὰ τὴν ἐπιλογὴν ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν διατελεσάντων (*duoviri*) *quinquennales*, εἰς τοὺς Φιλίππους τοῦλάχιστον ἐπιλοφοροῦντο *decuriones quinquennalicium*.

³ Βλ. M o m m s e n, ἔ.ἀ. III, 855. K ü b l e r, RE IV, 2324 καὶ K ü b l e r - B ι ζ ο υ κ ῖ δ ο υ, ἔ.ἀ. 51. A b b o t t - J o h n s o n, ἔ.ἀ. 65. G. H. S t e v e n s o n, Roman provincial Administration till the Age of Antonines, Oxford 1949, 171. A. P i g a n i o l, Histoire de Rome 1949, 315.

⁴ Πρβ. τοὺς *cursus honorum* τριῶν ἀξιωματοῦχων τῶν Φιλίππων, τοῦ L. Valerius Priscus: *dec(urio), irenar(cha), Pvir i. d., munerarius* [BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. 2ος ἢ 3ος μ.Χ. αἰ.], τοῦ C. Graecinius Firminus: *dec(urio), quaest(or) col(oniae) Philipp(is)* (AE 1950/51, 56/7, ἀρ. 3) καὶ τοῦ C. Vibius Florus: *dec(urio), Pvir et munerarius Philippis* [CIL 3, 659=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 957=ILS, ἀρ. 7189], ἐνθα ὁ τίτλος τοῦ *decurio* τίθεται πρὸ τῶν ἀσκηθέντων ἀξιωμάτων ἐν τῇ ἀποικίᾳ. Δηλ. οἱ ἀξιωματοῦχοι αὐτοὶ ἐγένοντο πρῶτον *decuriones* καὶ ἀκολούθως ἔλαβον τὰ διάφορα κοινοτικά ἀξιώματα. Κατὰ τὴν *lex coloniae genitivae Iuliae* μάλιστα οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆ ἄρχων, ἀν δὲν εἶχε γίνῃ προηγουμένως *decurio* (CIL 2, 5439=ILS, ἀρ. 6087, CI).

⁵ K ü b l e r, ἔ.ἀ. K ü b l e r - B ι ζ ο υ κ ῖ δ ο υ, ἔ.ἀ. 51. A b b o t t - J o h n s o n, ἔ.ἀ. K o r n e m a n n, RE XIV, 626 ἐν λ. *Municipium*. G. H. S t e v e n s o n, ἔ.ἀ. 171.

Montanus¹. Τιμῆς ἕνεκεν ἐξελέγοντο decuriones (adlecti) καὶ ἐπιφανῆ ἢ διαπρέψαντα εἰς τὴν κοινοτικὴν ζωὴν πρόσωπα, ἐνίοτε μάλιστα εἰς πλείονας ἀποικίας². Π.χ. ὁ [...]us Octavius Secundus, ὅστις κατήγετο ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Σαβίνων Κύρεις καὶ διέπρεψεν εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἐπὶ τῷ Ἰουδαϊκῷ πολέμῳ, ἐξελέγη decurio εἰς μερικὰς ἀποικίας (εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δὲν κατονομάζονται) καὶ πιθανώτατα καὶ εἰς τοὺς Φιλίππους³. Ἄλλα πάλιν πρόσωπα, τὰ ὅποια δὲν εἶχον τὰ προσόντα νὰ προχειρισθοῦν decuriones οὔτε τὸ δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, ἀνήκον ὁμῶς εἰς ἐπιφανεῖς οἰκογενείας ἢ οἱ πατέρες τῶν ἦσαν decuriones ἢ καὶ οἱ ἴδιοι εἶχον προσωπικὴν ἀξίαν, ἐτιμῶντο διὰ τῶν παρασήμων τῆς δεκαδαρχίας (ornamentis decurionatus honorati)⁴. Συνήθως τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἦσαν ἀνήλικοι νέοι ἢ καὶ μικρὰ παιδιὰ⁵. Ὁ τιμητικὸς οὗτος τίτλος ἐδίδετο ἐκ τῶν πρώτων καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸ πάσης ἀπονομῆς ἄλλου τίτλου καὶ ἀξιώματος. Εἰς τὰς ἐπιγραφάς, ἔνθα σημειώνονται οἱ cursus honorum τῶν ἀξιωματούχων τῆς ἀποικίας, ἀναγράφεται εἰς τὴν ἀρχήν, ἀκολουθοῦν δὲ οἱ ἄλλοι κατὰ σειρὰν, προτασσομένων συνήθως τῶν παλαιωτέρων καὶ μικροτέρων ἀξιωμάτων καὶ ἐπομένων τῶν νεωτέρων καὶ σημαντικωτέρων. Ἰδοὺ μερικὰ παραδείγματα: P. C(ornelius) Asper Atiarius Montanus, equ[o publico honoratus, item ornamentis decu]rionatus, pontifex, flamen divi Claudi (CIL 3,652).—L. Valerius Priscus, orn(amentis)

¹ CIL 3, 7340. Βλ. καὶ BCH 8 (1884), 49 καὶ 57 (1933), 341 καὶ ὑποσημ. 5.

² Πρβ. K ü b l e r, ἔ.ἀ. 2327.

³ CIL 3, 7334 [=ILS, ἀρ. 2080 = BCH 12 (1888), 424 κέ.]. Βλ. καὶ BCH 13 (1889), 182/3 καὶ 47 (1923), 52, ἀρ. 5. RE XII, 1677, στ. 44/5.

⁴ CIL 3, 649 [=Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 960]. 650 [=Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 980]. 658. 659. [=Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 957=ILS, ἀρ. 7189]. 14206, 17. BCH 47 (1923), 71, ἀρ. 26. 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 33 κέ., ἀρ. 21. 22. AE 1950/51, 59/60, ἀρ. 5.

⁵ Εἰς τοὺς Φιλίππους ὁ C. Vibius Daphnus (CIL 3, 659) καὶ ὁ [An]nius Agricola (CIL 3, 649), οἱ ὅποιοι ἐτιμήθησαν διὰ τῶν ornamenta decurionatus, ἦσαν ὁ μὲν πρῶτος 5 ἐτῶν, ὁ δ' ἄλλος 6, ὅταν ἀπέθανον. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 268. Ἐπίσης ὁ Στοβαῖος Sex. Caelidius Secundus ἐτιμήθη διὰ τοῦ decurionatus ἐπὶ τῆς colonia Scuporum εἰς ἡλικίαν μικροτέραν τῶν 18 ἐτῶν (Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 311=ILS, ἀρ. 7177). Ὁ P. C(ornelius) Asper Atiarius Montanus, ὅστις ἐτιμήθη equo publico, ornamentis decurionatus et Irviralicis καὶ διετέλεσε pontifex καὶ flamen divi Claudi, ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 23 ἐτῶν. Φυσικὰ μὲ τὰ ornamenta decurionatus ἐτιμήθη εἰς ἡλικίαν μικροτέραν. Νεαρᾶς ἡλικίας ἦτο ἴσως καὶ ὁ μνημονευόμενος εἰς ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων T. Flavius Macedonicus [BCH 47 (1923), 71, ἀρ. 26]. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι κατώτατον ὄριον ἡλικίας πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ἀξιώματος τοῦ κοινοτικοῦ συμβούλου ἦτο 25 ἐτῶν. A b b o t t - J o h n s o n, ἔ.ἀ. 66. K ü b l e r - B ι ζ ο υ κ ῖ δ ο υ, ἔ.ἀ. 41, ἔνθα καὶ παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγάς.

dec(urionatus) hon(oratus), dec(urio), irenar(cha), Pvir iur(e) d(icundo), munerarius [BCH 62(1938), 428/9, ἀρ. 10].—P. Marius Valens, or(namentis) dec(urionatus) hon(oratus), aed(ilis) i.d. Philipp., dec(urio), flamen divi Antonini Pii, Pvir, mun(erarius) [RA σειρ. 6η, 33 (1949) 34, ἀρ. 21].—M. Antonius Macer, orn(amentis) dec(urionatus) hon(oratus), q(uaestor) [RA, ε.ά. ἀρ. 22].—M. Caetronius Silianus, orn(amentis) d[ec(urionatus)] hon(oratus), q(uaestor), Pvir i.d., muner(arius) P[hil(ippis)]. Αυτόνομητον είναι ότι ή άπονομή του τιμητικού τίτλου δέν άπέκλειε μελλοντικώς την έκλογήν του τιμηθέντος εις τό κοινοτικόδν συμβούλιον (decurio). Δύο έκ τών άνωτέρω, ό L. Valerius Priscus και ό P. Marius Valens, έτιμήθησαν παλαιότερον με τά παράσημα της δεκαδαρχίας, ίσως εις νεαρών ήλικίαν και αυτοί, άργότερον όμως προεχειρίσθησαν εις decuriones, ό εις μάλιστα, άφου πρότερον έλαβε τό μικρότερον άξίωμα του aedilis. Εις τά άνωτέρω παραδείγματα και εις άλλα¹ παρατηρούμεν ότι ό εκλεγείς decurio ήδύνατο και πρό της έκλογής του και μετ' αυτήν (ίσως από του 2ου ή 3ου μ.Χ. αιώνος) να λάβη και άλλα άξιώματα, πολιτικά και ιερατικά, και λειτουργίας άκόμη. Δηλαδή ήδύνατο να γίνη aedilis, quaestor, duovir i.d., irenarcha, munerarius, pontifex, flamen κ.ά.² Δέν είναι άσύνηθες πρόην στρατιωτικοί να εκλέγονται μετά την άφυπηρέτησί των έκ του στρατου decuriones ή άρχοντες εις τάς άποικίας, έξ ών κατήγοντο ή έν αίς έγκαθίσταντο μονίμως και έπολιτογραφούντο³. "Όλοι οί προχειρισθέντες decuriones ή τιμηθέντες διά τών παρασήμων της δεκαδαρχίας ήσαν Ρωμαίοι πολίται είτε έκ καταγωγής είτε διά παραχωρήσεως της ρωμαϊκής ιθαγενείας, καθός δυνάμεθα να συμπεράνωμεν από τά tria nomina, τά όποια φέρουν εις τά μνημεία των και πρό παντός από την ρωμαϊκήν φυλήν (π.χ. Voltinia), εις την όποίαν ήσαν έγγεγραμμένοι⁴. Τό έλληνικόδν cognomen, τό όποϊον τινές έξ αυτών φέρουν, προδίδει την έλληνικήν καταγωγήν. Μόνον εις, ό [Δ]εντούπης Βείθιος, θρακικής καταγωγής, δέν φέρει εις την επιγραφήν κατά ρωμαϊκήν συνήθειαν tria nomina, αλλά κατά μακεδονικήν

¹ CIL 3, 7334. 7337 και BCH 62 (1938), 421/2, άρ. 8. AE, ε.ά. 56 κέ., άρ. 3.

² CIL 3, 650. 7334. BCH, ε.ά. άρ. 10. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, άρ. 22. AE, ε.ά. άρ. 3. 5.

³ CIL 3, 7334. ÖJh 26 (1930), 68/9. AE, ε.ά. 56, άρ. 3.

⁴ Κατ' άλφαβητικήν σειράν ούτοι είναι οί έξής: 1) [...An]nius Agricola (CIL 3, 649). 2) M. Antonius M. f. Vol. Macer (Δ. Κανατσούλη, Μακεδονική προσωπογραφία, άρ. 147). 3) C. Graecinius C. f. Vol. Firminus (αυτόθι, άρ. 363). 4) [.] Iul(ius) C. f. Vol. [M]aximus Mucianus (αυτόθι, άρ. 597). 5) M. Caetronius M. [f.] Vol. Silianus (αυτόθι, άρ. 673). 6) P. C(ornelius) Asper A(iarius) M(ontanus) (αυτόθι, άρ. 770). 7) P. Marius P. f. Vol. Valens (αυτόθι, άρ. 882). 8) M. Octavius M. f. Aemil(ia) Valens (αυτόθι, άρ. 1006). 9) [...]us D. f. Octavius Sef[e]undus (αυτόθι,

τὸ ὄνομά του καὶ τὸ πατρώνυμον κατὰ γενικὴν¹. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἑλληνικὴ καὶ δι' αὐτὸ δὲν σημειοῦται ὁ λατινικὸς ὄρος *decurio*, ἀλλ' ὁ ἀντίστοιχος ἑλληνικὸς *βουλευτής* (τ.ἔ. τῶν Φιλίππων) καὶ ἀνήκει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν τῆς *constitutio Antoniniana* (212 μ.Χ.)².

Ἡ βουλὴ ὑποβάλλει τὰ ψηφίσματα πρὸς κύρωσιν εἰς τὸν δῆμον, συνηθέστερον ὅμως ἐκδίδει ἢ ἰδίᾳ τὰ ψηφίσματα ἄνευ ἐπικυρώσεως αὐτοῦ. Τὰ μνημεῖα, τὰ ὅποια ἀνατίθενται μετ' ἀπόφασιν τῆς βουλῆς ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων, φέρουν τὸν κυρωτικὸν ὄρον *d(ecreto) d(ecurionum)* (ἢ *dec. dec.*) καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς *ψ(ηφίσματι)* ἢ *δ(όγματι) β(ουλῆς)*³. Διὰ τῶν ψηφισμάτων τῆς βουλῆς ἄλλοτε δίδεται τὸ δικαίωμα εἰς ἰδιώτας νὰ ἐγείρουν τιμητικὰ μνημεῖα εἰς προσωπικότητας ἢ ἄνδρας διακριθέντας εἰς τὴν κοινοτικὴν ἢ δημοσίαν ἐν γένει ζωὴν⁴, ἄλλοτε ἢ ἰδίᾳ βουλὴ ἢ ἡ πόλις ἀναθέτει μνημεῖον εἰς αὐτοκράτορά τινα⁵, ἄλλοτε παρέχεται δημόσιος τόπος (*loco publico dato, τόπος*) πρὸς ταφὴν διακριθέντων πολιτῶν⁶, ἄλλοτε ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας ἢ συνηθέστερον εἰς ἱερωμένους νὰ ἐγείρουν ἱερὸν ἢ νὰ προσφέρουν ἀφιερῶματα

ἀρ. 1007). 10) L. Valerius L. fil. Volt. Priscus (αὐτόθι, ἀρ. 1052). 11) M. Varinius M. f. Philippicus (αὐτόθι, ἀρ. 1069). 12) [C. ἢ L.] Velleius Plato (αὐτόθι, ἀρ. 308). 13) C. Vibius C. fil. Vol. Daphnus (αὐτόθι, ἀρ. 1085). 14) C. Vibius C. fil. Vol. Florus (αὐτόθι, ἀρ. 1089). 15) T. Flavius T. f. Vol. (αὐτόθι, ἀρ. 1424). 16) T. Flavius T. fil. Vol. Alexander (αὐτόθι, ἀρ. 1428). 17) T. Flavius T. fil. Vol. Macedonicus (αὐτόθι, ἀρ. 1443).

¹ BCH 21 (1897), 533/4 (βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 280): [*Δ*]εντούπης Βείθουος, βουλευτής, | ἀνέθηκεν ἑαυτῷ καὶ τῷ υἱῷ | Οὐάλεντι, ἀντιστρατήγῳ καὶ φορολόγῳ, ἐτῶν κε', καὶ γυναικὶ αὐτοῦ | Μάτρα Κουνοισιήουος. Δύο ἀδελφοὶ Θραῖκες, ὁ [.] Iul(ius) Maximus Mucianus καὶ ὁ C. Iulius Teres, οἱ ὅποιοι ἐζησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀντωνίνου Πίου καὶ ὡς Ρωμαῖοι πολῖται διέπρεψαν εἰς τὴν κοινοτικὴν καὶ ἐπαρχιακὴν διοίκησιν, ἔχουν λατινικὰ ὀνόματα, ὁ τελευταῖος μόνον διετήρησε τὸ θρακικὸν *cognomen*. CIL 3, 7339 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 261]. BCH 62 (1938), 421/22, ἀρ. 8 [=RA σειρ. 6, 33 (1949), 34, ἀρ. 20=REG 62 (1949), 126, 101]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. ἀρ. 597 καὶ 618.

² Βλ. P. Collart, ἔ.ἀ. 280, ὑποσημ. 3.

³ CIL 3, 14206, 13. BSA 23 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21. BCH 56 (1932), 223/4, ἀρ. 12. 58 (1934), 449/50, ἀρ. 1b. 454, ἀρ. 2. 60 (1936), 43, ἀρ. 2. 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. P. Collart, ἔ.ἀ. 267. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2.

⁴ BCH 60 (1936), 43, ἀρ. 2. 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. Βλ. καὶ CIL 3, 7339.

⁵ BCH 58 (1934), 449/50, ἀρ. 1b. 454, ἀρ. 2.

⁶ P. Collart, ἔ.ἀ. BCH 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. AE, ἔ.ἀ.—Τὸ δικαίωμα διαθέσεως δημοσίας γῆς εἶχε μόνον τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον. Βλ. Kübler-Bizoukίδου, ἔ.ἀ. 52.

(*imago, ἀγάλματα, subsellia*) εἰς τοὺς θεοὺς¹ κ.ἄ.τ². Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν μνημείων ἢ διαπάνη βαρύνει ἐνίοτε τὸν ἐνδιαφερόμενον, ὅστις μὲ αὐταρέσκειαν τὸ δηλώνει (*sua pecunia posuit*). Δυστυχῶς τὰ ψηφίσματα τῆς βουλῆς δὲν εἶναι τόσον πολλά, ὥστε νὰ σχηματίσωμεν πλήρη ἰδέαν τῶν ἀρμοδιοτήτων αὐτῆς. Θὰ πρέπει ὅμως αὐταὶ νὰ ἦσαν οἶαι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας τῆς αὐτοκρατορίας³. Πάντως τὸ ἀριστοκρατικὸν τοῦτο σῶμα εἶχε πολὺ μεγαλυτέραν σημασίαν ἀπὸ τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ. Τοῦτο συμπεραίνομεν καὶ ἀπὸ τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν τῶν ψηφισμάτων ἐναντι τῶν τοῦ δήμου, τὰ ὅποια διεσώθησαν μέχρι σήμερον.

γ. **Ἄρχοντες.** Εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας, πλὴν τῶν Στόβων, συναντῶμεν τοὺς ἰδίους σχεδὸν ἄρχοντας, τοὺς ὁποίους εἶχον καὶ αἱ ἄλλαι ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι. Πλὴν τούτων ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι, κοινοτικοὶ καὶ κρατικοί. Οἱ ἄρχοντες (*magistratus*), καθὼς καὶ οἱ ὑπάλληλοι, διακρίνονται εἰς τακτικούς καὶ ἐκτάκτους, εἰς ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους. Ὅπως δὲ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας, οὕτω καὶ εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ γίνεται διάκρισις μεταξὺ τῶν ἀρχῶν (*honores*) καὶ τῶν λειτουργιῶν (*municipera*).

Ι. ***Duoviri (duumviri) i(i)ure d(ici)undo*** (=δύανδροι⁴ δικαιοδοταί). Εἶναι οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τῶν κοινοτήτων. Εἶναι δύο τὸν ἀριθμὸν, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ τὸ ὄνομά των, καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς δύο ὑπάτους τῆς δημοκρατικῆς Ρώμης. Τοὺς συναντῶμεν εἰς ὅλας τὰς ἀποικίας, πλὴν τοῦ *municipium Stobensium*. Μᾶς εἶναι δὲ γνωστοὶ σήμερον ἀπὸ 36 ἐν συνόλῳ ἐπιγραφὰς καὶ νομίσματα, ἧτοι 16 τῶν Φιλίππων⁵, 8 τοῦ Δί-

¹ CIL, ἔ.ἄ. [=BCH 22 (1898), 345 κέ.=P. Collart, ἔ.ἄ. 443, 2]. BSA, ἔ.ἄ. [=BCH 53 (1929), 82/3, ἀρ. 7].

² BCH 56 (1932), 223/4, ἀρ. 12.

³ Περί τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ σώματος τούτου βλέπε Ch. Lécivain, *Senatus municipalis* ἐν *Dict. d. ant. gr. et rom.*, τόμ. 4ος, 1202 κέ. Kübler, RE IV, 2336 κέ. ἐν λ. *decurio*, τοῦ Ἰδίου, Ρωμαϊκὸν δίκαιον, ἔ.ἄ. H. Schiller, *Die Staats- u. Rechtsaltertümer*, 179. Kornemann, RE XVI, 620 κέ. Abbott-Johnson, *Municipal Administration*, 67/8. G. H. Stevenson, *Roman provincial Administration*, 171.

⁴ Ἄρχ. Δελτ. 9 (1924/25), παράρτ. 4 κέ. «ἐπι δὺ' ἀνδρῶν».

⁵ CIL 3, 650 [=Δήμιτσα, ἀρ. 980] (περιοχὴ Καβάλας). 653 [=BCH 24 (1900), 311] (Δοξᾶτον). 659 [=Δήμιτσα, ἀρ. 957=ILS, ἀρ. 7189] (Δράμα). 7342 [=BCH 8 (1884), 47, ἀρ. 2=Δήμιτσα, ἀρ. 962=ILS, ἀρ. 5710] (Καβάλα). 14203, 41 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἄ. 262] (Θεσσαλονίκη). BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14 (Φίλιπποι). 350/1, ἀρ. 16. 354/5, ἀρ. 20. 61 (1937), 413, ἀρ. 4 [=P. Collart, ἔ.ἄ. 262] (Φίλιπποι). 413, ἀρ. 6 [=RA 12 (1938), 324, ἀρ. 52]. 62 (1938), 428, ἀρ. 9 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἄ.] (Φίλιπποι). 428/9, ἀρ. 10 (Φίλιπποι). RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 233, ἀρ. 224] (Θεσσαλονίκη).

ου¹, 10 τῆς Πέλλης² καὶ 2 τῆς Κασσανδρείας³. Τόσον ὑλικὸν δι' οὐδένα ἄλλον θεσμόν τῶν ἀποικιῶν ἔχομεν. Τὸ πρᾶγμα εἶναι εὐεξήγητον, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ duoniri ἦσαν ὄχι μόνον οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες εἰς τὰς ἀποικίας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπώνυμοι⁴ ἄρχοντες αὐτῶν. Ἐκ τῶν διασωθέντων ὀνομάτων εἰς τὰς ἐπιγραφάς (tria nomina) συνάγομεν ὅτι οἱ duoniri ἀπαραιτήτως ἔπρεπε νὰ κέκτηνται τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν (civitas), νὰ εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει πολῖται τῶν ἀποικιῶν. Τρεῖς ἀπ' αὐτούς, ὁ [Vari- ni?]us [M]acedo, ὁ P. Antestius Amphio καὶ ὁ M. Antonius Theophilus, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐπώνυμου, πιθανώτατα ἦσαν ἐλληνικῆς καταγωγῆς, μάλιστα ὁ M. Antonius Theophilus, ὅστις διετέλεσε τὸ 15/4 π.Χ. duonir εἰς τὴν Πέλλαν, ἴσως ἀνῆκεν, ὅπως καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος Λέοντος⁵, εἰς τοὺς ἐλληνικῆς καταγωγῆς ὁπαδοὺς τοῦ Μ. Ἀντωνίου, τοὺς ἐκτοπισθέντας ἐξ Ἰταλίας ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐγκατασταθέντας εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας. Πάντως τὸ ὄνομά του δεικνύει ὅτι τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν οὗτος ἔλαβε διὰ τοῦ Μ. Ἀντωνίου. Εἰς τοὺς cursus honorum παρατηροῦμεν ὅτι ὁ τίτλος τοῦ duonir οὐδέποτε τίθεται ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ μετὰ τοὺς τίτλους ἄλλων ἀξιομάτων⁶. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι τὸ ἀνώτατον δημοτικὸν ἀξίωμα τοῦ duonir δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκτηθῇ πρὸ τῆς ἀναλήψεως μικροτέρων ἀξιομάτων, πρὸ

58/9, ἀρ. 4 [=RA, ἔ.ἀ. 234, ἀρ. 226] (ὁμοίως). AE, ἔ.ἀ. ἀρ. 5 [=RA, ἔ.ἀ. ἀρ. 227] (ὁμοίως).

¹ Zeitschr. f. Numism. 1911, 98 (30). H. G a e b l e r, ἔ.ἀ. 60, ἀρ. 2. 4. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 28/9, ἀρ. 49 [βλ. καὶ BCH 47 (1923), 166/7]. 29/30, ἀρ. 59 [βλ. καὶ BCH, ἔ.ἀ. 167]. BCH, ἔ.ἀ. 116, ἀρ. 1. AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1.

² H. G a e b l e r, ἔ.ἀ. 97 κέ., ἀρ. 20. 21. 22 (30/29 π.Χ.). 23. 24. 25 (25/4 π.Χ.). 26. 27 (20/19 π.Χ.). 28. 29 (15/4 π.Χ.).

³ D u c h e s n e - B a y e t, Mémoire sur une mission au mont Athos, Paris 1877, 73/4, ἀρ. 114 [=Δήμιτσα, ἀρ. 770] (Μετόχιον Δοχειαρίου). TAPA 1938, 65/6, ἀρ. 19 [=RA σειρ. 5η, 16 (1940), 251, ἀρ. 174]: [...] L. f. Rom(ilia) Severo, q., 11vir. [...d(e)] s. f. c.

⁴ Βλ. Mommsen, Gesammelte Schrift. III, 253. G. H u b e r t, Dict. d. ant., τόμ. 2ος, 419. L i e b e n a m, RE V, 1816. K ü b l e r, RE XIV, 436.

⁵ Βλ. ἀνωτέρω σ. 6.

⁶ Μόνον εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίπων CIL 3, 7342 οἱ Iiviri quinq(uenales) Philipp(is) προτάσσονται τοῦ ἱερατικοῦ τίτλου augur(es). Ἄλλ' ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ cursus honorum. Ἀπλῶς σημειοῦνται οἱ τίτλοι τῶν ἀξιομάτων, τὰ ὅποια εἶχον οἱ [...] Sermo καὶ Turpilius Vetidius κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἰδρύσεως τῆς cella natatoria (=ἰχθυοτροφείου) ὑπὸ τινος Ὀππίου Φρόντωνος, καθ' ὃ οὗτοι ὡς duoniri quinquennales καὶ augures ἐπαιζαν ρόλον τινά.

παντός τοῦ aedilis¹, τοῦ quaestor² (ἢ καὶ ἀμφοτέρων)³, τοῦ decurio⁴, θρησκευτικῶν ἢ ἄλλων ἀξιωμάτων καὶ τιμητικῶν ἀκόμη τίτλων⁵. Δὲν τηρεῖται ὁμως ἀπαρεγκλίτως ἡ διαδρομὴ ἀπὸ τοῦ μικροτέρου εἰς τὸ ἀνώτερον ἀξίωμα, πλὴν τῆς βασικῆς ἀρχῆς νὰ λαμβάνεται ὁ duumviratus μετὰ τὴν ἢ μετὰ τινὰ ἀξιώματα, πολιτικὰ καὶ θρησκευτικά. Οὕτως ὁ P. Insumenius Fronto ἔλαβε τὴν quaestura, ἀφοῦ προηγουμένως διετέλεσε duovir⁶, ὁ P. Marius Valens⁷ καὶ ἄλλος τις ἀγνώστου ὀνόματος⁸ ἐχρημάτισαν flamines (ὁ μὲν divi Antonini Pii, ὁ δὲ [divi] Augusti), προτοῦ λάβουν τὸν duumviratus, ἐνῶ ὁ Valerius Valens Ulpianus μετὰ ταῦτα⁹. Ὁ Turpilius Valens¹⁰ διετέλεσε praefectus fabrum, πρὶν ἐκλεγεῖν duovir, ἐνῶ ὁ ἀνωτέρω Valerius Valens Ulpianus κατοπιν. Μόνον ὁ τίτλος τοῦ munerarius ἀναγράφεται μετὰ τὸν τοῦ duovir. Ἐπειδὴ οὗτος κατὰ κανόνα εὐρίσκεται συνεξευγμένος μὲ τὸν duovir, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ duovir κατὰ τὸν χρόνον τῆς θητείας του διετέλει καὶ munerarius, δηλ. χορηγὸς ἀγώνων, τελουμένων εἰς τὴν ἀποικίαν. Παράλληλον παράδειγμα συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν κοινοτικὴν καὶ ἐπαρχιακὴν ὀργάνωσιν τῶν Μακεδόνων, δηλ. εἰς τὸν ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτην¹¹ καὶ εἰς τοὺς Φιλίππους εἰς τὸν [fla]men d[ivi] Vespasi[ani] καὶ τὸν munerarius¹². Περὶ τοῦ κατωτάτου ὀρίου ἡλικίας τῶν duoviri δὲν μᾶς παραδίδεται τὸ συγκεκριμένον. Ἄν λάβωμεν ὁμως ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ M. Caetronius Silianus μέχρι τοῦ 35 ἔτους, ὅποτε ἀπέθανεν, ἔλαβε τὸν duoviratus καὶ ἄλλα ἀξιώματα¹³, ἀντιθέτως δὲ ὁ P. Cornelius

¹ CIL 3, 14203, 41. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 28 κέ., ἀρ. 49. 50. BCH 47 (1923), 166, ἀρ. 1. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2.—Καὶ εἰς τὴν Ρώμην ἡ ἀπόκτησις τῆς aedilitas ἦτο μέγα προσὸν διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ὑποψηφίου εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦ ὑπάτου ἀξίωμα.

² CIL 3, 653. Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ. 73/4, ἀρ. 114. BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14. 350/1, ἀρ. 16. TAPA 1938, 65/6, ἀρ. 19. AE, ἔ.ἀ. 58/9, ἀρ. 4. 5.

³ Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ. BCH 61 (1937), 413, ἀρ. 6.

⁴ BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. RA, ἔ. ἀ. 34, ἀρ. 21.

⁵ CIL 3, 650. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50. BCH 62 (1938), 428 κέ., ἀρ. 9. 10. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1. 1950/51, 55 κέ., ἀρ. 2. 5.

⁶ CIL 3, 14203, 41.

⁷ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21.

⁸ BCH 62 (1938), 428, ἀρ. 9.

⁹ AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. [=RA 40 (1952), 234, ἀρ. 226].

¹⁰ AE 1950/51, 55, ἀρ. 2. [=RA 40 (1952), 233, ἀρ. 224].

¹¹ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικά 3 (1953-55), 25 κέ. 43 καὶ Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 5 (1961-1963), 66 κέ.

¹² CIL 3, 660. Βλ. καὶ P. Collart, Philippes 265.

¹³ AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 5. [=RA ἔ.ἀ. 234, ἀρ. 227].

Asper Attiarius Montanus μέχρι τοῦ 23 ἔτους μόνον τιμητικούς τίτλους ἔλαβε, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὰ *ornamenta duoviralicia*, καὶ διετέλεσεν εἰς τοὺς Φιλίππους *pontifex* καὶ *Flamen* ὄχι ὁμως *duovir*¹, θὰ πρέπει καὶ ἐδῶ νὰ ἴσχυεν ὅ,τι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας, εἰς τὰς ὁποίας κατώτατον ὄριον ἡλικίας ἐλογίζετο τὸ 25ον². *Duovir* ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆ τις ἐπανελημμένως³· εἰς τὸ Δῖον μαρτυρεῖται *duovir iterum* (=δῖς)⁴. Ἡ διάρκεια τῆς θητείας τοῦ ἀνωτάτου αὐτοῦ ἀξιωματοῦχου ἦτο, ὅπως καὶ τῶν λοιπῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων, ἐνιαυσία. Ἐπίσης ὁ θεσμὸς τῶν *duoviri quinquennales*⁵, δηλ. τῶν ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος ἐκλεγομένων δυνάδων διὰ τὴν ἀπογραφὴν τῶν πολιτῶν καὶ ἀποτίμησιν τῶν περιουσιῶν, ἴσχυε καὶ εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκὰς ἀποικίας⁶. Ὁ H. Gaebler⁷ καθορίζει τοὺς *duoviri quinquennales* τῆς Πέλλης διὰ τὰ ἔτη 30/29, 25/4, 20/19 καὶ 15/4 π.Χ. Καὶ ὁ *duovir quinquennalis* ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆ ἐπανελημμένως⁸.

Δυστυχῶς εἰς τὰς ἐπιγραφάς μας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἐπιτύμβιοι καὶ τιμητικάι, οὐδὲν ἀξιόλογον μᾶς παραδίδεται περὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν *duoviri*. Ἐκ τοῦ τίτλου ὁμως αὐτῶν: *duoviri iure dicundo*, τὸν ὁποῖον συνηθέστατα ἀπαντῶμεν εἰς τὰς ἐπιγραφάς, συμπεραίνομεν ὅτι οὗτοι εἶχον καὶ ποινικὴν δικαιοδοσίαν, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον αἱ ἀρμοδιότητες τῶν δὲν πρέπει νὰ διέφερον ἀπὸ τὰς τῶν *duoviri* τῶν ἄλλων ἀποικιῶν⁹.

¹ CIL 3, 650 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 980].

² Περὶ τοῦ ὀρίου ἡλικίας τῶν *duoviri* βλ. Liebenam, RE V, 1807/8.

³ Εἰς ἄλλας ἀποικίας ἢ διὰ δευτέραν, τρίτην κλπ. φοράν ἐκλογή δὲν εἶναι τιτὸ ἀσύνηθες. Βλ. π.χ. Liebenam, ἔ.ἀ. 1808/9.

⁴ Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50.

⁵ Περὶ τοῦ θεσμοῦ τούτου βλ. Liebenam, Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche, Leipzig 1900, 257 κέ. G. Hubert, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 1ος, 999 κέ. ἐν λ. *ensor municipalis* καὶ τόμ. 4ος, 804 ἐν λ. *quinquennales*. Abbott-Johnson, ἔ.ἀ. 59.

⁶ CIL 3, 7342. BCH 62 (1938), 428, ἀρ. 9 [=P. Collart, ἔ.ἀ. 262]: Πινίρι d.] [quinq(uennalis) Π...] (Φίλιπποι). H. Gaebler, ἔ.ἀ. 60, ἀρ. 2. 3. 4. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. AE 1937, 2, 528, ἀρ. 1 καὶ πιθανώτατα BCH 47 (1923), 166, ἀρ. 1 (Δῖον). H. Gaebler, ἔ.ἀ. 97 κέ., ἀρ. 20-29 (Πέλλα).

⁷ H. Gaebler, ἔ.ἀ. 97 κέ., ἀρ. 20-22: Nonius—Sulpicius (30/29 π.Χ.). 23-25: M. Fictorius - M. Septimius (25/4 π.Χ.). 26-27: C. Herennius—L. Titucius (20/19 π.Χ.). 28-29: M. Antonius Theophilus—P. Aebutius (15/4 π.Χ.).

⁸ Βλ. Liebenam, RE V, 1808, ἐν λ. *duoviri*.

⁹ Βλ. H. Schiller, Staats- u. Rechtsaltertümer, 177. Liebenam, ἔ.ἀ. 1820 καὶ Städteverwaltung, 256/7. G. Hubert, ἔ.ἀ. 999. Abbott-Johnson, ἔ.ἀ. 59 κέ. E. Kornemann, RE XVI, 623, B. Kübler-Π. Βιζουκίδου, ἔ.ἀ. 46. G. H. Stevenson, ἔ.ἀ. 172.

II. *Aediles*. Οὔτοι θεωροῦνται εἰς τὰς πόλεις ρωμαϊκοῦ καὶ λατινικοῦ δικαίου ὡς συνάρχοντες *minores* τῶν *duoviri*, δι' αὐτὸ συχνὰ μὲ τοὺς *duoviri* ἔχουν, πρὸ παντὸς εἰς τὰ *municipia*, τὴν κοινὴν ὀνομασίαν τέτρανδροι (*quattuoviri*). Ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς ὁμωνύμους ἄρχοντας τῆς Ρώμης καὶ τοὺς ἀγορανόμους τῶν ὑποτελῶν (*civitates stipendiariae*) καὶ τῶν ἐλευθέρων πόλεων τῆς Μακεδονίας¹. Δι' αὐτὸ εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικιῶν ὁ ὄρος ἀγορανόμος ἀντικαθιστᾷ τὸν λατινικόν². Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἔνδεκα *aediles* τῶν Φιλίππων³, ἄλλοι ἔνδεκα τοῦ Δίου⁴

¹ Περὶ τῶν ἀγορανόμων τῶν ὑποτελῶν καὶ ἐλευθέρων πόλεων τῆς Μακεδονίας ἔγινε λόγος ἀλλαχοῦ, Μακεδονικά 5 (1961-1963), 45 κέ.

² Βλ. AE 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 36, ἀρ. 4.

³ CIL 3, 654 καὶ 7335 [=Δήμιτσα, ἀρ. 877], 7345. 14203, 41 [βλ. καὶ Φ. Πέτσα, AE 1950/51, 62], 14206, 28. BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 4. 15. 18. 58 (1934), 457 κέ., ἀρ. 3 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 363, 5], 4 καὶ εἰκ. 3 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 363, 4], 61 (1937), 413, ἀρ. 6. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2.

⁴ Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 28/9, ἀρ. 49. 50. BCH 47 (1923), 166, ἀρ. 1. AE 1937, 2, 527 κέ., 1. 2: M. Pontius Auctus et M. Pontiu[s] | Iucundus, aed(iles), Libero Patri | et thiaso sacrum. Ὁ ἐκδότης τῆς ἐπιγραφῆς (Μακαρόνας, AE 1937, 2, 529) νομίζει ὅτι οἱ aed(iles) ἐδῶ δὲν εἶναι ἀξίωμα πολιτικόν, ἀλλὰ θρησκευτικόν, οἷον συναντῶμεν καὶ ἄλλοῦ εἰς λατρευτικοὺς συλλόγους (βλ. π.χ. CIL 3, 633I, 2 = Δήμιτσα, ἀρ. 934 = ILS, ἀρ. 5466. P. Collart, ἔ.ἀ. 269. 403). Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὴν προκειμένην καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐπομένας δεόν νὰ δεχθῶμεν ὅτι πρόκειται περὶ τῶν *aediles* τῆς πόλεως. Οἱ *aediles*, ὅπως καὶ οἱ ἀγορανόμοι τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, συνήθιζον ἐπ' εὐκαιρίας τῆς λήξεως ἢ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀρχῆς τῶν νὰ ἀναθέτου μνημεῖόν τι ἢ ἀφιέρωμα εἰς τοὺς θεοὺς ἢ εἰς τὴν πόλιν ἢ καὶ εἰς ἐξέχουσαν δημοτικὴν ἢ ἄλλην προσωπικότητα. Ἐδῶ μάλιστα οἱ ἀναθέται ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν ἀριθμὸν (2) τῶν *aediles* τῆς πόλεως.—AE 1948/49, Ἀρχ. χρον. 36, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 44 (1954), 170, ἀρ. 22. Βλ. καὶ REG 46 (1953), 144, ἀρ. 105]. 37, ἀρ. 5: Libero Patri et thiaso | L. Iulius Hyla et L. Aninius Pudens, aed(iles). Ὁ ἐκδότης (Νικ. Χ. Κοτζιάς) τῆς ἐπιγραφῆς συμπληροῖ τὸν συντεταγμένον τύπον aed. οὐχὶ ὀρθῶς διὰ τοῦ ρήματος aed(i-caverunt). Ἐν τούτοις, ἂν ἔπρεπε νὰ ἐννοηθῇ ρημά τι, θὰ ἤρμοζε μᾶλλον τὸ *dedicaverunt* (βλ. π.χ. CIL 3, 14206, 12 Καλαμπάκι Φιλίππων. Δήμιτσα, ἀρ. 191 Δίου). Δὲν εἶναι ὁμῶς ἀνάγκη. Τὸν συντεταγμένον τύπον aed. εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικιῶν συναντῶμεν πάντοτε ἀντὶ τοῦ πλήρους *aedilis*.—AE, ἔ.ἀ. ἀρ. 6: [...]us Postumus Obeverus (?) | [...]atri aedili Libero et thiaso | d(e)s(uis) f(aciendum) d(edit). Οὕτως ἐκδίδεται ἡ ἐπιγραφή ὑπὸ τοῦ Κοτζιά. Ὁ Κοτζιάς 38 πιστεύει ὅτι τὸ *aedilis* ἐδῶ ἐχρησιμοποιήθη ὄχι πρὸς δήλωσιν τοῦ γνωστοῦ πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ ἀξιώματος, τὸ ὁποῖον συχνὰ συναντῶμεν εἰς τὴν κοινοτικὴν ζωὴν τῶν Ρωμαίων ἀποίκων, ἀλλ' εἶναι προσωνομία, ἀποδομένη εἰς τὸν θεὸν Liber. Κατ' αὐτὸν δηλ. τὸ *aedilis* μαζὶ μὲ τὸ *pater* λαμβάνει εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν εὐρύτεραν καὶ γενικωτέραν ἔννοιαν, ἰσοδυναμοῦσαν «τῷ πατρὶ προστάτῃ καὶ πνευματικῷ ἀρχηγῷ Διονύσῳ». Οὕτω πιστεύει ὅτι δικαιολογεῖται καὶ ἡ ἀσυνήθης πρόταξις τοῦ *pater* τοῦ Liber. Ἐν τούτοις ταύτης χρῆσις τοῦ *aedilis* οὐδαμοῦ μαρτυρεῖται καί, καθ' ὅσον γνωρίζω, οὐδέποτε τίτλοι δημοκρατικῶν ἀξιωμάτων ἐδόθησαν εἰς θεοὺς. Ἀλλὰ καὶ γραμματικῶς ἡ θέσις

καὶ εἰς τῆς Κασσανδρείας¹.

Οἱ aediles ἀπετέλουν καὶ εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας συναρχίαν δύο ἀνδρῶν², ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀγορανόμους τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας, οἵτινες ἦσαν πλείονες τῶν δύο. Ἡ διάρκεια τῆς θητείας τῶν ἦτο ἐνιαύσιος, ὅπως καὶ τῶν δυνάδρων, τῶν *collegae maiores*. Τὸ ἀξίωμα τοῦ aedilis, καθὼς βλέπομεν εἰς τοὺς *cursus honorum* τῶν ἀρχόντων, ἐλαμβάνετο συνήθως πρῶτον κατὰ σειράν, ἀπετέλει τρόπον τινὰ τὸν εἰσαγωγικὸν βαθμὸν εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως. Μόνον τιμητικοὶ τίτλοι³ καὶ ἱερατικὰ ἀξιώματα⁴, διὰ τὰ ὅποια δὲν ἀπητεῖτο ὄριον ἡλικίας, ἦτο δυνατόν νὰ δοθοῦν πρὸ τῆς aedilitas. Οἱ στρατιωτικοὶ τίτλοι, οἱ ὅποιοι συνήθως τίθενται ἐν ἀρχῇ⁵, δὲν ἀνήκουν εἰς τοὺς *cursus honorum* τῶν ἀξιωματούχων τῶν ἀποικιῶν. Τὰ ἄλλα ἀξιώματα, τὰ ὅποια λαμβάνονται μετὰ τὴν aedilitas, δὲν ἀκολουθοῦν σταθερὰν σειράν. Οὕτως οἱ [...] *Picenus*, *Gn. Domitius Secundus* καὶ *M. Gellius* μετὰ τὴν aedilitas ἔλαβον ἀμέσως τὸ ἀξίωμα τοῦ *duovir* εἰς τὸ Δῖον,⁶ ὁ [*Varin*]ius(?) [*M*]acedo εἰς τοὺς Φιλίπ-

τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ μετὰ τῶν προσωνυμιῶν τοῦ *pater aed(ilis) Liber* εἶναι ἀσυνήθης καὶ παντελῶς ἀφύσικος. Εἰς τὰς πηγὰς μας ὄχι μόνον τὸ *pater* κατὰ κανόνα ἀκολουθεῖ τὸ *Liber* (βλ. π.χ. *P. Collart*, ἔ. ἀ. 415, 4), ἀλλὰ καὶ τιμητικοὶ τίτλοι καὶ προσωνυμίαι τοῦ θεοῦ πάντοτε τίθενται μετὰ τὸ *Liber Pater*, π.χ. *Liber Pater Tasibastenus*: *CIL* 3, 703 [=Δήμιτσα, ἀρ. 1057=BCH 24 (1900), 312, ἀρ. 4. Βλ. καὶ BCH 47 (1923), 61]. 704 [=Δήμιτσα, ἀρ. 1058 = BCH, ἔ. ἀ. ἀρ. 5=ILS, ἀρ. 4059], *L(iber) Pater deus opt(imus)* (βλ. *P. Collart*, ἔ. ἀ. 415, 5). Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ τὸ aedilis εἰς τὸν *Liber*. Μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τοῦτο καὶ ἐδῶ ἔχει τὴν συνήθη σημασίαν καὶ ἀναφέρεται ὄχι εἰς τὸν *Liber*, ἀλλ' εἰς προηγούμενον πρόσωπον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατὰ δοτικὴν δὲν ἐσώθη εἰς τὴν ἐπιγραφὴν εἰμὴ μόνον τὰ γράμματα [...]TRI. Δυνατὸν τὸ πρόσωπον τοῦτο νὰ εὑρίσκετο εἰς συγγενικὴν σχέσιν πρὸς τὸν ἀναθέτην ἢ τοὺς ἀναθέτας: [*ra-ἢ fra*]tri. Ἡ ἀνάθεσις μνημείου (ἐδῶ βωμίσκου) εἰς θνητοὺς καὶ εἰς τὸν θεὸν *Liber* μαζί δὲν εἶναι ἀσυνήθης· πλὴν τούτου συχνὰ ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἀποικίαν τοῦ Δίου *Libero Patri et thiaso*, *Libero et thiaso*, *Διονύσω καὶ θιάσω*, εἰς δὲ τοὺς Φιλίππους *Διονύσω* [...]οίω καὶ *Τριπολίταις*. Ἐπίσης καὶ τὸ ἀνύπαρκτον *OBEVERVS* θὰ πρέπει ἴσως νὰ ἀναγνωσθῇ *ETSEVERVS* (=et Severus). Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιγραφὴ ἠδύνατο νὰ ἀποκατασταθῇ οὕτω πως: [...]us Postumus et Severus | [...]tri, aedili, Libero et thiaso | d(e) s(uis) f(aciendum) d(ederunt). AE, ἔ. ἀ. 37, ἀρ. 7: T. Granius Feti[us], | aed(ilis), Lib(ero) Patri et | thiaso d(e) s(uis) f(aciendum) c(uravit).

¹ *Duchesne-Bayet*, ἔ. ἀ. 73/4, ἀρ. 114 [=Δήμιτσα, ἀρ. 770].

² Βλ. AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1. 1948/49, Ἀρχ. χρον. 36, ἀρ. 5.

³ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21.

⁴ Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 29/30, ἀρ. 50.

⁵ Βλ. π.χ. BCH 57 (1933), 354/5, ἀρ. 20. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. 5. Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 28/9, ἀρ. 49.

⁶ Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 28/9, ἀρ. 49. 50. BCH 47 (1923), 166, ἀρ. 1.

πους και ό M. Valerius Ruga εις την Κασσάνδρειαν την quaestura και έν συνεχείᾳ τόν duumviratus¹, άλλ' ό P. Insumennius Fronto εις τούς Φιλίππους πρώτον τόν duumviratus iur(e) di[c(undo)] και έπειτα την quaestura², ό P. Turpilius Valens την praefectura fabrum και έπειτα τó άξίωμα τού duovir i.d. Philippis³. Ό P. Marius Valens διετέλεσε πρώτον aedilis i.d. Philipp(is) και έπειτα κατά σειράν decurio, flamen divi Antonini Pii, Πνir και munerarius και τέλος ό P. Antestius Amphio εις τó Διον augur και έπειτα duovir quinquennialis⁴. Και διά τούς aediles ίσχυεν ό,τι είπομεν περι τών duoviri, ώφειλον δηλ. ούτοι νά ειναί Ρωμαίοι πολίται, άδιαφόρως άν ήσαν ρωμαϊκής ειτε ιταλικής καταγωγής ή ήσαν έλληνικής τοιαύτης. Όλοι πάντως άνήκον εις την άριστοκρατιαν τού τόπου. Αί όρμοδιότητες τών aediles ήσαν πολύ ευρύτεραι τών τών άγορανόμων τών έλληνικών πόλεων. Είχον δηλ. αύτοι την άστυνομικήν έποπτείαν επί τής άγοράς, τόν έφοδιασμόν τής κοινότητος με σιτηρά και την επιμέλειαν αύτών (cura annonae), την επίβλεψιν τών λουτρών και την έποπτείαν επί τών οικοδομών και τών όδών τής κοινότητος, την εκμίσθωσιν τών δημοσίων κτημάτων και την διενέργειαν τών άγγαριών (cura urbis), την φροντίδα διά την τέλεσιν τών άγώνων (cura ludorum) κλπ.⁵ Προσέτι είχον και αύτοι ποινικήν δικαιοδοσίαν, καθώς συμπεραινομεν εκ τού τίτλου aedilis i(ure) d(icundo)⁶. Έν άντιθέσει πρós τούς duoviri, οί όποιοι, όπως είδομεν, ήσαν οί επώνυμοι άρχοντες τής κοινότητος, ούτοι δέν είχον, φαίνεται, τοιούτον δικαίωμα. Όπως όλοι οί άρχοντες, ούτω και οί aediles δικαιούνται νά ανεγείρουν μνημείον ή νά προσφέρουν άφιέρωμα εις τούς θεούς⁷ κατά την άνάληψιν τών καθηκόντων ή επί τή λήξει τής άρχής των, έγκρίνουν την κατασκευήν δημοσίου έργου και πολλάκις μεριμνοϋν δι' ιδίων έξόδων περι αύτου⁸.

III. *Quaestores*. Είναί οί τρίτοι κατά σειράν άρχοντες εις τās άποικίας. Οί quaestores διαχειρίζονται τó ταμείον τής πόλεως και κατά τούτο άντιστοιχοϋν πρós τούς ταμίας τών έλληνικών πόλεων. Μέχρι σή-

¹ BCH 61 (1937), 413, άρ. 6. Duchesne-Bayet, έ.ά.

² CIL 3, 14203, 41. Βλ. και AE 1950/51, 62.

³ AE 1950/51, 55, άρ. 2 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 233, άρ. 224].

⁴ AE 1937, 2, 527/8, άρ. 1. [=RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, άρ. 21].

⁵ Βλ. Kubitschek, RE I, 448 κέ. G. Hubert, έ.ά., τόμ. 1ος, 100/1 έν λ. aediles coloniarum et municipiorum. Liebenam, Städteverw. 265. R. Cagnat, Cours d' épiqr. lat., έκδ. 4η, 359. Kübler-Βιζουκίδου, έ.ά. 49. E. Kbrnemann, RE XVI, 623/4. Stevenson, έ.ά. 172.

⁶ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, άρ. 21.

⁷ BCH 58 (1934), 457 κέ., άρ. 3. 4. AE 1937, 2, 529, άρ. 2. 1948/9, 'Αρχ. Χρον. 36 κέ., άρ. 4. 5. 7.

⁸ Γ. Οίξονόμου, έ.ά. 29/30, άρ. 50.

μερον γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἑννέα quaestores τῶν Φιλίππων¹ καὶ δύο τῆς Κασσανδρείας². Ἐκ τοῦ Δίου καὶ τῆς Πέλλης οὐδεὶς μαρτυρεῖται. Ἡ ἀπουσία τῶν quaestores ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν δύο ἀποικιῶν πιθανὸν νὰ εἶναι τυχαία, δυνατόν ὅμως καὶ νὰ μὴ ὑπῆρχον τοιοῦτοι ἄρχοντες εἰς αὐτάς. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι καὶ ἀπὸ ἄλλας ἀποικίας ἔλειπον οἱ κοινοτικοὶ οὗτοι ἄρχοντες, τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἐτέλουν ἄλλοι ἄρχοντες, π.χ. εἰς τῶν aediles εἰς τὸ Ἄρπινον ἢ οἱ duoviri εἰς τὴν Πομπηϊαν³. Ὁ συνήθης τίτλος, τὸν ὁποῖον φέρουν οἱ ἄρχοντες αὐτοί, εἶναι quaestor (καὶ συντετμημένως q. ἢ quaest.)⁴, ἅπαξ δὲ ἀπαντᾷ εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ ὁ πληρέστερος quaest(or) col(oniae) Philipp(is)⁵. Ὅπως ἡ aedilitas, καὶ ἡ quaestura ἐθεωρεῖτο εἰσαγωγικὸς βαθμὸς διὰ τὴν περαιτέρω σταδιοδρομίαν τῶν ὑπαλλήλων τῆς πόλεως⁶. Οἱ ὑποψήφιοι ὅμως ἐπρωτίμων τὴν λαμπροτέραν καὶ πολλὰ ὑποσχομένην διὰ τὴν μετέπειτα ἐξέλιξιν τῶν aedilitas παρὰ τὴν quaestura⁷. Ἐν ἡ περιπτώσει οὗτοι κατὰ τὴν ὑπαλληλικὴν τῶν σταδιοδρομίαν ἐλάμβανον καὶ τὰ δύο ἀξιώματα, ἀνεδεικνύοντο πρῶτον aediles καὶ ἔπειτα quaestores εἴτε ἐν συνεχείᾳ εἴτε μετὰ τὴν λήψιν ἄλλων ἀξιωμάτων⁸. Τὴν σταθερὰν ὅμως θέσιν τῆς aedilitas νὰ τίθεται ἐν ἀρχῇ εἰς τοὺς cursus honorum δὲν παρατηροῦμεν εἰς τὴν quaestura. Οὕτως ὁ L. Decimius, ὁ M. Caetronius Silianus, ὁ C. Valerius Valens Ulpianus, ὁ [. Varin]ius⁹ [M]acedo καὶ ὁ [...] Flaccus εἰς τοὺς

¹ CIL 3, 653 [=BCH 24 (1900), 311]. 14203, 41 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 262]. BCH 47 (1923), 88, ἀρ. 6 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 264]. 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14. 16. 61 (1937), 413, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 12 (1938), 324, ἀρ. 52]. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 22. AE 1950/51, 56 κέ., ἀρ. 3. 4. 5 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 234, ἀρ. 225. 226. 227].

² Duchesne - Bayet, ἔ.ἀ. 73/4, ἀρ. 114. TAPA, ἔ.ἀ. 65/6, ἀρ. 19 [=RA σειρ. 6η, 16 (1940), 251, ἀρ. 174].

³ Βλ. π.χ. Liebenam, ἔ.ἀ. 265/6. Ch. Lécrivain, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 4ος, 801.

⁴ CIL 3, 653. 14203, 41. BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14. 16. 61 (1937), 413, ἀρ. 6. RA σειρ. 6η 16 (1940), 251, ἀρ. 174. 33 (1949), 34, ἀρ. 22. AE 1950/51. 58 κέ., ἀρ. 4. 5.

⁵ AE 1950/51, 56/7, ἀρ. 3.

⁶ Βλ. CIL 3, 653. BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. 5. TAPA 1938, 65/6, ἀρ. 19. Τιμητικοὶ τίτλοι καὶ στρατιωτικοὶ βαθμοί, οἱ ὅποιοι μνημονεύονται τυχὸν εἰς τοὺς cursus honorum πρὸ τοῦ quaestor, δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν (βλ. ἀνωτέρω 41 κέ.).—Καὶ εἰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας ἢ ἀπόκτησις τῆς quaestura δίδει τὸ δικαίωμα εισόδου εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινοτικὰς ἀρχάς. Βλ. H. Schiller ἔ.ἀ. 178. Ch. Lécrivain, ἔ.ἀ. 801.

⁷ Τοῦτο γίνεται καταφανὲς ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀξιωματούχων, οἱ ὅποιοι ἔλαβον τὴν aedilitas ἢ τὴν quaestura κατὰ πρῶτον. Οἱ πρῶτοι ἀνέρχονται εἰς 16, ἐνῶ οἱ λαβόντες τὴν quaestura τὸ πρῶτον εἶναι μόλις 7.

⁸ Βλ. CIL 3, 14203, 41. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 770. BCH 61 (1937), 413, ἀρ. 6.

Φιλίππους¹ και οι M. Valerius Ruga και [...] L. f. Severus εις την Κασσάνδρειαν² ανεδείχθησαν πρώτον quaestores και ακολουθως duoviri, άλλ' ό P. Insumennius Fronto εις τους Φιλίππους πρώτον duovir i.d. και έπειτα quaestor³. Επίσης ό C. Valerius Valens Ulpianus εξελέγη πρώτον quaestor και ακολουθως κατά σειράν duovir i.d., praefectus fabrum κλπ., ό C. Graecinius Firminus όμως πρώτον decurio και έπειτα quaestor col(oniae) Philipp(ensium)⁴.

Εις επιγραφάς των Φιλίππων συναντώμεν αξιωματούχόν τινα με τους τίτλους quaestor pro praetore (ή πληρέστερον quaestor pro praetore provinciae Macedoniae) και curator rei publicae Philippensium⁵. Ως δεικνύει ό τίτλος pro praetore provinciae Macedoniae, ό αξιωματούχος ούτος δέν ήτο κοινοτικός άρχων, αλλά κρατικός υπάλληλος, αποστελλόμενος υπό της κεντρικής διοικήσεως ως βοηθός του έκάστοτε διοικητού της έπαρχίας (pro consule ή pro praetore) και έχων την διαχείρισιν των οικονομικών αυτής⁶. Εις την Μακεδονίαν μάς είναι γνωστός από της ιδρύσεως της έπαρχίας με τον τίτλον quaestor provinciae Macedoniae⁷ ή quaestor pro praetore (provinciae Macedoniae)⁸ ή quaestor pro consule⁹ ή άπλως quaestor¹⁰. Εις τον κρατικόν τουτον υπάλληλον, όταν πε-

¹ CIL 3, 653. BCH 57 (1933), 348, άρ. 14. 16. 61 (1937), 413, άρ. 6. AE 1950/51, 58, άρ. 4. 59/60, άρ. 5.

² Duchesne - Bayet, έ.ά. TAPA 1938, 65/6, άρ. 11. Βλ. και RA σειρά 6η, 16 (1940), 251, άρ. 174.

³ CIL 3, 14203, 41.

⁴ AE 1950/51, 56/7, άρ. 3 [=RA σειρά 6η, 40 (1952), 234, άρ. 225].

⁵ BCH 47 (1923), 88, άρ. 6. 56 (1932), 192 κέ., άρ. 1. 57 (1933), 313 κέ., άρ. 1. 6. 11. 12. 62 (1938), 409/10, άρ. 1. Βλ. και P. Collart, έ.ά. 264.

⁶ Περί του ρωμαϊκού τούτου άρχοντος βλ. Ch. Lécrivain, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 4ος, 800. Kübler-Βιζουκίδου, έ.ά. 37. G. H. Stevenson, έ.ά. 85/6. A. Piganiol, Histoire de Rome, 323 και ειδικώς διά την έπαρχίαν Μακεδονίαν J. A. O. Larsen, Roman Greece εν An Economic Survey of Ancient Rome του T. Frank 1938, 328. H. Gaebler, έ.ά. 3, 1, 6-8. Geyer, RE XIV, 764 κέ. και Δ. Κανατσούλη, Μακεδονική προσωπογραφία (passim, βλ. εύρετήριο εν. λ. quaestor).

⁷ CIL 6, 1373. 9, 158. IG XII, 8, 214. ILS, άρ. 1052. 1056. 4055. H. Gaebler, έ.ά. 7.

⁸ ILS, άρ. 1026. 1070. 8977. IGR 3, 470. 554. BCH 57 (1933), 313 κέ., άρ. 1. 6. 11. 12. 62 (1938), 409/10, άρ. 1.

⁹ Historia 2 (1953), 213.

¹⁰ H. Gaebler, Zeitschr. f. Numism. 23 (1902), 161 και Die antiken Münzen, έ.ά. 197-211. 213. Εις τας ελληνικάς επιγραφάς υπάρχει ό αντίστοιχος ελληνικός όρος: ταμίας, Π. Παπαγεωργίου, Άλήθεια 23 Οκτωβρίου 1906, άρ. 31. Ditt. Syll. II^a, 700. Μακεδόνων ταμίας, H. Gaebler, Die ant. Münzen 197-201. ταμίας και άντιστράτηγος έπαρχίας Μακεδονίας, IGR, άρ. 703. [ταμ]εύσας Μακεδονίας, IG II³, 3621 [=SEG 12 (1955), 48/9, άρ. 151].

ρι τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἤρχισε νὰ ἀσκῆ ἔλεγχον ἐπὶ τῆς κοινοτικῆς διοικήσεως καὶ ἰδιαίτερος ἐπὶ τῶν οικονομικῶν τῶν πόλεων διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ θεσμοῦ τοῦ *curator rei publicae* (τοῦ *λογιστοῦ*)¹, ἀνετίθεντο ἐνίοτε, ἴσως λόγῳ τῆς κτηθείσης πείρας περὶ τὰ οικονομικά, καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ *curator rei publicae* τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων καὶ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν. Ὀνομαστὸς *quaestor pro praetore et curator rei publicae Philippensium* τῶν χρόνων τοῦ Μ. Αὔρηλιου ἦτο ὁ *C. Modius Laetus Rufinianus*². *Curatores rei publicae* διωρίζοντο καὶ ἄλλοι ἀνώτατοι ἐπαρχιακοὶ καὶ κοινοτικοὶ ὑπάλληλοι ὄχι μόνον οἱ *quaestores* τῶν ἐπαρχιῶν. Οὕτως ὁ Μάρκος Οὐλίπιος Ἄννιος Κυῖντιανός, ἀνθύπατος τῆς Μακεδονίας, διετέλεσε *λογιστῆς* (= *curator rei publicae*) τῆς [Βουθρ]ωτίων κολωνείας³, ὁ Τ. Αἴλιος Γεμείνιος Μακεδόν, ὅστις ὑπῆρξε πολιτάρχης τῆς Θεσσαλονίκης, ὁμοίως *λογιστῆς τῆς πρὸς τῷ Ἴονίῳ κόλπῳ Ἀπολλωνίας*⁴.

Οἱ *duoviri*, οἱ *aediles* καὶ οἱ *quaestores* εἶναι οἱ ἀνώτεροι ἄρχοντες τῶν ἀποικιῶν. Πλὴν τούτων εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας συναντῶμεν, ὅπως εἶπομεν, καὶ ἄλλους ἀξιωματούχους, κοινοτικούς καὶ κρατικούς· μερικοὶ ἀπ' αὐτοῦς ἐτέλουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων ἀρχόντων τῶν ἀποικιῶν. Οὗτοι εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

1) *Irenarchae*. Οἱ ἀξιωματοῦχοι οὗτοι ἀπαντοῦν εἰς τοὺς Φιλίππους⁵ καὶ εἰς μίαν μὴ ρωμαϊκὴν πόλιν, εἰς τὴν Βέροϊαν⁶. Ἡ παρουσία αὐτῶν εἰς μίαν ρωμαϊκὴν ἀποικίαν καὶ εἰς μίαν ὑποτελεῖ πόλιν τῆς ἐπαρχίας δεικνύει ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος ἦτο κοινὸς δι' ὅλας τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας. Τὸν συναντῶμεν ἀπὸ τοῦ 2ου τοῦλάχιστον μ.Χ. αἰῶνος καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ πιθανώτατα εἰσήχθη ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως. Ἡ εἰρηναρχία ἦτο μᾶλλον λειτουργία (*munus*) παρὰ ἀρχὴ (*magistratus, honor*)⁷, ἔργον δὲ αὐτῆς ἦτο ἡ ἀστυνομικὴ ἐπί-

¹ Περὶ τῶν *curatores rei publicae* βλέπε κατωτέρω σ. 49/50.

² Βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 946.

³ L. M. Ugolini, *Albania Antica*, τόμ. 3ος, 208/9.

⁴ Π. Παπαγεωργίου, ἔ.ἀ. ἀρ. 6 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 30. Βλ. καὶ SEG 2 (1924), 71, ἀρ. 410. H. Thiersch, *Gött. Nachr.* II, 10, 235 κέ.

⁵ BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10 : L. Valerio L. fil(io) | Volt. Prisco, | orn(amentis) dec(urionatus) hon(orato), | dec(urioni), irenar(chae), Πιvijr(o) iur(e) d(i-cundo), munera|rio, cultores | deor(um) Serapis [et] Isis. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 262.

⁶ RA 37 (1900), 490, ἀρ. 132 [=BSA 18 (1911/12), 148/9, ἀρ. 7]. Διὰ τὴν εἰρηναρχίαν ὡς θεσμὸν τῶν μακεδονικῶν πόλεων βλ. Μακεδονικά, τόμ. 5ος, 48/9.

⁷ O. Hirschfeld, *Die Sicherheitspolizei im röm. Kaiserreich* ἐν S-B. Berl. Akad. 1891, 2, 869. R. Cagnat, *Dict. d. ant. gr. et rom.*, τόμ. 3ος, 572 ἐν λ. *irenarcha*. P. Paff, RE IX, 2033 ἐν λ. *Irenarcha*.

βλεψις καὶ ἡ διατήρησις τῆς εὐταξίας καὶ ἀσφαλείας τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς τῆς. Ὁ εἰρηνάρχης δὲν ἐκλέγεται ὑπὸ τῆς πόλεως, ὅπως οἱ ἄλλοι ἄρχοντες, ἀλλὰ διορίζεται ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου διοικητοῦ βάσει καταλόγου δέκα ἀνδρῶν, ὑποβαλλομένου εἰς αὐτὸν κατ' ἔτος ἐκ μέρους τῆς κοινότητος¹, ὑπάγεται ὁμοῦ εἰς τοὺς ἀνωτέρους ἄρχοντας τῆς ἀποικίας, πιθανῶς εἰς τοὺς *duoviri iure dicundo*.

2. *Munerarii*. Οὗτοι ἀπαντοῦν συχνότερον, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους. Μέχρι σήμερον μᾶς εἶναι γνωσταὶ 6 ἐπιγραφαὶ τῶν Φιλίππων καὶ τῆς περιοχῆς των². Ἐκ τούτων μία ἀνήκει εἰς τοὺς ἀμέσους μετὰ τὸν Βεσπασιανὸν χρόνους, ἄλλη εἰς τὴν μετὰ τὸν Ἀντωνίνον Πῖον ἐποχὴν καὶ τρίτη εἰς τὸ τέλος τοῦ 2ου ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος³. Καλύπτουν δηλ. τοὺς τρεῖς αὐτοκρατορικοὺς αἰῶνας. Ὁ τίτλος τοῦ ἀξιωματοῦχοῦ αὐτοῦ εἶναι *munerarius* καὶ συντετμημένως *mun.* ἢ *muner.* Ἐνίοτε προστίθεται εἰς αὐτὸν καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἀποικίας: *Philippis*⁴. Οἱ *munerarii* ἦσαν οἱ διοργανῶται καὶ χορηγοὶ τῶν κοινοτικῶν ἀγῶνων (θηριομαχιῶν, μονομαχιῶν), ἦσαν δηλ. οἱ ἀγωνοθέται τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων. Ἐπειδὴ ὁ τίτλος εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μας κατὰ κανόνα σχεδὸν εὐρίσκειται παρὰ τὸν τίτλον τῶν *duoviri* καὶ ἅπαξ παρὰ τὸν *flamen divi Vespasiani*, δέον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὰς ἀποικίας συνήθιζον νὰ ἀναθέτουν καὶ τὰ καθήκοντα τῶν *munerarii* εἰς κοινοτικούς ἄρχοντας, πρὸ παντὸς εἰς τοὺς *duoviri*. Ἄν ἐκτὸς τούτων καὶ ἰδιῶται ἀποικοὶ προεχειρίζοντο εἰς *munerarii*, εἰς τὰς πηγὰς μας μέχρι σήμερον τοῦλάχιστον δὲν μαρτυρεῖται. Δὲν εἶναι δυνατόν ὁμοῦ νὰ ἀπεκλείοντο, καθ' ὅσον καὶ εἰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας ἀπαντοῦν *munerarii*, χωρὶς νὰ ἔχουν ταυτοχρόνως ἄλλο ἀξίωμα⁵. Ἡ κατὰ προτίμησιν ἀνάληψις τοῦ λειτουρ-

¹ R. Cagnat, ἔ.ἀ. Pfaff, ἔ.ἀ. 2034. Βλ. καὶ A. H. M. Jones, ἔ.ἀ. 212. P. Collart, ἔ.ἀ. 213, 3.

² CIL 3, 659 [=Δήμιτσα, ἀρ. 957=ILS, ἀρ. 7189]: C. Vibius C. fil. Vol. Daphnus | orn. dec. hon. an. V, m. IX h.s.e. | C. Vibius C. fil. Vol. Florus, dec., | Hvir et munerarius Philippis | fil. kariss. f. c. 660: [fla]men d[ivi] | Vespasi[ani], | munerarius | it[er]um. BCH 61 (1937), 413, ἀρ. 6: [Varini]o ? [f. | Vol. M]acedo[ni], ae]d. q., Hvir. i. d. Philippis], munerari[o] | [Pup]illae Vari[niae] | [M]acedonia et Pro[c]ula | [P]atri ex testam. eius [P.C.]. 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10: L. Valerio L. fil. | Volt. Prisco, | orn. dec. hon., | dec., irenar(chae), Hvir. iur. d., munerario, cultores | deor. Serapis [et] | Isis. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21: P. Marius P. f. Volt. Valens, or. | dec. hon., aed. i. d. Philipp., dec., flamen | divi Antonini Pii, Hvir, mun(erarius). AE 1950/51, 59/60, ἀρ. 5: M. Caetronius M. [f.] | Vol. Silianus, orn. d[ec.] | hon., q., Hvir i. d., muner(arius) P[hil.], | an. XXXVII, h.s.e. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 273. 383.

³ Βλ. CIL 3, 660. BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. RA, ἔ.ἀ. ἀρ. 21.

⁴ RA, ἔ.ἀ. AE 1950/51, 59/60, ἀρ. 5.

⁵ K. Schneider, RE XVI, 565.

γήματος τούτου ἐκ μέρους τῶν ἀνατάτων ἀρχόντων τῆς ἀποικίας εἶναι εὐνόητος, διότι αἱ ὑποχρεώσεις τῶν *munerarii*, ὡς ἡ ὀργάνωσις τῶν ἀγῶνων καὶ πρὸ πάντων ἡ χρηματοδότησις αὐτῶν, ἦσαν δυσβάστακτοι καὶ μόνον ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς τὰς ἐπιφανεστάτας καὶ εὐπορωτάτας οἰκογενείας τοῦ τόπου ἠδύναντο νὰ τὰς φέρουν εἰς πέρας καὶ αὐτοὶ συνήθως ἐλάμβανον τὸ ὑπατον ἀξίωμα τοῦ τόπου. Τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν συναποκομίζομεν, ἂν ρίψωμεν ἓνα βλέμμα εἰς τοὺς *cursus honorum* τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν¹. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸ ἴδιον πρόσωπον ἠδύνατο νὰ προχειρισθῆ ἑπανελημμένως *munerarius*· εἰς τὰς πηγὰς μας μαρτυρεῖται εἰς *munerarius iterum* (=τὸ δεύτερον)². Καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ *munerarius* ἦτο λειτουργία καὶ ὄχι ἀρχή.

3. *Tabularii*. Οἱ *tabularii* ἦσαν δημόσιοι ὑπάλληλοι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐμπειστημένοι μὲ τὴν τήρησιν τοῦ ἀρχείου τῆς πόλεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἐφυλάσσοντο τὰ διάφορα διοικητικὰ ἔγγραφα, τὰ διατάγματα τῆς κοινότητος, αἱ δημόσιαι καὶ ἰδιωτικαὶ πράξεις, αἱ ὑποθήκαι τῶν πολιτῶν. Ἄντεστοίχουν πρὸς τοὺς *γραμματοφύλακας* (ἢ *ἀρχαιοφύλακας* ἢ *χρεωφύλακας*) τῶν ἐλληνικῶν πόλεων³. Ἐκ τῶν ἀξιωματῶν αὐτῶν, δυστυχῶς, μᾶς εἶναι γνωστὸς μόνον εἷς εἰς τὸ Δῖον, ὁ *col(oniae) Diensis tabularius*⁴. Ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας γνωρίζομεν ἓνα «ἀπὸ ταβου[λαρίων]» τῆς Θεσσαλονίκης⁵ καὶ ἓνα «βοηθὸν ταβλαρίου» τῆς ἰδίας πόλεως⁶.

Δύο κοινοτικοὶ ἀξιωματοῦχοι, οἱ δημόσιοι ἰατροὶ (*medici*) καὶ οἱ γυμνασιάρχοι, ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὰς ἐλληνικὰς πόλεις⁷. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐξ αὐτῶν προῆλθον οἱ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν.

4. Οἱ *medici* ἦσαν δημόσιοι ἰατροὶ, ἐκλεγόμενοι καὶ μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τῶν κοινοτήτων. Οὗτοι ἤσκουν τὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν ἄλλων ἰατρῶν τῆς κοινότητος, ἐνδιεφέροντο διὰ τὴν δημοσίαν ὑγείαν, παρεῖχον δωρεὰν ἰατρικὴν περίθαλψιν εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ἐπιστοποιοῦν τὰς αἰτίας ὑπόπτων θανάτων ἢ σωματικῶν βλαβῶν, βιαίως προσγενομένων⁸.

¹ Βλ. ἀνωτέρω σ. 46, ὑποσημ. 2 ἐπιγραφὰς τῶν *munerarii*.

² CIL 3, 660.

³ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 5 (1961-63), 45.

⁴ A. Plassart, BCH 47 (1923), 166. Περί τῶν *tabularii* ἐν γένει βλέπε G. Lafaye, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 5ος, 1, 19 ἐν λ. *tabularius*. Sachers, RE IV, 2R, 1969 ἐν λ. *tabularius*.

⁵ Duchesne-Bayerl, ἐ.ἀ. 33, ἀρ. 41 [=Δήμιτσα, ἀρ. 506]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 1511.

⁶ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 19 Ἰουλίου 1906, ἀρ. 13 [=BCH 37 (1913), 110, ἀρ. 23]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐ.ἀ. ἀρ. 449.

⁷ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, ἐ.ἀ. 51 κέ. 64/5.

⁸ Βιβλιογραφίαν περὶ τῶν δημοσίων ἰατρῶν βλ. εἰς Δ. Κανατσούλη, Ἡ

Σήμερα γνωρίζομεν μόνον δύο *medici* ἐξ ἐπιγραφῶν τῶν Φιλίππων, τὸν Κ. Μόφιον Εὐήμερον (Q. Mofius Euhemerus) καὶ τὸν Γ. Βελλεῖον Πλάτωνα (C. Velleius Plato)¹. Οὗτοι, ὡς δεικνύει τὸ ἐπώνυμόν των (cognomen), ἦσαν ἐλληνικῆς προελεύσεως, ὁ εἰς μάλιστα ὁ C. Velleius Plato, ἀνῆκεν εἰς μεγάλην ἐκρωμαῖσθεισαν οἰκογένειαν τῶν Φιλίππων, εἰς τοὺς Βελλεῖους². Οἱ *medici*, λόγῳ τῆς εἰδικότητός των, δὲν πρέπει νὰ ἐξελέγοντο, ὅπως οἱ ἄλλοι ἄρχοντες τῶν ἀποικιῶν. Μᾶλλον πρέπει νὰ ἀνενεώνετο ἢ θητεία των κάθε ἔτος μέχρι ἀνακλήσεως τοῦ διορισμοῦ των.

5. *Γυμνασίαρχοι*. Ἐκ τῶν γυμνασιάρχων γνωρίζομεν σήμερον μόνον ἓνα, τὸν Κό(ἴντον) Φλάβιον Ἑρμαδίωνα, καὶ τοῦτον πάλιν ἐξ ἐλληνικῶν ἐπιγραφῶν τῶν Φιλίππων³. Καὶ αὐτός, καθὼς βλέπομεν εἰς τὸ *cognomen* του, ἦτο ἐλληνικῆς καταγωγῆς, ἐκ δὲ τοῦ τίτλου *κράτιστος* (=egregius), τὸν ὁποῖον φέρει εἰς μίαν τῶν ἐπιγραφῶν, συμπεραίνομεν ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν ἵππικὴν τάξιν (*ordo equester*) τῆς ἀποικίας. Οὗτος εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἐμφανίζεται ὡς γυμνασιάρχος καὶ ἀρχιερεὺς ἐνὸς λατρευτικοῦ συλλόγου τῶν Φιλίππων (*οἱ θρησκευ[ταί] τοῦ Σέραπι*). Περὶ τῶν γυμνασιάρχων τῶν μακεδονικῶν πόλεων ἔγινεν εὐρὺς λόγος ἀλλαχοῦ [Μακεδονικά 5 (1961-63), 51 κ.έ.]. "Ὅ,τι ἐλέχθη ἐκεῖ περὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων καὶ τῶν καθηκόντων αὐτῶν, πρέπει νὰ ἰσχύη καὶ διὰ τοὺς γυμνασιάρχους τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας.

Εἰς τὰς ἀποικίας συναντῶμεν ἀκόμη δύο ἐκτάκτους κρατικούς ὑπαλλήλους. Αὐτοὶ εἶναι οἱ *legati coloniae deducendae* καὶ οἱ *curatores rei publicae*.

1. *Legati coloniae deducendae*. Οὗτοι ἐμφανίζονται ἅπαξ καθ' ὅλον τὸν βίον μιᾶς ἀποικίας, δηλ. κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἰδρύσεως, καὶ εἶναι οἱ ἐντολοδόχοι τῆς διενεργούσης τὴν ἀποικίαν ἀρχῆς. Οἱ *legati* εἶναι πρόσωπα ξένα πρὸς τὴν ἀποικίαν, ἡ δὲ ἀρχὴ των διήρκει μέχρι πέρατος τοῦ ἀνατεθέντος ἔργου. Ἐκ τῶν τεσσάρων ἀποικιῶν μᾶς εἶναι γνωστοὶ μόνον, ὁ Q. Paquius Rufus, ὅστις ἰδρυσε κατ' ἐντολὴν τοῦ Μ. Ἀντωνίου τὸ 42 π.Χ. τοὺς Φιλίππους⁴, καὶ ὁ ἀγνώστου ὀνόματος *lega-*

μακεδονικὴ πόλις, 65, ὑποσημ. 1.

¹ BCH 53 (1929), 82/3, ἀρ. 7 [=BSA 23 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21]. 58 (1934), 472, ἀρ. 9. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, Philippes, 271.

² Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 935. F r. C u m o n t, Rev. de P' instruct. publ. en Belg. 1898, ἀρ. 12. 13 (Ἀνάτυπον). BCH 48 (1924), 289. 293. 49 (1925), 240. 57 (1933), 341, ἀρ. 11. 12. 58 (1934), 466, ἀρ. 7. 472, ἀρ. 9. 61 (1937), 414, ἀρ. 7. Καὶ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Βελλεῖων φέρουν ἐλληνικὰ *cognomina*, ὡς Ζώσιμος, Onesimus, Plato.

³ BCH 59 (1935), 140 κέ., ἀρ. 40. 41. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 447/8. 453.

⁴ H. G a e b l e r, Die erste Colonialprägung in Philippi ἐν Zeitschr. f. Numism. 39 (1929), 260 κέ., ἀρ. 11. 12. 13. 14. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 224-227. 264.

tus τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Κοίντου Ὀρτηνσίου (44/3 π.Χ.), ὁ ἰδρυτὴς τῆς πρώτης ἐπὶ μακεδονικοῦ ἐδάφους ρωμαϊκῆς ἀποικίας¹. Εἰς τοὺς *legati coloniae deducendae* δὲν ἀνήκει ὁ *legatus C. Memmius Lycus* τῆς *colonia Iulia Augusta D[i]ensium*. Οὗτος ἦτο ἀπλῶς πρεσβευτὴς τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τοῦ Δίου, ἥτις ἐν ἔτει 132 μ.Χ. δι' αὐτοῦ ἔστησεν ἀνδριάντα εἰς τὰς Ἀθήνας ἐν τῷ Ὀλυμπίειῳ πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ².

2. Οἱ *curatores rei publicae* ἦσαν κρατικοὶ ὑπάλληλοι καὶ ἀπεστέλλοντο ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας εἰς τὰς σημαντικώτερας τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων πρὸς ἔλεγχον τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ πρὸ παντὸς τῶν οἰκονομικῶν αὐτῶν. Ὁ θεσμὸς τῶν *curatores rei publicae* καθιερώθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ³ πρὸς συγκράτησιν τῆς προϊούσης καταπτώσεως τῶν οἰκονομικῶν τῶν πόλεων. Οἱ ἀξιωματοῦχοι οὗτοι προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἰπρικὴν ἢ τὴν συγκλητικὴν τάξιν καὶ κατ' ἀρχὰς διωρίζοντο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἦσαν πολῖται τῆς πόλεως, πρὸς ἣν ἀπεστέλλοντο, ἀπὸ τῶν μέσων ὅμως τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ γίνεται ὁ διορισμὸς αὐτῶν ὑπὸ τῶν πόλεων καὶ νὰ ἐπικυρώνεται ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, ὡς ἐκ τούτου ἐλαμβάνοντο τότε συνήθως ἐκ τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας τὸν ἔλεγχον θὰ εἶχον. Οἱ *curatores rei publicae* εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς μᾶς εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸν ἑλληνικὸν τίτλον «λογισταί», ὅστις ἀποδίδει πληρέστερον τοῦ λατινικοῦ τὴν ἀρμοδιότητα αὐτῶν⁴. Ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν τῆς Μακεδονίας μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους ἔχο-

J. A. O. L a r s e n, ἔ.ἀ. 448/9. Δ. Κ α ν α τ σ ο ῦ λ η, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 1111.

¹ Ἐπὶ νομίματος τῆς Κασσανδρείας σφύζεται μόνον τὸ πατρώνυμον P. f. καὶ ἔπεται ὁ τίτλος COLON(iae) DED(ucendae) L[EG(atus)], ἐπὶ τῆς προσθίας δὲ πλευρᾶς τοῦ νομίματος τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθυπάτου Q. HORTENSI PRO[COS.] μετὰ τῆς εἰκόνης του. Βλ. H. G a e b l e r, ἔ.ἀ. 138 καὶ *Die antiken Münzen III*, 2, 52, ἀρ. 1 καὶ εἰκ. I, 10. P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 235, ὑποσημ. 4.

² CIL 3, 548 [=IG III, 1, 471]. Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ῦ λ η, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 907.

³ Ὁ Οὐλιανὸς (Dig. 43, 24, 3, 2) τὴν ἀρχὴν τοῦ θεσμοῦ ἀνάγει εἰς τὸν Νέρβαν. Ἐν τούτοις μέχρι σήμερον δὲν ὑπάρχει ἐπιγραφικὴ μαρτυρία ἐπιβεβαιούσα τοῦτο. Βλ. G. L a c o u r - G a y e t, *Dict. d. ant. gr. et rom.*, τόμ. 1ος, 1619 κέ.

⁴ Περὶ τῶν *curatores rei publicae* ἐν γένει βλέπε J. M a r q u a r d t, *Staatsverwaltung I*², 162. Th. M o m m s e n, *Staatsrecht II*², 1082 κέ. G. L a c o u r - G a y e t, ἔ.ἀ. L i e b e n a m, *Curatores rei publicae* ἐν *Philol. N. F.* 56 (1897), 290. K o r n e m a n n, *RE IV*, 1806 κέ. A b b o t t - J o h n s o n, ἔ.ἀ. 90 κέ. K ü b l e r - B ι ζ ο υ κ ῖ δ ο υ, ἔ.ἀ. 32. P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 264. 341 κέ. A. H. M. J o n e s, *The Greek City*, 136 κέ.

μεν εἰδήσεις περὶ αὐτῶν, τῶν *curatores rei publicae Philippensium*. Μέχρι σήμερον μᾶς ἔχουν παραδοθῆ ἀπὸ ἐκεῖ ἑπτὰ ἐπιγραφαί¹. Ἐξ αὐτῶν τέσσαρες ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, τὸν Γ. Μόδιον Λαίτον Ρουφινιανὸν (*C. Modius Laetus Rufinianus*), καὶ ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Αὐρηλίου², μία ἄλλη ἀνάγεται εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν καὶ πιθανώτατα ἀναφέρεται εἰς τὸ ἴδιον πρόσωπον³, αἱ ὑπόλοιποι δὲν δύναται νὰ προσδιορισθοῦν χρονικῶς. Εἰς ὅλας τὰς ἐπιγραφὰς ὁ τίτλος τοῦ *curator rei publicae* εἶναι συνδεδεμένος μὲ τὸν τοῦ *quaestor pro praetore (provinciae Macedoniae)*, πρᾶγμα ποῦ σημαίνει ὅτι αἱ ἀρμοδιότητες τοῦ *curator r.p.* ἀνετίθεντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν ταμίαν τῆς ἐπαρχίας. Τοῦτο ὅμως ἠδύνατο νὰ γίνῃ μόνον διὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ *curatores r.p.* τῶν ἐπιγραφῶν μας πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν ἐκείνης, καθ' ἣν ὁ διορισμὸς αὐτῶν ἐγένετο ὑπὸ τῶν κοινοτήτων καὶ ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος.

Praefecti fabrum. Ἦσαν οἱ προϊστάμενοι τῶν τεχνιτῶν εἰς τὰς ρωμαϊκὰς πόλεις. Οἱ τεχνῖται (*fabri*), εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκουν οἱ τέκτονες καὶ οἱ οἰκοδόμοι (*f. tignarii*), οἱ ναυπηγοὶ (*f. navales*), οἱ ἐπιπλοποιοὶ (*f. intestinarii*), κλινοποιοὶ (*f. lectarii* ἢ *lecticarii*), οἱ μαρμαρογλύφοι (*f. marmorarii*), οἱ λιθογλύφοι (*f. lapidarii*), οἱ χαλκεῖς (*f. aetarii*), οἱ σιδηρουργοὶ (*f. ferarii*), οἱ χρυσοχόοι (*f. aurarii*), οἱ ἀργυροχόοι (*f. argentarii*), οἱ ἐλεφαντουργοὶ (*f. eborarii*) κλπ., ἀπετέλουν συνήθως ἰδιωτικὰ σωματεῖα, τὰ *collegia fabrum* (ἢ ἀπλῶς *fabri*), τὰ ὅποια ἀνελάμβανον καὶ τὴν πυροσβεστικὴν ὑπηρεσίαν τῆς πόλεως ὡς ἐκ τούτου ἢ ὀργάνωσιν τῶν ἤτο ἡμιστρατιωτικῆ. Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἦσαν οἱ *praefecti collegii fabrum* (ἢ ἀπλῶς *fabrum*), οἵτινες

¹ BCH 47 (1923), 88, ἀρ. 6 : *C. IVL.... | Quar[...]| to, q(uaestori) [pr. pr. prov. Maced.] et | cura[tor]i | r. p. Phil.... | rio....* 56 (1932), 192 κέ., ἀρ. 1 : [...in hon]rem divinae domus et col. Iul. Aug. Phil. | [...ex] voluntate sua a divo [A]ntonino ex epulis | [...q. pr. p]r. provinc. Maced., | cura[tor]e r. p. Philipp. 57(1933), 313 κέ., ἀρ. 1 : [...]ana Proba [ex v]ol[un]tat[e....resti]tuit | [...C. Modius Laetus Rufin]ianus, q. pr. pr. et | cura[tor] r. p. Philipp....]. 327/8, ἀρ. 6: *Genio colo[n]iae | Iu[li] Aug[ust]i Phi[lipp]i | [et rei] publi[cae] | [C. Modiu]s Laet[us] | [Rufin]ianus, q. pr. | pr. provinc. Maced., | cur. r. p. Philipp.] | [...]in ha[er]ed. | [facie]ndum cur[avit]. 341/2, ἀρ. 11 : *C. Modio | Laeto Rufiniano, q. | pr. pr. provinc. | Maced., cur. | r. p. Phil., cl. v., | L. Velleius | Velleianus | amico b. m. 343, ἀρ. 12: C. Modio | Laeto Rufiniano, | q. pr. pr. [p]rov. | Maced., cur. | r. p. Philipp., cl. v., | L. Velleius | Velleianus | amico b. m. 62 (1938), 409/10, ἀρ. 1: [r. p]ublica col. Iul. Aug. P[hi]lipp.... sub | curatione [... q(uaestoris)] pr. pr. et cur[ator]is r. p. Phil.]. Βλ. καὶ 56 (1932), 197/8 [= 57 (1933), 316, ὑποσημ. 2]. P. Collart, ἔ.ἀ. 264. 341 κέ.**

² P. Collart, ἔ.ἀ. 264. 343. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ προσωπογραφία*, ἀρ. 946.

³ P. Collart, ἔ.ἀ. 342/3.

δὲν ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν μελῶν τοῦ σωματείου, ἀνῆκον ὁμῶς εἰς τὴν ἀνωτέραν κοινοτικὴν τάξιν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλάμβανον κοινοτικὰ ἀξιώματα¹. Ἄν οὗτοι ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἄρα ἦσαν κοινοτικοὶ ἄρχοντες, ὅπως οἱ praefecti vigilum (=οἱ ἑπαρχοὶ τῶν νυκτοφυλάκων), εἶναι δύσκολον νὰ ἀπαντήσωμεν. Πάντως ὡς προϊστάμενοι τῆς πυροσβεστικῆς ὑπηρεσίας θὰ πρέπει νὰ εἶχον τὰς αὐτὰς ἀρμοδιότητας μὲ τὸν praefectus vigilum². Ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς Φιλίππους μόνον συναντῶμεν τὸν praefectus fabrum. Μέχρι σήμερον γνωρίζομεν δύο praefecti fabrum, τὸν Βουρρηῆνον Φίρμον (Burrenus Firmus, Ιος μ.Χ. αἰ.), ὅστις τὸ ἀξίωμα ἔλαβεν εἰς ἡλικίαν 20 ἐτῶν³, καὶ τὸν Π. Τουρπίλιον Οὐάλεντα (P. Turpilius Valens), ὅστις πλὴν τῆς praefectura fabrum ἔλαβε καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ aedilis καὶ τὸ τοῦ duovir καὶ δὴ τὴν praefectura fabrum μετὰ τὴν aedilitas, πρὸ τοῦ duumviratus ὁμῶς⁴.

Τοῦ ἀξιωματούχου τούτου δέον νὰ διακριθῇ ὁ praefectus fabrum a co(n)s(ule) d(elatus), τὸν ὁποῖον ἐπίσης συναντῶμεν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων⁵. Οὗτος ἦτο κρατικὸς ὑπάλληλος, ὄχι κοινοτικὸς, καὶ διωρίζετο ὑπὸ τοῦ ὑπάτου ἢ τοῦ πραίτωρος ἢ καί, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς δημοκρατίας, ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου ἢ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἦτο ἓν εἶδος ὑπασπιστοῦ τοῦ διοικητοῦ τοῦ στρατοῦ καὶ περὶ τὸ τέλος τῆς δημοκρατίας εἶχε καὶ τὴν διαχείρισιν τοῦ ταμείου τοῦ προϊσταμένου του. Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἡ praefectura fabrum ἀπετέλει βασικὸν σταθμὸν εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τῶν ἱππέων ἢ ἐδίδετο ὡς τίτλος ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τοὺς υἱοὺς ἐξεχουσῶν οἰκογενειῶν τῶν ρωμαϊκῶν κοινοτήτων, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς ἀνηλίκους⁶. Εἰς τοὺς κρατικοὺς αὐτοὺς ἀξιωματούχους πρέπει νὰ ἀνῆκε καὶ ὁ praef(ectus) fabrum et frumenti mancipalis provinc(iae) Africae, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς ἄλλην ἐπιγραφὴν, προερχομένην ἐπίσης ἐκ τῶν Φιλίππων⁷.

Εἰς τοὺς Φιλίππους συναντῶμεν καὶ ἓνα εἰδικὸν ἄρχοντα, τὸν prin-

¹ Βλ. Kornemann, RE VI, 1916 ἐν λ. fabri.

² Βλ. Kornemann, ἔ.ἀ. Schiller, Staats- u. Rechtsaltertümer, 178.

³ CIL 3, 646 [=Δήμιτσα, ἀρ. 994=BCH 57 (1933), 321, ἀρ. 4].

⁴ AE 1950/51, 55, ἀρ. 2 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 233, ἀρ. 224]. Γενικώτερα περὶ τῶν fabri καὶ τοῦ praefectus fabrum βλ. Kornemann, ἔ.ἀ.

⁵ AE, ἔ.ἀ. 58/9, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 234, ἀρ. 226]: C. Valerio Valent[is] | Ulpiano, vet(erano) coh(ortis) XI urb(anae), b(eneficiario), q(uaestori), Π[ro]vir[is] | i. d. Phil., praef(ecto) fabr(um) a co(n)s(ule) delato, flam(ini) divi V[espasian]i. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 1049.

⁶ Βλ. Kornemann, ἔ.ἀ. 1918 κέ.

⁷ AE, ἔ.ἀ. 56/7, ἀρ. 3 [=RA, ἔ.ἀ. 234, ἀρ. 225]: C. Graecinio C. f. Vol. | Firmino, praef. fabrum | et frumenti mancipalis provinc(iae) Africae, | dec., quaest. col. Philipp., an. XVIII | κλπ.

ceps coloniae¹. Ταῦτις τοῦ ἀξιωματοῦχου τούτου μὲ τὸν patronus coloniae, τὸν ὁποῖον συνηντήσαμεν ἐπίσης εἰς τοὺς Φιλίππους, βάσει τῶν σημερινῶν δεδομένων δὲν εἶναι ἀκόμη δυνατή². Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὁ C. Antonius Rufus, τὸ ὁποῖον ἦτο πολιτογραφημένον εἰς τοὺς Φιλίππους, διετέλεσε princeps coloniae καὶ εἰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας, εἰς τὴν θρακικὴν πόλιν Ἄπρον καὶ εἰς τὸ Πάριον³.

Εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀνωτάτων ἀρχόντων ὑπῆρχε πολυάριθμον ὑπηρετικὸν καὶ βοηθητικὸν προσωπικὸν (apparitores), οἱ scribae (γραμματεῖς), οἱ viatores (κλητῆρες), οἱ praecones (κῆρυκες), οἱ tibicines (αὐληταί), οἱ lictores (ράβδοῦχοι), οἱ librarii (ἀντιγραφεῖς), οἱ arcarii (ταμῖαι) κ.ἄ.⁴ Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν ἕνα praeco (π ρ α ἰ κ ω ν) ἀπὸ τοὺς Φιλίππους, περὶ τοῦ ὁποῖου δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ἂν ἦτο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν duoviri ἢ τῶν aediles ἢ καὶ ἄλλης ἀρχῆς τῆς πόλεως⁵, τοὺς ῥ α β δ ο ῦ χ ο υ ς, ἀναμφιβόλως τῶν duoviri⁶, καὶ ἕνα δεσμοφύλακα τῆς ἰδίας ἀποικίας⁷. Εἰς ἐπιγραφὰς τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος συναντῶμεν ἕνα ἱεροσαλπικτὴν (ἱ ε ρ ο σ α λ π ι κ τ ῆ ς) καὶ ἕνα αὐλητὴν (π υ θ α υ λ ῶ ν), ἀμφοτέρους ἐκ Κασσανδρείας⁸. Ὁ ἀ ρ κ ἄ ρ ι ς ἀ ρ γ ε ν τ α ρ ῖ ο ν⁹ καὶ τις [libr]arius leg(ionis) II Her(culiae)¹⁰, τοὺς ὁποίους βλέπομεν εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων, δὲν δύνανται νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν,

¹ CIL 3, 386 [=ILS, ἀρ. 2718. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 259. 265] (Ἀλεξάνδρεια Τρωάδος): divi Iuli flami | C. Antonio | M. f. Vol. Rufo, | flami divi Aug. | col. Cl. Aprensis et | col. Iul. Philippens., | eorundem et principi, | item col. Iul. Parianaе κλπ. 1ος μ.Χ. αἰ. (;).

² Πρβ. P. Collart, ἔ.ἀ. 267.

³ Περί τῶν principes coloniae (civitatis) ἰδὲ J. Marquardt, Staatsverwaltung I², 190, 1. R. Cagnat, Dict. d. ant. gr. et rom. ἐν λ. princeps, τόμ. 4ος, 647. E. Kornemann, RE XVI, 626. Βλ. καὶ P. Collart, 267/8.

⁴ Βλ. Ch. Lécivain, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 3ος, 1542 κέ. ἐν λ. magistratus municipales. H. Schiller, ἔ.ἀ. 178. Kübler-Βιζουκίδου, ἔ.ἀ. 50.

⁵ BCH 59 (1935), 156 κέ., ἀρ. 53. Βλ. καὶ P. Collart, 271 καὶ L. Robert, Istros 2, 16/7. Περί τῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν praecones ἐν τῇ ρωμαϊκῇ διοικήσει ἰδὲ E. Saglio, Dict. d. ant., τόμ. 4ος, 610 ἐν λ. praeco.

⁶ Πράξ. Ἀποστ. 16, 35. 38. Περί τῶν lictores ἰδὲ Ch. Lécivain, ἔ.ἀ. τόμ. 3ος, 1241 κέ.

⁷ Πράξ. Ἀποστ. 16, 23. 27. 36. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 272.

⁸ CIG 1969 [=Δήμιτσα, ἀρ. 374]. 2007h [=Δήμιτσα, ἀρ. 749]. IG VII, 2726.

⁹ BCH 47 (1923), 78, ἀρ. 39 [=SEG 2 (1924), 73, ἀρ. 421]. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 271, ὑποσημ. 2.

¹⁰ CIL 3, Suppl. II, ἀρ. 14203, 40 [=AE 1950/51, 73, ἀρ. 17].

διότι ὁ μὲν πρῶτος ἦτο ἰδιωτικὸς ὑπάλληλος, ἦτο δηλ. ταμίας ἐνὸς σωματείου ἀργυραμοιβῶν, ὁ δὲ ἕτερος στρατιωτικὸς.

Πλὴν τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἄλλων ὑπαλλήλων, οἱ ὅποιοι δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς πολιτικοὶ ἄρχοντες, αἱ ρωμαϊκαὶ πόλεις διέθετον, ὅπως καὶ αἱ ἑλληνικαί, διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς λατρείας τοὺς θρησκευτικούς τῶν ἄρχοντας, τοὺς *sacerdotes*. Οὗτοι εὐρίσκοντο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς λατρείας διαφόρων θεῶν (ρωμαϊκῶν, ἑλληνικῶν, αἰγυπτιακῶν κ.ἄ.) καὶ τῆς αὐτοκρατορολατρείας ἢ ἐτέλουν διάφορα ἱερατικά καὶ θρησκευτικὰ ἔργα. Ἦσαν δὲ αὐτοὶ οἱ *flamines*, οἱ *sacerdotes* (*ἱερεῖς*), οἱ *pontifices*, οἱ *augures*, μία *antistes Dianae Caszoriae*, οἱ *augustales* καὶ οἱ *seviri augustales*.

1. **Flamines.** Οὗτοι ἦσαν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας καὶ ἀπαντοῦν μόνον εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων. Κατὰ κανόνα προστίθεται εἰς τὸν τίτλον τῶν κατὰ γενικὴν τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ ὁποίου τὴν λατρείαν ἐθεράπευον. Μόνον εἰς μίαν ἐφθαρμένην ἐπιγραφὴν ἀναγινώσκουμεν δις *flam(en)....fla[m(en)]*, πιθανὸν ὅμως καὶ ἐδῶ, εἰς τὸ ἀπολεσθὲν μέρος, νὰ ὑπῆρχε τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν τρεῖς *flamines* τοῦ Αὐγούστου (*divi Augusti*)¹, ἓνα τοῦ Κλαυδίου (*divi Claudii*)², δύο τοῦ Βεσπασιανοῦ (*divi Vespasiani*)³ καὶ ἓνα τοῦ Ἀντωνίνου Πίου (*divi Antonini Pii*)⁴. Ὅλοι σχεδὸν φέρουν ἀξιώματα, πολιτικά καὶ στρατιωτικά, ἢ τιμητικούς τίτλους ἢ καὶ ἄλλα ἱερατικά ἀξιώματα, πρᾶγμα ποῦ σημαίνει ὅτι ἡ ἀνάδειξις τινος εἰς *flamen* δὲν ἠμπόδιζε τοῦτον νὰ ζητήσῃ καὶ ἄλλα ἀξιώματα, οὔτε ἡ ἀνάληψις πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιομάτων ἦτο ἐμπόδιον διὰ τὸ ἱερατεῖον. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν ὑπάρχει τάξις τις περὶ τὴν ἀνάληψιν ἱερατικοῦ ἀξιώματος· οὕτως ἄλλοτε προχειρίζεται τις *flamen* προτοῦ λάβῃ πολιτικά ἢ στρατιωτικά ἀξιώματα, ἄλλοτε μετὰ ταῦτα· ἄλλοτε ἐκλέγεται *flamen* προτοῦ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὑπατον ἀξίωμα τῆς κοινότητος, εἰς τὸ τοῦ *duovir*, ἄλλοτε συμβαίνει τὸ ἀντίθετον. Πάντως καὶ τοῦ ἀξιώματος τούτου ἡ θητεία ἦτο ἐνιαυσία⁵, ὅπως καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων ἢ τῶν ἀντιστοίχων ἀρχιερέων τῆς τοπικῆς λατρείας εἰς τὰς ἄλλας μακεδονικὰς πόλεις⁶. Οἱ *flamines* ἦσαν ἄρρενες μόνον.

¹ CIL 3, 386 [= ILS, ἀρ. 2718. Βλ. καὶ P. Collart, 259. 265]. 7340 [= BCH 8 (1884), 49 καὶ 57 (1933), 341, 5=Δ ή μιτσα, ἀρ. 968]. BCH 62 (1938), 428, ἀρ. 9.

² CIL 3, 650 [=Δ ή μιτσα, ἀρ. 980. Βλ. καὶ P. Collart, 265].

³ CIL 3, 660 [=Δ ή μιτσα, ἀρ. 983. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἄ.]. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 234, ἀρ. 226].

⁴ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. Βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 882.

⁵ Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἄ.

⁶ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 5 (1961-63), 71.

Εἰς τοὺς Φιλίππους συναντῶμεν εἰς ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος ἓνα ἀρχιερέα, τὸν Κό(ίντον) Φλάβιον Ἑρμαδίωνα. Ἐπειδὴ οὗτος τιμᾶται ὑπὸ τῶν θρησκευτῶν τοῦ θεοῦ Σαράπιδος¹ ὡς εὐεργέτης αὐτῶν, εἰς ἄλλην δὲ ἐπιγραφὴν τιμᾶται ὁ ὁμώνυμος υἱὸς τοῦ ὑπὸ τῶν ἰδίων θρησκευτῶν ὡς ἀγωνοθέτης τῶν μεγάλων Ἀσκληπιείων², εἶναι μᾶλλον πιθανὸν ὅτι ἦτο λειτουργὸς τῆς λατρείας τῶν ἐν Φιλίπποις λατρευομένων αἰγυπτιακῶν θεοτήτων Σαράπιδος καὶ Ἰσιδος καὶ ὄχι τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας³. Ἐπίσης εἰς τοὺς Στόβους ἀπαντᾷ ἐν ἑλληνικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος εἷς ἀρχιερεὺς καὶ μία ἀρχιερεία⁴. Ἐπειδὴ καὶ ἐδῶ προστίθεται ἅπαξ εἰς τὸν ἀρχιερέα ὁ κατὰ γενικὴν προσδιορισμὸς τῶν *Στοβαίων*, μᾶλλον πρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ καὶ ἐπόπται τῆς τοπικῆς λατρείας καὶ ὄχι τῆς αὐτοκρατορολατρείας. Ἄλλως θὰ ἀνεμένομεν τὸν προσδιορισμὸν «τῶν Σεβαστῶν» ἀντὶ «τῶν Στοβαίων», τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον εἰς τοὺς Στόβους μᾶς παραδίδεται *ἱερεία τῶν Σεβαστῶν*⁵. Ἄρα ὁ ἑλληνικὸς τίτλος «ἀρχιερεὺς», τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς τὰς ἀποικίας, δὲν ἀντιστοιχεῖ πάντοτε πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν «flamen», ἓνα τίτλον, ὁ ὁποῖος κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἐδίδοτο εἰς τοὺς ἱερεῖς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας.

2. *Sacerdotes* (*ἱερεῖς, ἱερείαι*). Οἱ *sacerdotes* δὲν ἦσαν, ὅπως οἱ *flamines*, λειτουργοὶ μόνον τῆς αὐτοκρατορολατρείας, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ τόπους θεοτήτων καὶ οἱ φύλακες τῶν ἱερῶν αὐτῶν. Ὡς ἐκ τούτου οἱ *sacerdotes* (*ἱερεῖς*) πρέπει νὰ ἦσαν πολυπληθέστεροι αὐτῶν καὶ οὕτως ἐμφανίζονται εἰς τὰς πηγὰς μας. Τῆς αὐτοκρατορολατρείας γνωρίζομεν σήμερον μόνον τρεῖς *sacerdotes*, δηλ. δύο *sacerdotes* (=ἱερείαι)⁶ (*divae*) *Augustae* (1ος μ.Χ. αἰ.)⁷, τ.ἔ. τῆς αὐτοκρατείας Λιβίας, τῆς

¹ BCH 59 (1935), 140 κέ., ἀρ. 40 [=RA 8 (1936), 263, ἀρ. 45].

² BCH, ἔ.ἀ. ἀρ. 41 [=RA, ἔ.ἀ., ἀρ. 46].

³ Ὁ P. Lemerle, BCH, ἔ.ἀ. 144, πιστεύει ὅτι ὁ Κο. Φλάβιος Ἑρμαδίων, ὅστις εἰς τὴν μίαν τῶν ἐπιγραφῶν φέρει καὶ τὸν τίτλον «*γυμνασίαρχος*», ἦτο ἀρχιερεὺς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας, γυμνασίαρχος ὅμως τοῦ θιάσου τῶν θρησκευτῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων τιμᾶται. Ἀντιθέτως ὁ P. Collart, ἔ.ἀ. 453, δὲν ἀποφαίνεται μὲν κατηγορηματικῶς (βλ. ὑποσημ. 2), κατατάσσει ὅμως αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἀξιωματῶν τοῦ θιάσου.

⁴ ÖJh 28 (1933), 133, ἀρ. 2. Βλ. καὶ Α. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 368. 1273. 1277.

⁵ REG 70 (1957), 113. Βλ. καὶ Spomenik 71 (1931), 329, ἀρ. 637 καὶ REG 71 (1958), 226, ἀρ. 303.

⁶ Ὁ τίτλος *sacerdos* τῆς αὐτοκρατορολατρείας μαρτυρεῖται μόνον δι' ἱερείας, ὄχι δι' ἱερεῖς. Βλ. P. Riewald, RE 2R I, 1652 ἐν λ. *sacerdos*.

⁷ CIL 3, 651 [=Δήμιτσα, ἀρ. 981]: *Cornelia P. fil. Asprilla, sac(erdos) divae | Aug(ustae) ann. XXXV h. s. e.* BCH 57 (1933), 347, ἀρ. 13c [βλ. καὶ P.

συζύγου τοῦ Αὐγούστου, εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ μίαν ἰέρειαν τῶν Σεβαστῶν εἰς τοὺς Στόβους (2ος μ.Χ. αἰ.)¹. Πολλοὶ περισσότεροι εἶναι οἱ ἱερεῖς καὶ ἰέρειαι τῶν κατὰ τόπους θεοτήτων. Οὕτως ἐκ τοῦ Δίου μᾶς παραδίδεται μία ἰέρεια τῆς Ἀθηνᾶς², ἐκ τῶν Στόβων μία ἰέρεια τῆς Ἀρτέμιδος Λοχίας (2ος μ.Χ. αἰ.)³ καὶ ἐκ τῶν Φιλίππων μία sacerdos τῆς Deana Minervia⁴, εἷς ἱερεὺς τῆς Ἀνεικήτου Νεμέσεως⁵, τρεῖς sacerdotes τοῦ ρωμαϊκοῦ θεοῦ Σιλβανοῦ (2ος καὶ 3ος μ.Χ. αἰ.)⁶ καὶ τρεῖς ἱερεῖς τῶν λατρευομένων ἐκεῖ αἰγυπτίων θεῶν, δηλ. εἷς sacerdos Isidis, εἷς ἱερεὺς τῆς Εἰσιδος καὶ τοῦ Σαράπιδος καὶ εἷς «ἰερητεύσας θεοῖς» (=τοῖς αἰγυπτίοις)⁷. Τεσσάρων sacerdotes ἢ θεότης, ἦν ὑπερέτουν, δὲν δηλοῦται, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ συμπεράνωμέν τι μετὰ βεβαιότητος. Τούτων δύο προέρχονται ἐκ τῶν Φιλίππων⁸ καὶ ἄλλοι δύο

Collart, ἔ.ά. 265]: sacerdot[ī] divae] | Aug(ustae). Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔ.ά. ἀρ. 783. 1488.

¹ REG 70 (1957), 113, βλ. καὶ 71 (1958), 226, ἀρ. 303 : [Ἀρτέμι]δος Λοχίας ἰέρειαν καὶ Σεβαστῶν | [Κ]λαυδίαν Πρεῖσκαν, ἱερασαμένην ὀσιώτα/τα ἔτεσι ζ', μαρτυρηθεῖσάν τε ἐπὶ ἀγνεΐα | ὑπὸ τοῦ Κλαρίου Ἀπόλλωνος· Μεστρία Πρεῖσκα, ἡ ἔργονος, λαβοῦσα τόπον δόγματι βουλῆς.

² Γ. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας, 13, ἀρ. 6 : Ἡ πόλις· | Κασσίαν Σαβεΐναν, | Κασσίου Σαβεΐνου θυγατέρα | καὶ Σατυρίας Σεκούνδας, | τὴν ἰέρειαν τῆς Ἀθηνᾶς.

³ REG 70 (1957), 113.

⁴ BCH 47 (1923), 64/5, ἀρ. 24 (Κοκκινόγεια) [Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ά. 287, 1. 443], 1: Deanae Minerviae a[...re]stituerunt ho(c) loco vicani Sc[...]| κλπ. | Manta Zercedis, sacerdos. Περὶ τῆς Deana Minervia ἰδ. P. Collart, ἔ.ά. 396. 443.

⁵ BCH 48 (1924), 289: Μ. Βελλεῖος Ζώσιμ[ος], | ἱερεὺς τῆς Ἀνεικήτου Νεμέσεως, ὑπὲρ φιλοκονηγῶν τοῦ στέμματος | τὰ ἀφνδρεύματα τῶν θεῶν | ἐκ(κ) τῶν ἰδίων ἐποίησεν. 293: [Μ. Β]ελλεῖος | [Ζ]ώσιμος, ἱε/[ρεὺς] | [τ]ῆς Ἀνεικήτου Νεμέσεως. 49 (1925), 240: Μ. Βελλεῖος [...]λῆνος Ζώσιμος, | [ἱερεὺς Νεμέσεως] τῆς θεοῦ Ἀνεικήτου ὑπὲρ φιλοκονηγῶν τοῦ στέμματος. Βλ. καὶ SEG 3 (1929), 104, ἀρ. 499. 500. 501. P. Collart, ἔ.ά. 470. Δ. Κανατσούλη, ἔ.ά. ἀρ. 303.

⁶ CIL 3, 633 I, 2, 4: Alfenus Aspasius, sac(erdos) καὶ II, 3, 2: M. Alfenus Aspasius, sacerdos. II, 3: sac(erdote) Urbano. 4: L. Vullatius Urbanus, sac(erdos). IV, 2: sacerdote Magio Bictore. Βλ. καὶ Δήμιτσα, ἀρ. 934. 935. 937. ILS, ἀρ. 5466. P. Collart, ἔ.ά. 266. 403/4. Ὅλοι αὐτοὶ ἦσαν sacerdotes cultorum Silvani.

⁷ BCH 47 (1923), 59/60, ἀρ. 18: [I]sidi Reg(inae) | L. Titonius | Suavis, sac(erdos), mensam et ba[si]m d(e) s(uo) p(ositu). 53 (1929), 81, ἀρ. 5: L. Titonius Suavis, | sac(erdos) Isidis, in sup(eriore) it(inere) | petr(am) ex suo exci[dit] | et grad(us) fecit. 53 (1929), 76, ἀρ. 1: Πρεῖσκαν Φον/τήϊαν ὁ ἱερεὺς | τῆς Εἰσιδος | Καλλίνικος Καλλινεῖκου. 77/8, ἀρ. 2: Ὄρω-Ἀπόλλωνι-Ἀρφοκράτη | ὁ ἱερεὺς τῆς Εἰσιδος καὶ Σαράπιδος Καλλίνικος | Καλλινεῖκου. 79, ἀρ. 3: [...Ἀρ]/[φοκρ]άτει | [Εἰσι]δι | [κα]ἰ Σερά[πι]δι ἐδ[ξά]μενος | [ἀ]νέθηκεν. 80, ἀρ. 4: Κάστωρ | Ἀρτεμιδώρου | ἱερητεύσας | θεοῖς. Ἴδὲ καὶ BCH 45 (1921), 544 κέ. (Chron. d. fouill.). 53 (1929), 81 κέ., ἀρ. 6. RHR 86 (1922), 181/2. SEG 3 (1929), 105. P. Collart, ἔ.ά. 447. Δ. Κανατσούλη, ἔ.ά. ἀρ. 675. 699. 1357.

⁸ CIL 3, 643 [=Δήμιτσα, ἀρ. 984] (Καβάλα): HIC/||| | SOPALICIV |

ἐκ τοῦ Δίου¹. Οἱ ἱερεῖς τῶν ἀποικιῶν ἦσαν, ὅπως καὶ τῶν μακεδονικῶν πόλεων, αἰρετοί. Ἐξελέγοντο δι' ἐν ἔτος καὶ τὸ ὄνομά των ἐχρησιμοποιεῖτο τότε πρὸς χρονολόγησιν τῶν πράξεων, αἵτινες συνεδέοντο μὲ τὸ ἱερὸν ἢ τὸν θεόν, εἰς ὃν οὗτοι ὑπηρετοῦν². Ὅπως βλέπομεν, τὴν ἱερωσύνην ἐλάμβανον ὄχι μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, αἱ τελευταῖαι κατὰ προτίμησιν τὴν τῶν θεαινῶν. Ἡδύναντο ἀκόμη αὐταὶ νὰ λάβουν ταυτοχρόνως τὴν ἱερωσύνην δύο θεοτήτων· οὕτως ἡ Κλαυδία Πρεῖσκα π.χ. εἰς τοὺς Στόβους ἦτο ἱέρεια τῆς Ἀρτέμιδος Λοχίας καὶ τῶν Σεβαστῶν. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι οὐδεὶς τῶν ἱερέων φέρει τίτλον ἄλλου ἀξιωματος, πολιτικοῦ ἢ στρατιωτικοῦ. Ἐπειδὴ ὁμως διαφοραὶ οὐσιώδεις δὲν ὑπάρχουν μεταξύ τῶν sacerdotes (ἰ ε ρ έ ω ν) τῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν ἱερέων τῶν μακεδονικῶν πόλεων³, μᾶλλον πρέπει τοῦτο νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὰς ἔλλιπεις μας πηγὰς. Πάντως οὔτε ἡ ἐκλογή των δι' ἐν ἔτος ἠμπόδιζε τὴν ἀνάληψιν ἄλλων ἀξιωμάτων οὔτε ἡ ἐν τῇ ἀποικίᾳ κοινωνικὴ των θέσις ἀπέκλειεν αὐτοὺς ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς, καθ' ὅσον πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχον τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν, ὡς δεικνύουν τὰ tria nomina αὐτῶν, καὶ ἄρα ἦσαν πολῖται (civis) τῶν ἀποικιῶν. Ἱερεῖς εἶχεν ὄχι μόνον ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ πᾶς λατρευτικὸς σύλλογος, ὅπως π.χ. οἱ cultores Silvanī εἰς τοὺς Φιλίππους⁴, ἀκόμη καὶ τὰ ἐπαγγελματικὰ σωματεῖα, ὅσα ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὴν λατρείαν θεότητός τινος. Ὅπως εἰς τὰς ἄλλας μακεδονικὰς πόλεις, καὶ εἰς τὰς ἀποικίας οἱ ἱερεῖς ἐφρόντιζον διὰ τὴν καλὴν συντήρησιν τοῦ ἱεροῦ, εἰς τὸ ὅποιον ἦσαν ἐμπεπιστευμένοι, καὶ πολλάκις ὑπεβάλλοντο καὶ οἱ ἴδιοι εἰς ὄχι εὐκαταφρονήτους δαπάνας δι' αὐτό⁵. Τοὺς ἱερεῖς τῶν ἀποικιῶν παρακολουθοῦμεν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μας καθ' ὅλους τοὺς τρεῖς αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας.

3. *Antistites*. Οἱ antistites, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὴν Ρώμην καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς αὐτοκρατορίας, ἦσαν ἱερεῖς διαφόρων

APION SVOC[eurit] | sacer(ote) Lu|perco[...]. 14206, 12 [=F. C u m o n t, Rev. de l' instr. publ. en Belg. 41 (1898), 336, ἀρ. 14 (Καλαμπάκι): [...]idem dedi|cavit su[b] | sac(erdote) Tit[io] | Symph[oro]. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 266. Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. ἀρ. 846. 1356.

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α , ἀρ. 191: [...] Gaesaris quinq(uennalitat)is praef(ecto)....|.o, Mestria C. f. Aquilina, sacerdos κλπ. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ , ἔ.ἀ., ἀρ. 56 [βλ. καὶ A. P l a s s a r t, BCH 47 (1923), 165]: [sace]rdoti | Domitio | [A]lgathopodi. Ἴδὲ καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. ἀρ. 424. 931.

² Βλ. π.χ. CIL 3, 633 II, 3: sac(erdote) Urbano. IV, 2: sacerdotē Magio Bictore. 14206, 12: su[b] sac(erdote) Tit[io] Symph[oro].

³ Πρβ. Μακεδονικά 5 (1961-63), 74. 80.

⁴ Βλ. ἀνωτέρω σ. 55, ὑποσημ. 6.

⁵ CIL 3, 633 I, 2, 4. II, 3, 4. BCH 48 (1924), 289. 293. 49 (1925), 240. 53 (1929), 77 κέ., ἀρ. 2. 3. 4. 5. 6.

θεοτήτων καὶ ἐπόπται τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν¹. Ἦσαν δὲ αὐτοὶ ἄρρενες καὶ θήλεις· καὶ οἱ μὲν ἄρρενες ἦσαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν θεῶν ἀδιακρίτως γένους, οἱ δὲ θήλεις κατὰ προτίμησιν θεαινῶν. Ἐκ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν ἀπαντᾷ μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους μία antistes Dean(a)e Gaszoriae². Ὅπως βλέπομεν, αὕτη ἦτο ἰέρεια τοπικῆς θεότητος, τῆς Ἀρτέμιδος Γαζωρίας, ἡ ὁποία ἐλατρεῖτο καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας. Ἐνδεικτικὸν καὶ τοῦτο τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἤσκει ὁ γηγενῆς πληθυσμὸς ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν.

4. *Pontifices*. Ὁ θεσμὸς τῶν ποντιφικῶν μετηνέχθη ἀπὸ τὴν Ρώμην εἰς τὰς ἀποικίας κατὰ τὴν ἴδρυσιν αὐτῶν. Κατ' ἀκολουθίαν τὰ ἔργα αὐτῶν θὰ ἦσαν οἶα καὶ εἰς τὴν Ρώμην⁴. Κύριον λοιπὸν ἔργον τῶν θὰ ἦτο ἡ διαφύλαξις, ἡ ἀναμόρφωσις καὶ διατύπωσις τοῦ ἱεροῦ δικαίου, ἐπὶ πλέον ἡ ἐπιστάσις καὶ ἐπιτήρησις τῆς λατρείας καὶ πάσης θρησκευτικῆς πράξεως, ἡ ἐπίβλεψις ἐπὶ τῶν θυσιῶν ἐν γένει, ἡ διαφύλαξις καὶ ἐποπτεία τοῦ ἡμερολογίου τῆς ἀποικίας καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ συνυφασμένος καθορισμὸς τῶν ἑορτασίμων ἡμερῶν⁵. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπετέλουν οὗτοι σύλλογον (collegialitas), ὅπως καὶ εἰς τὴν Ρώμην⁶, οὐδὲν ὁμῶς εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν. Δυστυχῶς ἐξ ὄλων τῶν ἀποικιῶν τοὺς συναντῶμεν μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους, εἰς δύο ἐπιγραφὰς⁷ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις οἱ pontifices φέρουν τίτλους καὶ ἄλλων ἀξιωμάτων, πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν· ὁ εἰς διέτελεσε flamen [divi] Augusti καὶ Πνι[r i(ure) d(icundo) qui]nq[ui]n[al]is], ὁ δὲ ἄλλος flamen divi Claudii καὶ ἐτιμήθη μὲ δημοσίον ἵππον καὶ μὲ τὰ διάσημα τῆς δεκαδαρχίας καὶ τῆς δυνανδρίας. Ἐκ τούτου συνάγομεν ὅτι τὸ ἱερατικὸν τοῦτο ἀξίωμα, ἂν καὶ ἰσόβιον⁸, δὲν ἀπέκλειε τὴν

¹ Βλ. H a b e l, RE II, 2536/7, Art. Antistes. Παραπομπὰς εἰς ἀρχαίας πηγὰς βλ. εἰς K. E. G e o r g e s, Latein. Handwörterbuch ἐν λ. antistes.

² CIL 3, 14206, 13 [= BCH 22 (1898), 345 κέ. = F. C u m o n t, ἔ.ἀ. 337, ἀρ. 18. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 265. 443 καὶ ὑπόσημ. 2]: Valeria | Severa, an|tistes Deane | Gaszoriae, pe|titu a sancti(s)|simo ordine | et decreto d|ec(urionum), imaginem p(ecunia) | sua sibi et Atiario | Acmeo nepoti | suo p(onendam) e(uravit).

³ Βλ. Δ. Κ α ν α τ σ ο ὄ λ η, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 5 (1961-63), 85.

⁴ J. T o u t a i n, Dict. d. ant. grecq. et rom., τόμ. 4ος, 948.

⁵ Περὶ τῶν ποντιφικῶν γενικῶς ἰδὲ A. B o u c h é - L e c l e r c q, Dict. d. ant., τόμ. 4ος, 568 κέ. P. R i e w a l d, RE 2R I, 1651 κέ.

⁶ P. R i e w a l d, ἔ.ἀ. 1651.

⁷ CIL 3, 650 [= Δ ἡ μ ἰ τ σ α, ἀρ. 980]: P. Cornelius Asper Atiarius Montanus, | equo publico honoratus, item ornamentis decu|rionatus et Πviralicis, pontifex, | flamen divi Claudii Philippis, ann. XXIII, h. s. e. BCH 62 (1938), 428, ἀρ. 9: [...pont]if(ex), flamen [divi] | Augusti, Πνι[r i(ure) d(icundo)] | [qui]nq[ui]n[al]is]. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, Philippes, 262. 265.

⁸ Βλ. P. C o l l a r t, Philippes, 265.

ανάληψιν καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν ἀξιομάτων, ἀκόμη καὶ πολιτικῶν (honores). Ὁ πρῶτος μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ὅπως βλέπομεν, ἔλαβε τὸ ὑπατον ἀξίωμα τῆς κοινότητος, τὸ τοῦ δυνάστου, μετὰ τὴν ἀνάδειξιν του εἰς ποντιφικὰ. Ἡ ἀξίον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι τὸ ἀξίωμα ἠδύνατο νὰ ἀποκτηθῆ εἰς σχετικῶς νεαρὰν ἡλικίαν, ἐδίδοτο δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μέλη ἀνήκοντα εἰς τὴν τοπικὴν ἀριστοκρατίαν· ὁ εἰς τῶν ἀνωτέρω ποντιφικῶν, καθὼς βλέπομεν εἰς τὸ ἐπιτύμβιον του, ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 23 ἐτῶν καὶ ἀνήκεν εἰς τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν Ἀτιαρίων τῶν Φιλίππων¹.

5. *Augures*. Οἱ augures, οἱ οἰωνοσκόποι τῶν Ἑλλήνων, ἀπαντοῦν συχνότερον. Μέχρι σήμερον μᾶς εἶναι γνωστοὶ δύο ἀπὸ τὸ Δίον² καὶ ἄλλοι δύο ἀπὸ τοὺς Φιλίππους³. Καὶ ὁ θεσμὸς οὗτος εἰσῆχθη ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν Ρώμην εἰς τὰς ἀποικίας κατὰ τὴν ἰδρυσίν των⁴. Οἱ augures, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ρώμην, ἠρμήνευον τὴν θέλησιν τῶν θεῶν διὰ τῆς παρατηρήσεως διαφόρων σημείων (signa), δηλ. τοῦ κεραυνοῦ, τῆς ἀστραπῆς, τῶν διαττόντων ἀστέρων (ex caelo), τῆς πτήσεως καὶ τοῦ κελαδήματος τῶν πτηνῶν (ex avibus), τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἔτρωγον αἱ ἱεραὶ ὄρνιθες (ex tripodibus). Οὗτοι ἐξελέγοντο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ διὰ βίου⁵, ἐλαμβάνοντο δέ, καθὼς βλέπομεν εἰς τὰς ἐπιγραφάς⁶, ἀπὸ τὴν τοπικὴν ἀριστοκρατίαν. Καὶ αὐτοί, ὅπως οἱ pontifices, ἦσαν ὀργανωμένοι εἰς ἱερατικοὺς συλλόγους. Εἰς τοὺς Φιλίππους, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ δυνάσται τῆς πόλεως [...] Sermo καὶ Turpilius Vetidius ἐμφανίζονται ταυτοχρόνως καὶ ὡς augures, πιθανῶς ὁ σύλλογος ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο μέλη⁷. Τοῦτο, καὶ ἂν ἦτο βέβαιον, δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν καὶ διὰ τοὺς augures τοῦ Δίου, καθ' ὅσον ἡ δύναμις τῶν ἱερατικῶν αὐτῶν συλλόγων εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας

¹ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 770.

² Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ά. 29/30, ἀρ. 50 [βλ. καὶ BCH 47 (1923), 167]: Gn. Domitius | Sex(ti) f(i)lius Sca(pt)ia Secundus, | aug(ur), aed(ilis), Pivir quinq(uenn)alis, | iter Pivir portic(um) | Colon(iae) D(iensis) s(ua) p(ecunia) f(aciendum) c(uravit) idem|que probavit. AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1: P. Antestius Amphio, | aed(ilis), augur, Pivir quinq(uenn)alis | et Antestia Iucund(a) | aedem Libero | et colonis de sua p(ecunia) f(aciendum) c(uravit).

³ CIL 3, 7342 [=BCH 8 (1884), 47, ἀρ. 2 = Δήμιτσα, ἀρ. 962 = ILS, ἀρ. 5710]: Piviri quinq(uenn)ales Philipp(is), augu(res) | ....Sermo, Turpilius Vetidius | [per] Oppium Frontonem patrem κλπ.

⁴ Πρβ. Wissowa, RE II, 2342/3. J. Toutain, ἐ.ά. 948.

⁵ Βλ. Wissowa, ἐ.ά. 2343. P. Collart, ἐ.ά. 265.

⁶ Ὅλοι οἱ augures τῶν ἐπιγραφῶν μᾶς εἶναι Ῥωμαῖοι πολῖται καὶ ἔχουν λάβει καὶ ἄλλα ἀξιώματα εἰς τὴν πόλιν, πρὸς δὲ κατασκευάζουν δημόσια μνημεῖα δι' ἰδίων ἐξόδων.

⁷ Καὶ εἰς τὴν Signia τοῦ Λατίου μᾶς παραδίδονται δύο μόνον augures. CIL 10, 5961. Βλ. καὶ P. Riewald, ἐ.ά. 1653.

κίας συνήθως ἦτο διάφορος. Καὶ οἱ *augures* δὲν ἀπεκλείοντο ἀπὸ τὰ πολιτικά ἀξιώματα· δύο ἐκ τῶν τεσσάρων διετέλεσαν *aidiles*, καὶ οἱ τέσσαρες δὲ *duoviri quinquennales*. Ἐπειδὴ οἱ τελευταῖοι, δηλ. οἱ ἀνὰ πενταετίαν ἀσκοῦντες τὴν ἀπογραφὴν καὶ τὴν τίμησιν τῶν πολιτῶν δύνανδροι, κατὰ κανόνα σχεδὸν εἶναι καὶ *augures*, εἰς τοὺς Φιλίππους μάλιστα, καθὼς εἶδομεν, καὶ οἱ δύο δύνανδροι τοῦ ἔτους. θὰ ἤμπορούσαμεν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ *duoviri quinquennales*, οἵτινες κατὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἀρχῆς τῶν συχνὰ θὰ προσέφευγον εἰς τὴν οἰωνοσκοπίαν, ἐλαμβάνοντο κατὰ προτίμησιν ἀπὸ τοὺς *augures* τῆς πόλεως ἢ ἐκλεγόμενοι ἐλάμβανον καὶ τὸν *auguratus*, φυσικὰ ἐφ' ὅσον ὑπῆρχε θέσις κενὴ εἰς τὸν σύλλογον.

6. *Augustales* καὶ *seviri* (*Viviri*) *augustales*. Οὗτοι ἀπαντοῦν κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους εἰς τὰς ρωμαϊκὰς κοινότητας καὶ εἶναι ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Αὐγούστου, ἐξ οὗ ἔλαβον καὶ τὸ ὄνομα. Ἐλαμβάνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν πλουσίων ἀπελευθέρων ἀποφάσει τῶν *decuriones* τῆς κοινότητος καὶ ἀπετέλουν ἰδίαν τάξιν (*ordo*), ἡ ὁποία ἴστατο μεταξὺ τῆς πληθύος (*plebs*) καὶ τῆς τάξεως τῶν *decuriones*. Ἐν τούτοις εἰς τὰς περισσοτέρας κοινότητας αὐτοὶ δὲν εὐρίσκοντο μεταξὺ τῶν ἐν ὀργανωτικῇ σχέσει οὔτε δηλ. οἱ *augustales* προήρχοντο ἐκ τῶν διατελεσάντων *seviri augustales*, οὔτε οἱ *seviri augustales* ἀπετέλουν διοικοῦσάν τινα ἐπιτροπὴν τῶν ἀπλῶν *augustales*. Τοιοῦτόν τι ἀπέκλειεν ἢ ἀπ' εὐθείας ἐκλογή αὐτῶν κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν *decuriones* τῆς κοινότητος. Δι' αὐτὸ συνήθως συναντῶμεν εἰς ἄλλα μέρη τοὺς *augustales* μόνον, εἰς ἄλλα τοὺς *seviri augustales*¹. Τοῦτο διαπιστώνομεν καὶ εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας. Εἰς τοὺς Στόβους καὶ τὴν περιοχὴν μᾶς παρεδόθησαν μόνον *augustales*, εἰς τοὺς Φιλίππους *seviri augustales*. Τοιοῦτοτρόπως γνωρίζομεν τέσσαρες *augustales* ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Στόβων² καὶ ἑννέα *seviri augu-*

¹ Ἀπὸ τὴν πλουσίαν βιβλιογραφίαν περὶ τῶν *augustales* σημειώνομεν μόνον τὰς σημαντικώτερας καὶ νεωτέρας ἐργασίας: Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Leipzig 1887, III, 1, 452 κέ. H. Schiller, *Staats- u. Rechtsaltertümer* ἐν *Handbuch* τοῦ I. Müller IV, 2, 180. F. Mourlot, *Essai sur l'histoire de l'Augustalité dans l'empire romain*, Paris 1895. A. v. Premerstein παρὰ Ruzziero, *Diction. Epigr.* 1 (1895), 824-877. Neumann, *RE* II, 2349. J. Toutain ἐν *Dict. d. ant. gr. et rom.* τόμ. 4ος, 948. Lily R. Taylor, *Augustales, seviri Augustales and seviri* ἐν *TAPA* 14 (1914), 231-253 καὶ *J. R. St.* 14 (1924), 158 - 171. E. Kornemann, *RE* XVI, 619. A. D. Nock, *Seviri and Augustales* ἐν *Mélanges Bidez*, *Ann. de l'inst. de phil. et d'hist. orient. de l'Univers. libre de Bruxelles* 2 (1934), 627-638. G. H. Stevenson, *ἔ.ἀ.* 173.

² *Spomenik* 71 (1931), ἀρ. 152: [sac]rum Apoll[ini] [.] Memmius Anencletu[s], *augustalis*. *RA* σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113 [=AA 53 (1938), 106, σημ. 1=F.

stales από τους Φιλίππους και την περιοχή των¹. Όλοι σχεδόν είναι άπελεύθεροι, όπως βλέπομεν εις τὸ μὴ ρωμαϊκὸν cognomen αὐτῶν, εἰς μάλιστα εἰς τὸ μνημεῖόν του φέρει τὸν χαρακτηρισμὸν I(ibertus). Οὐδείς αὐτῶν φέρει τίτλον τινὰ τοπικοῦ ἀξιώματος· ἐνδεικτικὸν καὶ τοῦτο ὅτι δὲν ἀνήκον εἰς τοὺς coloni (municipes) καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶχον πλήρη πολιτικὰ δικαίωματα. Περὶ τῶν ἄλλων ἀποικίων, τοῦ Δίου, τῆς Πέλλης καὶ τῆς Κασσανδρείας, τίποτε δὲν μᾶς παρεδόθη μέχρι σήμερον. Ἴσως νέαι ἐπιγραφαὶ εἰς τὸ μέλλον δείξουν ὅτι καὶ ἐκεῖ ὑπῆρχον augustales ἢ seviri augustales.

Εἰς τοὺς Φιλίππους πλὴν τῶν seviri augustales μᾶς εἶναι γνωστός ἐξ ἐπιτυμβίου ἐπιγραφῆς καὶ εἰς *dendrophorus augustalis*². Ἐπειδὴ dendrophori augustales ἀπαντοῦν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας³ ὄχι μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους, καθὼς καὶ dendrophori καὶ augustales⁴, πρέπει νὰ ὑπῆρχε στενὴ τις σχέσις μεταξὺ τῶν augustales (sev. aug.) καὶ τῶν dendrophori. Καὶ οἱ μὲν augustales, καθὼς εἶδομεν, ἦσαν οἱ φορεῖς τῆς λατρείας τοῦ Αὐγούστου καὶ γενικώτερον τῆς αὐτοκρατορολατρείας. Ἀλλὰ καὶ οἱ dendrophori (=ξυλουργοὶ) ἀπετέλουν εἰδικοὺς λατρευτικοὺς συλλόγους, τῶν ὁποίων προστάτης θεὸς παλαιότερον ἐθεωρεῖτο ὁ θεὸς τῶν δασῶν Σιλβανός, ἀργότε-

Parazoglu, *Z'iva Antika* 1 (1951), 281: Deo Caes(ari) Aug(usto) | p(atr) p(atr)iae) et munic(ipio) | Stob(ensium) Ultricem | Augustam | Sex. Cornelius | Audaleo | et C. Fulcinus | Epictetus | et L. Mettius | Epictetus, | augustales, f(ecerunt).

¹ CIL 3, 655 [=14206, 16=Δ ή μιτσα, ἀρ. 1050]: [...M]jarroniae Damalidi uxori et | Curretiae Philippicae socrae [fe]c. | IIIIIvir. aug. (Δοξάτων). 657 [=Δ ή μιτσα, ἀρ. 988]: C. Postumius[s] | Ianuarius, | seviri aug(ustalis), an(nos) XXV, h(ic) s(itus) e(st). | [mari]to? (περιοχὴ Φιλίππων). 7341 [=Δ ή μιτσα, ἀρ. 1102=BCH 21 (1897), 529, ἀρ. 4]: Naevius Symphorus, VIvir aug(ustalis), an(nos) X[L....], | Burrena Nice, an(nos) XXX, h(ic) s(iti) s(unt). Naevia | Sympherusa parent(ibus) | f(aciendum) c(uravit) (Τσατάλτσα). 7344 [=Δ ή μιτσα, ἀρ. 967]: [...]Vlt[...]| IIIIIvir aug., an(nos) [...] (Βουλούτσα). BCH 47 (1923), 73, ἀρ. 30: C. Galges[tius....]tus, | VIvir [...] | Aconiae Q.f. | uxori et Galg(estiae) | Quintae | [v]ivos (Δράμα). 79, ἀρ. 41: [...] VIvir augus(talis) | [...]jae, M. Scandilius | [...]con[iugi?] IAM (Καλαμπάκι). 58 (1934), 464/5, ἀρ. 6: sexvir aug(ustalis) h(ic) s(itus) e(st). 61 (1937), 412, ἀρ. 3: ERO suo VIvir. a[ugustali...] (Φίλιπποι). AE 1950/51, 62/3, ἀρ. 6: L. Licinius L. I(ibertus) | Euhemer, VIvir | aug(ustalis), sibi et | Liciniae Semne | u[x]ori et L. Licini(o) | Saturnino fil(io) | et Veturiae Philu|mene u[x]ori et | Liciniae Hediste lib(ertae) | v(ivis) f(aciendum) c(uravit) (Ἡ ἐπιγραφὴ εὑρέθη ἐν Θεσσαλονίκῃ, προέρχεται ὁμοῦς πιθανώτατα ἐκ Φιλίππων).

² P. Lemerle, BCH 58 (1934), 466, ἀρ. 7: [M. V]jelleius M. I(ibertus) [...] | [dendrophorus aug(ustalis) an(norum) L | [sibi et V]jelleiae Primigeniae, u[x]ori]. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 456, ὑποσημ. 2.

³ CIL 13, 1961. 2026. 5153.

⁴ CIL 5, 3312. 5275. 9, 3938. 13, 1751. 14, 295. 309.

ρον δὲ ἡ μήτηρ τῶν Θεῶν, ἡ Κυβέλη (*Αττις). Τὰ μέλη αὐτῶν ἦσαν ἐπιφορτισμένα ὡς ἐκ τῶν ἐπαγγελματικῶν τῶν ἐνασχολήσεων μὲ τὴν κοπὴν καὶ τὴν μεταφορὰν τῶν δένδρων κατὰ τὰς τελετὰς τῆς θεᾶς καὶ ἴσως μὲ ἄλλα λατρευτικὰ ἔργα. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων παρατηρεῖται ἰδιαιτέρα τις εὐνοία τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ἐκπροσώπων αὐτῶν διὰ τὴν λατρείαν τῆς μητρὸς τῶν Θεῶν. Τοῦτο φυσικὸν ἦτο νὰ φέρῃ εἰς στενωτέραν σχέσιν τὰς δύο λατρείας, διαπιστοῦται δὲ τοῦτο καὶ εἰς τὰς ἐπιγραφάς. Ἔτσι οἱ dendrophori, οἱ ὅποιοι ἐντὸς τῆς κοινότητος ἀπετέλουν καὶ αὐτοὶ πολιτικὴν ὁμάδα ἰσταμένην μεταξὺ τῶν augustales καὶ τῆς plebs, θὰ ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ μετέχουν τῆς augustalitas. Ποῖα ὅμως ἀκριβῶς ἦσαν τὰ ἔργα αὐτῶν ὑπὸ τὴν διπλὴν αὐτὴν ιδιότητα, δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν¹. Οἱ δενδροφόροι, ὅπως καὶ οἱ augustales, ἦσαν ἀπελεύθεροι κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς τοπικῆς curia (decuriones).

ΔΗΜ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

¹ Περὶ τῶν dendrophori καὶ τῆς σχέσεώς των πρὸς τοὺς augustales βλέπε P. Paris, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 2ος, 101/2. E. Kornemann, RE IV, 395 κέ. ἐν λ. collegium. Cumont, RE V, 216-219 ἐν λ. Dendrophori. P. Lemerle, ἐ.ά. 466 κέ. P. Collart, ἐ.ά. 412. 456 καὶ ὑπόσημ. 2.